

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XVII. YÜZYIL SONLARINDA TRABZON'DA YAŞANAN ASAYİŞ SORUNLARI
(1692-1700)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine KELEŞ

NİSAN - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

XVII. YÜZYIL SONLARINDA TRABZON'DA YAŞANAN ASAYİŞ SORUNLARI
(1692-1700)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mine KELEŞ

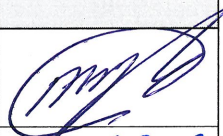
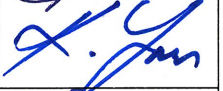

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA

NİSAN - 2019

TRABZON

ONAY

Mine KELEŞ tarafından hazırlanan “XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon’da Yaşanan Asayiş Sorunları (1692-1700)” adlı bu çalışma 30.04.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Kenan İNAN	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mine KELEŞ

05.04.2019

ÖNSÖZ

Yerel tarih araştırmalarında önemli bir yeri olan ve ana kaynak olarak kabul edilen şer'iyye sicillerinin, birçok konuya dair kayıtlar barındırması, yapılan çalışmalarda tercih edilme sebeplerinin başında gelmektedir. şer'iyye sicilleri ile birlikte bir şehrin, sosyal, iktisadi, kültürel ve askeri tarihi gibi pek çok konuda bilgi elde etmek mümkündür. Yerel tarihin yanında, Osmanlı hukukunun icra mercii olması, suç ve ceza hukukunun tatbikinde örnek olacak kayıtlar barındırması hukuk tarihi açısından da önemini ortaya koymaktadır. Suç ve ceza hukuku ile ilgili kayıtların yer alması, bir şehirde ne tür asayiş sorunlarının yaşandığını ortaya koymakta ve bu kayıtlardan hareketle özellikle sosyal tarih çalışmalarına ana kaynaklık etmektedir. Bunlara ek olarak şer'iyye sicillerine merkezden gelen hükümlerin kaydedilmesi, önemini daha da arttırmaktadır. Bu hükümler arasında olan asayiş sorunlarına dair kayıtlar, merkezin asayiş sorunlarına yaklaşımı ve asayışı sağlamaya çalışması hakkında çıkarımlar yapmayı mümkün kılmaktadır. 1461 yılında Osmanlı topraklarına katılmış olan Trabzon, sahip olduğu konum itibariyle Osmanlı Devleti için önemli bir şehirdir. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyal durumlarıyla ilgili karşılaşılan sorunların şehirlerdeki yansıması açısından Trabzon üzerinden yapılan bir çalışma ile ortaya konmak istenmiştir. 1104-1111/ 1692-1700 yılları arasında şer'iyye sicillerinden hareketle Trabzon'da meydana gelen asayiş sorunları incelenmiştir. Asayiş sorunları olarak, cinayet, darp-yaralama, hırsızlık ve tecavüz-zina gibi kişiler arası yaşanan suçlar ile merkezden gelen asayiş sorunları ile ilgili (eşkıyalık, yerel yöneticilerin kanunsuz vergi talepleri gibi) hükümler ve yerel yöneticiler ile reaya arasında yaşanan anlaşmazlıklarla ilgili kayıtlar incelenmiştir. Asayişle ilgili çalışmaların daha çok eşkıyalık konusu üzerinden yapılması sebebiyle bu çalışmada, Trabzon'da belirli bir tarih aralığında meydana gelen, sosyal düzende sorunlara neden olan ve mahkeme kayıtlarına yansıyan anlaşmazlıklar ve suçların hepsi birlikte değerlendirilmiştir. şer'iyye sicillerindeki bazı kayıtlarda verilen cezanın bilinmemesinden dolayı öncelikle Osmanlı hukuku hakkında sonrasında ise asayiş sorunlarının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti'nin özellikle XVII. yüzyıldaki siyasi, iktisadi ve sosyal durumları hakkında bilgi verilmiştir. Bu genel bilgilerin ardından incelenen sicillerdeki asayiş sorunlarıyla alakalı kayıtlar değerlendirilmiştir.

Tez konusu seçiminde ve çalışma süresi boyunca her türlü yardımda bulunan ve fikirlerini benimle paylaşarak beni yönlendiren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezle ilgili yaşadığım sorunlarda yardımcı olan arkadaşlarım Emine AK'a, Gülsüm MAMAŐ'a, Hatice YETİM'e ve Kübra AFACAN'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI VE CEZA HUKUKU	10-23
1.1. Osmanlı Hukukunun Menşei ve Şer'i-Örfi Karakteri	10
1.1.1. Şer'i ve Örfi Hukukun Birbiri ile Uyumu	12
1. 2. Osmanlı Ceza Hukuku	13
1.2.1. İslam Hukukunda Suç ve Ceza	13
1.2.1.1. Had Suçları ve Cezaları	14
1.2.1.2. Kısas Suçları ve Cezaları	16
1.2.1.3. Ta'zir Suçları ve Cezaları	17
1.2.2. Osmanlı Hukukunda Suç ve Ceza.....	17
1.2.2.1. Mahkemeler ve Yargılama	20
1.2.2.1.1. Kadı ve Görevleri	22

İKİNCİ BÖLÜM

2. XVII. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE TRABZON'DAKİ ASAYİŞ OLAYLARINA MERKEZİN YAKLAŞIMI	24-61
2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi, İktisadi ve Sosyal Durumu.....	24
2.1.1. Siyasi Durum	24
2.1.2. İktisadi Durum	29
2.1.2.1. İktisadi Sorunlar	29

2.1.2.2. İktisadi Sorunlar Karşısında Alınmaya Çalışılan Tedbirler.....	30
2.1.3. Sosyal Durum.....	33
2.1.3.1. Sosyal Sorunlar.....	33
2.1.3.2. Sosyal Sorunlar Karşısında Alınmaya Çalışılan Tedbirler	38
2.2. XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon'un İdari, İktisadi, Sosyal Durumu ve Asayiş Sorunları	41
2.2.1. Trabzon'da İktisadi-Sosyal Hayat.....	43
2.2.2. Trabzon'da Yaşanan Asayiş Sorunlarına Merkezin Yaklaşımı	47
2.2.2.1. Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümler ve Analizi.....	48
2.2.2.2. Merkeze Yapılan Şikâyetlerle İlgili Trabzon'a Gönderilen Hükümler ve Analizi	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XVII. YÜZYIL SONLARINDA TRABZON'DA YAŞANAN BİREYSEL ASAYİŞ VAKALARI.....	62-109
3.1. Cinayet Vakaları	62
3.1.1. Müslümanlarla İlgili Cinayet Vakaları	63
3.1.2. Gayrimüslimlerle İlgili Cinayet Vakaları	72
3.1.3. Cinayet Vakalarıyla İlgili Keşif Başvuruları	75
3.1.4. Cinayet Vakalarında Diyet Alınarak Yapılan Sulhlar.....	76
3.2. Darp/Yaralama Vakaları	80
3.2.1. Müslümanlarla İlgili Vakalar	80
3.2.2. Gayrimüslimlerle İlgili Vakalar	82
3.2.3. Kadınlarla İlgili Vakalar	84
3.2.4. Darp Vakaları Sonrasında Yapılan Sulhlar	86
3.3. Hırsızlık Vakaları	89
3.3.1. Müslümanlarla İlgili Hırsızlık Vakaları	90
3.3.2. Gayrimüslimlerle İlgili Hırsızlık Vakaları.....	92
3.4. Yöneticiler ile Reaya Arasında Yaşanan Sorunlar	96
3.5. Tecavüz ve Zina Vakaları	100
3.6. Bireysel Asayiş Vakalarıyla İlgili Sosyal Statü Analizi.....	104
SONUÇ.....	110
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	115
EKLER.....	129
ÖZGEÇMİŞ.....	133

ÖZET

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlarla karşılaşmış ve bunların sonucunda birtakım değişimler yaşamıştır. Uzun savaş dönemleri ve merkezi otoritenin zayıflaması, XVII. yüzyılda Anadolu'nun birçok yerinde asayiş problemlerine neden olmuştur.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde Osmanlı hukuku ele alınmış ve özellikle ceza hukuku üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genel durumundan ve sorunlarından bahsedilmiştir. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin genel sorunlarından başka, 1692-1700 yılları arasında Trabzon'da meydana gelen asayiş sorunları ele alınmıştır. Trabzon'daki asayiş sorunlarına yaklaşımları olarak değerlendirilen, asayiş sorunları ile ilgili (eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan, kanunsuz vergi talep eden yöneticiler ve merkeze yapılan şikâyetler neticesinde merkezden gelen cevaplar gibi) hükümler, incelenen dönem içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca merkezden gönderilen asayiş sorunlarıyla ilgili hükümlerin muhtevaları üzerinden genel değerlendirmeler yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise çalışmanın ana kaynağı olan şer'iyye sicillerinden hareketle mahkeme kayıtlarına yansıyan, cinayet, darp/yaralama, hırsızlık ve tecavüz-zina gibi kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve suçlar ile yerel yöneticiler ile reaya arasında yaşanan sorunlarla ilgili kayıtlar incelenmiştir. Böylece asayiş problemleri dâhilinde daha çok değerlendirilen eşkıyalık faaliyetlerinin yanında toplumda asayişsizliğe sebep olan tüm suçlarla ilgili kayıtlar tez içerisinde yerini almıştır. Asayiş sorunlarını içeren mahkeme kayıtlarından yararlanarak hangi suçların daha çok işlendiği değerlendirilmiştir. 1692-1700 yıllarında Trabzon'da yaşanan asayiş sorunları tespit edilmiş ve elde edilen sayısal verilerle bu sorunların şer'iyye sicillerindeki sayısı, yıllara göre dağılımı ve mahalle, kaza ve nahiyelerdeki yoğunluğu tablo ve grafiklerle belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Asayiş, Şer'iyye Sicilleri, Suç ve Ceza.

ABSTRACT

In the 17th century, the Ottoman Empire faced political, financial and social problems and after went through some changes. Long war periods and weakening of central authority caused security problems in many parts of Anatolia in the 17th century.

The present thesis study is comprised of three chapters. In the first chapter, Ottoman law handled and especially criminal law is emphasized. In the second chapter of the thesis, is adverted general problems and situation of the Ottoman Empire in the 17th century. In this chapter, In addition to the general problems of the Ottoman Empire in the 17th century, the security problems that occurred in Trabzon between 1692-1700 years are handled. records related to security problems (like local managers who were involved in banditry, those who asked for illegal taxes and the replies from the centre as a result of the complaints sent to the centre), which are regarded as the approach of the state to the security problems, are handled within the examined period. In addition, general evaluations are made from the contents of decrees related to the security problems sent from the centre. In the third and final chapter, Using court records, the main source of the study, records of interpersonal disagreement and problems and crimes like murder, assault/wounding, theft and rape/adultery as well as problems between the local managers and the people are investigated. Thus, in addition to the banditry activities that are evaluated more often within security problems, records of all crimes that cause security problems in society exist in the study. By making use of court records including security problems, the study evaluates which crimes were committed more frequently in courts. The security problems that occurred in Trabzon between the years of 1692 and 1700 are identified and, by using the numerical data obtained, the number of such problems in court records, the distribution of those problems in years and their density in the parish, districts and townships are indicated with tables and graphs.

Keywords: Trabzon, Security, Court Records, Crime and Punishment.

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümlerin Konularına Göre Sicillerdeki Dağılımı.....	55
2	Şikâyetler Sonucu Merkezden Gelen Hükümlerin Konularına Göre Sicillerdeki Dağılımı.....	60
3	Gayrimüslimlerle İlgili Cinayet Vakalarının Müslim-Gayrimüslim Arasındaki Durumu ve Yıllara Göre Dağılımı	74
4	Cinayet Vakalarıyla İlgili Sulh Bedelleri.....	78
5	Cinayet Vakalarının Sicillerdeki Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı.....	79
6	Darp/Yaralama Vakalarında Sulh Bedelleri	88
7	Darp/Yaralama Vakalarının Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	89
8	Hırsızlıkla İlgili Vakaların Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	96
9	Yöneticilerle Reaya Arasında Yaşanan Sorunların Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı	100
10	Bireysel Asayiş Vakalarında Karşılaşılan Unvanlar.....	104

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümlerin Yıllara Göre Dağılımı	56
2	Şikâyetlerle İlgili Olarak Gelen Hükümlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	60
3	Cinayet Vakalarında Kullanılan Suç Aletleri	79
4	Darp/Yaralama Vakalarında Kullanılan Suç Aletleri	88
5	Çalınan Malların Çeşitleri.....	95
6	Bireysel Asayiş Sorunlarının Merkez, Kaza ve Nahiyelere Göre Dağılımı	104

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF TAD	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
MÖ-MS	: Milattan Önce-Milattan Sonra
OA	: Osmanlı Araştırmaları
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
SUTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TŞS	: Trabzon Şer'iyeye Sicili
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları
TSA	: Türkiye Sosyal Araştırmalar

GİRİŞ

Kuruluşundan itibaren fetih siyasetiyle büyüyüp genişleyen Osmanlı Devleti, XVI. Yüzyılın başlarında Arabistan ve Mısır'ın fethiyle üç kıtada önemli bir coğrafyayı kontrol etmeye başlamıştır. Yine bu dönemde doğu, batı ve Akdeniz'de yürütülen mücadele Osmanlıları bilinen dünyanın en güçlü devleti konumuna erdirmiştir. Siyasi, idari, ekonomik ve kültürel anlamda oluşturulan devlet düzeni, Osmanlıların hâkim olduğu bu coğrafyada belli bir nizam sağlamıştır. Oluşturulan bu nizam, XVI. yüzyıl ortalarında başlayan ve XVII. yüzyıl boyunca devam eden siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlarla sarsılmıştır. Bu yüzyıllarda hem iç hem dış meselelerle uğraşan Osmanlı Devleti, yaşadığı sorunlara çözüm aramaktan geri durmamıştır. Bu sorunlar karşısında Osmanlı devlet adamları yaşanan problemleri tespit ederek çözüm önerilerinde bulunmuş ve yapılması gerekenleri belirtmişlerdir.¹ Siyasi sorunlar, iktisadi sorunlara neden olduğu gibi iktisadi sorunlar da sosyal sorunlara neden olmuştur. Siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlar ayrı olarak değerlendirilse bile hepsinin birbiriyle ilişkisi bulunmuş ve birbirlerini etkilemiştir.

XVII. yüzyılda IV. Murat ve Köprülüler devrinde dönemsel olarak istikrar sağlanmış ve bazı sorunlara çözüm bulunmuş olsa da 1683 yılında yapılan II. Viyana seferi, her alanda kendini gösterecek problemlerin yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca belirtmek gerekir ki II. Viyana seferi yıllarında Osmanlı Devleti, sürekli olarak başarısızlık yaşamamıştır.² Ancak bir yandan da Rusya ile savaş halinde olması Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve askeri açılardan sıkıntılı süreçler yaşamasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu iç meselelerde en önemli sosyal olaylarından biri Celâli isyanlarıdır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Celâli isyanları, Osmanlı Devleti'ni uzun bir süre etkilemiş ve uğraştırmış bir harekettir. Osmanlı idaresine karşı Anadolu'da meydana gelen bu isyan hareketi,³ Anadolu'nun hemen her yerinde ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılın başlarında Celâlilerin halk üzerindeki baskısını azaltan ve Anadolu'daki bu hareketi yatıştıran sadrazam Kuyucu Murat Paşa olmuştur.⁴ Celâli isyanlarıyla yaşanan sosyal sorunların dışında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı iç meselelerden biri de iktisadi sorunlardır.

¹ Bunun için bkz. Mehmet Öz, **Osmanlı'da Çözüm ve Gelenekçi Yorumcuları**, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

² Bu konu için bkz. Mustafa Turan, "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm", **OTAM**, 9 (9), Ankara, 1998, s. 402-404.

³ Mücteba İlgürel, "Celâli İsyânları", **DİA**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 252.

⁴ Kuyucu Murat Paşa hakkında bilgi için bkz. Osmanzade Ahmed Taib, **Hadikatü'l Vüzera**, İstanbul, 1271/1855, s. 55-59; Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", **DİA**, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 507-508.

XVI-XVII. yüzyıllarda karşılaşılan iktisadi sorunları tek bir nedene bağlamak zor görünmektedir. Bir süreç içerisinde meydana gelen iktisadi sorunların birçok sebebi bulunmaktadır. Sebepleri arasında ilk olarak coğrafi keşiflerle birlikte değişen ticaret yolları yer almaktadır. Coğrafi keşiflerle beraber Avrupa'ya akan ve oradan da Osmanlı topraklarına giren altın ve gümüş paralar, Osmanlı ticaretini olumsuz olarak etkilemiş ve iktisadi dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Enflasyon ve devalüasyonla sonuçlanan bu durum, üst sınıf mensuplarını fakirleştiren Osmanlı para sisteminin çöküşü olarak nitelendirilmiştir.⁵ Osmanlı iktisadi yapısını önemli ölçüde etkileyen diğer bir durum ise ordu masraflarıdır. Savaşların uzun süreli olması ve fetihlerin durması ile bunların kazançsız seferlere dönüşmesi, bir gelir getirmediği gibi giderlerin artmasına neden olmuştur. Gelişen savaş teknolojisi karşısında yapılan askeri harcamalar da Osmanlı Devleti'nin gelirinin bir kısmını bu alana aktarmasını zorunlu kılmıştır. XVII. yüzyıldaki İran üzerine yapılan seferler ve daha sonra II. Viyana seferi, Osmanlı Devleti'nin askeri harcamalarını arttırmıştır. 1683 II. Viyana seferinde, askeri ve bürokratik harcamaların arttığı ve gelirlerin büyük bir bölümünün bu alanlara aktarıldığı görülmektedir.⁶

Osmanlı Devleti, giderleri karşılayabilmek için gelir sağlayacak yollar ve yeni kaynaklar aramıştır. Devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olan vergiler, nakit ihtiyacını karşılamak için kullanılan bir yöntem olmuştur. Özellikle savaş dönemlerinde, yeni vergilerin ortaya çıkması veya olağanüstü vergilerin devamlılık kazanması halkı zor duruma düşürmüştür. Vergi yükü altında ezilen ya da baskıya maruz kalanlar ya eşkıyalar arasına karışmış ya da yerlerini terk ederek baskıdan kurtulmaya çalışmışlardır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bütçe açıkları meydana gelmiştir. Bütçe açıklarının ortaya çıkmasında, vergilerin toplanamaması ve merkeze ulaştırılamaması durumu da etkili olmuştur. XVI. yüzyılda yaşanan nüfus artışı ve sonrasında ortaya çıkan işsizlik Osmanlı toplum yapısında değişikliklerle birlikte sorunları da beraberinde getirmiştir. İşsizlik sorunu istihdam yapılarak giderilmek istenmiş ancak bu kalıcı bir çözüm olmamıştır. XVI-XVII. yüzyıllarda yaşanan iktisadi ve sosyal değişimler devlet genelinde asayiş sorunlarına ve kargaşaya sebep olmuştur. II. Viyana kuşatması, asker ve para ihtiyacı, vergi toplama hususunda halka yapılan baskı, tarımın azalmasıyla ortaya çıkan kıtlık, nüfus artışı ve işsizlik Osmanlı Devleti'nde yaşanan sosyal sorunların temelini oluşturmuştur.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi ve sosyal sorunları neticesinde asayiş ve güvenlik problemleri meydana gelmiştir. Bu dönemlerde ortaya çıkan toplumsal asayiş sorunlarıyla ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak asayişle ilgili sorunları içeren çalışmaların kapsamı genellikle dar tutulmuştur. Asayiş problemleriyle ilgili ele alınan konuların başında eşkıyalık

⁵ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, 4, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26.

⁶ Ahmet Tabakoğlu, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", **İÜİFM.**, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, 41 (1-4), İstanbul, 1985, s. 395. Ayrıca Viyana seferi sonrasında Osmanlı gelir-gider durumu için bkz. Tabakoğlu, a.g.m., s. 397-398.

faaliyetleri yer almaktadır. Eşkîyalık, toplum düzenini ve asayîşi bozan unsurların başında gelmektedir. Eşkîyalık hareketlerinin XVII. yüzyılda artmış olması bu konu hakkında birçok çalışmanın yapılmasına neden olmuştur.⁷ Eşkîyalık faaliyetleriyle ilgili yapılan çalışmalarda, ortaya çıkış sebepleri ve toplum üzerindeki etkisinden bahsedildiği görülmektedir. Ayrıca bu hareketler karşısında devletin aldığı önlemler de çalışmalarda değerlendirilmiştir. Toplum düzenini bozarak asayiş sorunlarına sebep olan durumlar sadece eşkıyalık faaliyetlerinden ibaret değildir. Kişiler arasında yaşanan problemler ve anlaşmazlıklar da asayiş problemleri kapsamında değerlendirilmesi gereken konulardandır. Bu konular özellikle yerel tarih çalışmalarının önemli bir kaynağı olan şer'iyeye sicillerinden faydalanılarak yapılmaktadır.

Şer'iyeye sicilleri, kadı defteri, kadı sicili, kadı sicilleri, zabt-ı vekayi veya şer'iyeye sicil defterleri gibi çeşitli sözlerle adlandırılmakta, zaman zaman bunlardan Osmanlı mahkeme kayıtları veya Osmanlı mahkeme sicilleri diye de söz edilmektedir.⁸ Sicillerdeki kayıtlar kaydediliş şekline göre tereke, vekâlet, hüccet, ilam gibi yalnızca bir konuya ait kayıtların bulunduğu defterler, ikinci grubu *sicill-i mahfûz* denilen bir tarafına evlenme-boşanma, alacak-verecek, alım-satım, nafaka, vakıf, hibe, cürm-cinayet gibi mahalli olaylar ve sicill-i mahfûz defterlü denilen öteki tarafına merkezden gelen ferman, berat, buyuruldu, izinname gibi belgeler kaydedilen defterler ikinci ayırım içinde mütalaa edilebilirler.⁹ Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada her tabakadan insanlar arasındaki hukukî ilişkilere dair kayıtları içeren bu defterler Osmanlı'nın aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi birçok alanının tarihi için en önemli kaynaklardır.¹⁰ Sosyal ve yerel tarih çalışmaları için mahkeme kayıtlarının önemi büyüktür ve ana kaynak olarak kabul edilmektedir. Şer'iyeye sicillerinde birçok konuya dair kayıtlar yer almaktadır. Bu nedenle oldukça zengin muhtevaya sahiptir ve birçok araştırma konusuna ait bilgileri içinde barındırmaktadır. Merkezden gelen hükümlerin sicillere kaydedilmiş olmasıyla, divanda tutulan bazı defter dizilerinin eksik olduğu durumlarda onların bıraktığı boşluğu doldurma işlevi de görmektedirler.¹¹ Merkezden gelen fermanların yanında, taşradan gönderilen arzuhaller ve bunlara merkezin vermiş olduğu cevaplara bakarak da merkez-taşra arasındaki ilişki öğrenilebilmektedir.

⁷ Konuyla ilgili yapılmış kitap ve tez örnekleri için bkz. M. Çağatay Uluçay, **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri**, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955; Karen Barkey, **Eşkîyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, (Çev. Zeynep Altok), 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995; Süleyman Demirci-Hasan Arslan, **Osmanlı Türkiye'sinde Eşkîya, Devlet ve Siyaset**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2013; Ahmet Hezarfen, **Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkîyası Osmanlı Arşiv Belgeleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003; Efkân Uzun, **XVII. Yüzyıl Anadolu İşyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

⁸ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", **TALİD**, 3 (5), 2005, s. 187.

⁹ Fethi Gedikli, "Şer'iyeye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar", Ali Akyıldız vd. (Ed.), **Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 74.

¹⁰ Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", **DİA**, 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 8.

¹¹ Gedikli, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 190.

Osmanlı Devleti hakkında genel değerlendirmelerde bulunulabildiği gibi, yerel çalışmalarda da şehirde yaşayan Müslim-gayrimüslim ilişkisi, kadınların mahkemelerdeki durumları, vakıflar, o bölgeye yapılmış tavinler, mahalleler, cami ve mescitler, çarşılar, esnaflar ve bunun gibi birçok konuya açıklık getirebilecek değere sahiptir. Asayiş sorunları kapsamında değerlendirilen suçlar açısından sicillerin önemli yeri bulunmaktadır. nk kişiler arası yaşanan her türlü hukuki anlaşmazlıklar mahkemelere yansımıştır. Dolayısıyla bu konuda zengin bir içeriğe sahiptir. Ancak bir şehirde yaşanmış her türlü olayın mahkemeye yansımamış olma durumu da söz konusudur. Sicillerde elde edilen veriler üzerinden genel bir değerlendirme yapılırsa da bunlar mahkemeye intikal eden ve kayıt altına alınan konulardır. Genel değerlendirmeler de elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılmaktadır.

Asayiş sorunlarıyla ilgili Osmanlı arşiv kaynakları incelenerek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. XVII. yüzyılın son çeyreğine ait tez çalışmalarından birisi olan Burcu Gelir'in yapmış olduğu asayiş sorunlarıyla alakalı çalışmasında, mahkeme kayıtlarına yansımış olan cinayet, darp, zina, hırsızlık ve eşkıyalık olayları hakkındaki kayıtlar değerlendirilmiştir.¹² çalışmasında eşkıyalıkla ilgili bölümde merkezden gelen hükümleri de değerlendirdiği görülmektedir. Bir şehirde meydana gelen asayiş olaylarının sadece şer'iyye sicillerinden değerlendirilmediği farklı ana kaynak niteliğindeki kayıtlardan da faydalanarak yaşanan sorunların ortaya konulduğu görülmektedir. Mühimme defterlerinden faydalanarak asayiş ve suç olaylarını değerlendiren Kübra Yıldırım, tezinde daha çok eşkıyalık faaliyetlerinden, isyanlardan, yapılan zulümlerden, darp ve gasp olaylarından bahsetmektedir.¹³ Bunlardan başka asayiş problemleri hakkında yapılmış farklı çalışmalar da mevcuttur.¹⁴

Trabzon'un siyasi, iktisadi ve sosyal hayatı ile ilgili şer'iyye sicillerinden hareketle yapılmış çalışmalar bulunmaktadır.¹⁵ Siciller üzerinden yapılmış çalışmaların içinde asayiş sorunları

¹² Burcu Gelir, **1680-1670 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam-Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

¹³ Kübra Yıldırım, **Sivas'ta Asayiş ve Suç Olayları (1566-1630)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

¹⁴ Bkz. Saadet Maydaer, **XVI. Yüzyılda Bursa'da Asayiş**, Emin Yayınları, Bursa, 2017; Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine (Der), **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007; Yaşar Korkmaz, **Viyana Kuşatması'ndan Sonraki Harp Yıllarında Bosna Eyaleti'nde Asayiş ve Düzen (1683-1699)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

¹⁵ Trabzon şer'iyye sicilleri üzerinden yapılmış çalışmalar için bkz. Ali olak, **1868 No'lu Trabzon şer'iyye Sicillerine Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı (1703-1705)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997; Cevdet Kırpık, **1830 Numaralı Trabzon şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998; Sebahittin Usta, **Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri (1693-1700)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004; Eyyub şimşek, **şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Borç-Alacak İlişkileri (1701-1714)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Yücel Dursun, **şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009; Turan Açık, **Gelenek ve Modernlik**

kapsamında değerlendirilen olaylarla ilgili kayıtların yer aldığı da görülmektedir. 1828 numaralı Trabzon sicilinin transkripsiyon çalışmasını yapan Zeki Ekiz'in tezi içerisinde cinayet, tecavüz, küfür, hırsızlık ve yaralama ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.¹⁶ Transkripsiyonu içeren başka bir tez çalışması Orhan Zerey'e ait olup 1824 numaralı Trabzon sicili üzerinden çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu çalışma içinde de cinayet, hırsızlık, yaralama ve tecavüz gibi olayların yaşandığı kayıtlar asayiş adı altında değerlendirilmiştir.¹⁷ Trabzon Eyaletinde güvenlik konusunu şer'iyye sicilleri üzerinden ele alan Murat Serdar tezinde, eşkıyalık faaliyetlerinden ve bunlarla ilgili alınan önlemlerden bahsetmiştir.¹⁸ Kanunsuz vergi talepleri ve halktan zorla para toplanmasıyla alakalı kayıtları, sicillerden faydalanılarak ortaya koyan Kenan İnan'a ait makale bahsedilmesi gereken diğer bir çalışmadır. Bu makalede küfür, içki içilmesi ve ev basma hadisesi gibi çeşitli asayiş olayları hakkında kayıtların olduğu görülmektedir.¹⁹ İnan'a ait başka bir makalede ise XVII. yüzyıl ortalarında yaşanan cinayet, darp, hırsızlık ve eşkıyalık hareketleri ele alınmıştır.²⁰ 1815 numaralı Trabzon sicilinin transkripsiyon çalışmasını içeren Ali Turan'ın tezi içerisinde cinayet, hırsızlık, zina, darp gibi asayiş sorunlarıyla ilgili kayıtlar yer almaktadır.²¹ Sicillerden hareketle XVII. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'u anlatan Mehmet Ali Türkmenoğlu'nun doktora çalışmasında asayiş sorunlarıyla ilgili olarak karşılaşılan vergi toplanması hususuyla ilgili ortaya çıkan sorunlardan ve zina olaylarından bahsettiği görülmektedir.²² Trabzon şer'iyye sicillerinden faydalanarak yapılmış olan ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı kadını anlatan Aslı Özcan'a ait doktora çalışmasında asayiş sorunlarıyla alakalı olarak değerlendirilen tecavüz-zina ve kadınların yer aldığı kavga ve darp gibi olaylardan bahsettiği görülmektedir.²³

Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

¹⁶ Zeki Ekiz, **1828 Nolu Trabzon Kadı Sicili (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

¹⁷ Orhan Zerey, **1824 Nolu Trabzon Kadı Sicili (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

¹⁸ Murat Serdar, **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuzey Seferlerinde Trabzon Eyaletinde Güvenlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

¹⁹ Kenan İnan, "Trabzon'da Yönetici-Yönetilen İlişkileri (1643-1656)", **"Mahmiye-i Trabzon Mahallatından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 195-234.

²⁰ Kenan İnan, "17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Taşrasında Hayat", **"Mahmiye-i Trabzon Mahallatından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 307-350.

²¹ Ali Turan, **1815 Numaralı Trabzon Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

²² Mehmet Ali Türkmenoğlu, **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iye Sicillerine Göre)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

²³ Aslı Özcan, **Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Trabzon’la ilgili yapılan çalışmalarda asayiş sorunlarına kısmi olarak değinenlerin yanında doğrudan asayiş sorunları hakkında yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Ronald C. Jennings, Maçka üzerinden yaptığı çalışmasında, 1560-1640 yılları arasında yaşanan asayiş sorunlarını incelemiş ve şiddet olaylarının az olduğunu belirtmiştir.²⁴ Trabzon’da yaşanan asayiş olayları hakkında cinayet ve darp olaylarını temel alarak bu konular hakkında çalışma ortaya koyan bir diğer kişi Eyyub Şimşek’tir.²⁵ Şimşek, çalıştığı sicillerdeki yaralama ve cinayet olaylarının oranını tablo şeklinde vermiş ve bunun yanında elde ettiği istatistik verilerden faydalanarak, olayların nahiye, kaza ve merkezdeki dağılımı ve olaylardaki suç aletleri ile ilgili grafikler yapmıştır. Trabzon’da yaşanan asayiş sorunlarını tez konusu olarak ele alan Mehmet Ali Ocak, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen olayları değerlendirmiştir.²⁶ Ocak tezinde eşkıyalık olaylarını değerlendirmeyip, kişiler arasında yaşanan ve adi suçlar olarak görülen olayları ele almıştır.

Asayiş sorunlarıyla ilgili konular çeşitli çalışmalarda yer almış olsa da XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon’da meydana gelen asayiş sorunları müstakil bir şekilde ele alınmamıştır. Bu çalışmanın ana kaynağını oluşturan Trabzon şer’iyye sicillerinden, 1860-1864 numaralı sicillerdeki asayiş sorunları kapsamında cinayet, darp/yaralama, hırsızlık, tecavüz-zina gibi kişiler arasında yaşanan ve asayiş bozan bireysel suçlarla birlikte merkezden gelen ve sicillere kaydedilen hükümler konuya dâhil edilmiştir. Bu hükümlerin içeriği genellikle halka baskı uygulayan ehl-i örf taifesinin yaptıklarından oluşmaktadır. Merkezden gelen hükümler dışında ehl-i örf ile reaya arasında meydana gelen sorunlarla ilgili olarak yerel mahkemeye yansıyan davalar da asayiş sorunları olarak incelenmiştir. Kısaca asayiş sorunları olarak değerlendirilen tüm olaylar, toplumda huzursuzluk yaratan, düzeni bozan ve sorunlara neden olan kayıtlardan oluşmaktadır.

Tezde ilk olarak, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyal şartlara bakarak, 1692-1700 yılları arasında Trabzon’da yaşanan ve mahkeme kayıtlarına yansıyan asayiş sorunlarının belirlenmesi amacı bulunmaktadır. Fethedildiği tarihten itibaren Trabzon, konum açısından Osmanlı Devleti’nin önemli şehirlerinden olduğu için, bu yüzyılda Trabzon’da meydana gelen asayiş sorunlarının neler olduğu ve burada ne gibi sorunların yaşandığı da önemlidir. Merkezden gelen hükümlerin yanında reaya arasında yaşanan bireysel suçlar olarak, cinayet, darp, hırsızlık, zina-tecavüz gibi suçlar asayiş sorunları içinde toplanarak, belirli bir döneme ait mahkemeye yansımış tüm suç unsurlarının birlikte değerlendirilmesi tezin amaçları

²⁴ Ronald C. Jennings, “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640”, A. Bryer and H. Lowry (Ed.), **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, Washington 1986, s. 129–154.

²⁵ Eyyub Şimşek, “Şer’iye Sicillerine Göre 18. Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaralama ve Cinayet Vakaları”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 15, 2013, s. 9-26.

²⁶ Mehmet Ali Ocak, **Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 1115-1133/1703-1721 Yılları Arasında Trabzon Eyaleti’nde Yaşanan Asayiş Olayları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

arasında yer almıştır. Bu nedenle tezde, eşkıyalık faaliyetleri ve yerel yöneticiler ile reaya arasındaki ilişkisinin yanında bireysel suçlar da dikkate alınarak, XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da asayiş sorunlarına dâhil olabilecek her kayıt değerlendirilmiştir.

Tezin amaçlarından bir diğeri, merkezden gönderilen ve sicillere kaydedilen asayiş sorunlarıyla ilgili konuları içeren hükümlerin incelenerek merkez-taşra arasındaki ilişkinin anlaşılması ve merkezin asayiş sorunlarına karşı yaklaşımının belirlenmesi olmuştur. Merkeze yapılan şikâyetler neticesinde merkezden gelen cevapla, Osmanlı Devleti'nin halkın sorunlarına yaklaşımı incelenmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin savaş döneminde iken, eyaletlerde meydana gelen asayiş sorunlarına yaklaşımı değerlendirilmiştir. Çalışmayı kapsayan dönem içinde Trabzon'da yaşanan asayiş sorunlarının mahalle, kaza ve nahiyelere göre dağılımı incelenerek suçların daha çok yaşandığı yerler, elde edilen sayısal verilerden yola çıkarak, oluşturan grafik ile belirtilmiştir. 1860-1864 numaralı Trabzon şer'iyeye sicillerinin taranarak asayiş sorunları olarak görülen konularla ilgili kayıtların belirlenmesi ve bir tasnif yapılmasından sonra, bu kayıtlar üzerinden ve konuyla ilgili yardımcı kitap ve makalelerden faydalanarak XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da yaşanan asayiş sorunları değerlendirilmiştir. Böylece belirli bir döneme ait olarak Trabzon'da meydana gelen asayiş sorunları, müstakil bir şekilde ele alınmıştır.

Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, *Osmanlı Hukukunun Yapısı ve Ceza Hukuku* adlı başlık altında ele alınmıştır. Asayiş sorunlarıyla ilgili olarak Osmanlı hukuk sistemi meselenin teorik kısmını ortaya koymak bakımından çalışmanın bir bölümü olarak ortaya konulmuştur. Bunun yanında şer'iyeye sicilleri, mahkeme kayıtları olmasından dolayı, Osmanlı hukuku ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla sicillerdeki kayıtlar incelenmeden önce Osmanlı hukuk yapısı açıklanmalı ve özellikle ceza hukuku konusu ele alınmalıdır. Bu bölümde ilk olarak, Osmanlı hukukunun kökeninden bahsedilmiş ve devraldığı hukuk sistemleri belirtilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı hukukunun şer'i ve örfî karakteri üzerinde de durulmuş ve bu iki hukukun birbirleriyle uyumu değerlendirilmiştir.

Osmanlı hukukunun genel yapısının ardından Osmanlı hukukunda suç ve ceza kavramları ele alınmış ve ilk olarak İslam hukuku incelenmiştir. Suç ve cezanın tanımı yapıldıktan sonra, İslam hukukunda had, kısas ve ta'zir suçlarından bahsedilmiştir. Daha sonra Osmanlı hukukunda suç ve ceza konusu bağlamında genel olarak kanunnamelerden ve verilen cezalardan söz edilmiştir. Mahkemeler ve yargılama kısmında ise genel özellikleri anlatıldıktan sonra Osmanlı taşra teşkilatının hem hukukçusu hem de idarecisi olan kadılar ve görevlerinden söz edilmiştir. Bu kısımda fetvaların mahkeme kararları üzerindeki etkisi de değerlendirilerek, incelenen döneme ait kayıtlarda karşılaşılan fetvalara yönelik ön bilgilendirme yapılmıştır.

İkinci bölüm, *XVII. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti ve Trabzon'daki Asayiş Olaylarına Merkezin Yaklaşımı* adlı başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak tez kapsamındaki

dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi ve sosyal durumları anlatılmıştır. Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Lehistan ile siyasi ilişkilere değinilerek, yüzyılın sonlarında yaşanan siyasi sorunlar belirlenmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldan itibaren yaşadığı iktisadi sorunlar ele alınmıştır. İktisadi sorunların çözümü için alınmaya çalışılan tedbirlerden bahsedilerek Osmanlı Devleti'nin, içinde bulunduğu sıkıntılı süreç ve bu süreci atlama çabası ifade edilmeye çalışılmıştır. İktisadi sorunların sosyal sorunlara neden olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin sosyal durumu da değerlendirilmiştir. Sosyal sorunlar anlatıldıktan sonra, bu sorunlara karşı ne gibi tedbirler alınmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki genel durumu anlatıldıktan sonra, ikinci kısımda Trabzon'un fethedilmesine kadar tarihi hakkında genel bilgi verilmiştir. Daha sonra Trabzon'un idari, iktisadi ve sosyal durumları anlatılmıştır. İktisadi ve sosyal durumu anlatılırken, ana kaynaklardan ve özellikle XVII. yüzyıla ait Trabzon şer'iyeye sicilleri üzerinden yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu bölümle birlikte Trabzon'un XVII. yüzyılda nasıl bir durum içerisinde olduğu genel hatlarıyla belirtilmiştir. Bunun ardından XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da yaşanan asayiş sorunları kapsamında ele alınan merkezden gönderilen asayiş sorunlarıyla ilgili hükümler incelenmiştir.

Merkezden gelen hükümler, merkez-taşra arasındaki bağlantıyı gösterdiğinden önemli kayıtlar ihtiva etmektedir. Bu kısımda ilk önce merkezden gelen hükümlerin genel özelliklerinden ve içerdiği konulardan söz edilmiş ve iki kısımda ele alınmıştır. İlki asayiş sorunlarıyla ilgili merkezden gelen hükümlerdir. Öncelikle hangi sorunların daha sık ele alındığı belirtilmiş daha sonra da bunlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Burada çoğunlukla reayaya karşı yapılan haksızlıklardan, kanunsuz vergi talepleri ile eşkıyalık faaliyetlerinden ve yerel yöneticilerin reayaya karşı adaletli olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca usulsüz vergi toplayanların yanında, reayadan vergi vermeyenlere karşı uyarıların yapıldığı da görülmektedir. İkinci kısım merkeze yapılan arzuhaller neticesinde merkezden gelen cevapların incelendiği kısımdır. Burada halkın merkeze ne gibi şikâyetlerini ilettiğine yönelik çıkarımlar yapılmıştır.

Tezin üçüncü bölümü, *XVII. yüzyıl Sonlarında Trabzon'da Yaşanan Bireysel Asayiş Vakaları* adlı başlık altında yazılmıştır. XVII. yüzyıl sonlarına ait olan bu kayıtlar, cinayet, darp/yaralama, hırsızlık, yöneticiler ile reaya arasında olan ilişkiler, tecavüz-zina ve bu vakalarla ilgili statü analizi olmak üzere toplamda altı başlık şeklindedir. Bireysel suçlarla ilgili kısımlarda öncelikle o suçun İslam hukuku açısından daha sonra ise kanunnameler açısından değerlendirilmesi yapılmış ve cezalar hakkında bilgi verilmiştir. Cinayetlerle ilgili kısımda Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılmış ve böylece cinayet vakalarında iki grup arasında karşılaştırma yapılarak suç oranları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca cinayetlerin işlendiği aletlerle ilgili de genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kısımda keşif başvuruları adı altında, cinayeti işleyen kişinin kayıta belirtilmemesi sebebiyle sadece maktullerin muayene ve müşahede edildiği olaylar ele alınmıştır. Son olarak, cinayet davalarında diyet alınarak yapılan sulhlarda ayrı bir şekilde tasnif edilerek cinayetlerle ilgili diyet miktarlarının benzerlikleri karşılaştırılmıştır. Yaralama ve darp olaylarında ise kullanılan

aletler ve genellikle nerelerden yaralama yapıldığı belirtilmiştir. Müslim ve gayrimüslim ayrımı burada da yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca kadınların darp edildiği kayıtlar ayrı bir başlık altında değerlendirilmiş ve kadınların maruz kaldıkları şiddet olayları ele alınmıştır. Sözlü şiddet olan küfür, tezin genelinde ayrı bir başlık altında toplanmamıştır. Ancak kadınlara yönelik şiddet olaylarında sözlü şiddet, darp vakaları ile birlikte ele alınmıştır. Yaralama ve darp olaylarında diyet alınarak sulh yapılması durumundan dolayı bu konudaki kayıtlar da ayrı bir başlık altında bir araya getirilmiş ve diyet miktarları karşılaştırılmıştır.

Hırsızlık diğer bir başlık olarak ele alınmıştır. Sicillerde hırsızlar ve çalınan eşyaların ne şekilde tanımlandığı belirtildikten sonra genel olarak kayıtlarla ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılarak, hırsızlık ile hangi grubun daha çok suçlandığı belirlenmiştir. Ayrıca çalınan eşyaların daha çok neler olduğu ve de bu suçun nerede gerçekleştirildiği belirtilen hususlardandır. Yöneticiler ve reaya arasında yaşanan sorunlar ayrı bir başlık altında ele alınmış olup, çeşitli suçları içeren kayıtlardan oluşmaktadır. Bu başlık altında değerlendirilen olaylar, devlet görevinde bulunan ya da herhangi bir hizmet sebebiyle görevlendirilen kişilerle reaya arasında yaşanan sorunlardır. Ayrıca yöneticilerin davalı ya da davacı olmadığı fakat mahkemedeki kişilerin davaları ile ilgili bağlantıları olduğundan bu şekildeki kayıtlar da bu kısımda değerlendirilmiştir. Tecavüz ve zina olayları kadınlarla ilgili darp olaylarında değerlendirilmeyip ayrı şekilde ele alınmıştır. Osmanlı hukukunda bu konunun suç ve ceza bakımından ayrı ve önemli bir konu olmasından dolayı farklı bir başlık altında toplanmış ve darp bölümünden bağımsız olarak değerlendirilmiştir. İlk olarak İslam hukukunda ve Osmanlı kanunnamelerinde, tecavüz ve zina olaylarının nasıl değerlendirildiği ve bu suça hangi cezaların hangi şartlarda verildiği açıklanmıştır. Üçüncü bölümde son olarak sosyal statü analizi yapılmıştır. Kayıtlarda karşılaşılan unvanların (el-hac, çavuş, reis, beşe vb.) Osmanlı Devleti'nde kimler tarafından kullanıldığı belirtilmiş ve bu unvanlara sahip kişilerin hangi vakalarda yer aldıkları açıklanmıştır. Böylece elde edilen kayıtlardan yola çıkarak XVII. yüzyıl sonlarına ait Trabzon'da yaşanan asayiş sorunları, belirli bir disiplin içerisinde incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI VE CEZA HUKUKU

1.1. Osmanlı Hukukunun Menşei ve Şer’i-Örfi Karakteri

Osmanlı Devleti, kuruluşu ile birlikte yeni bir hukuk sistemi oluşturmuş değildir.²⁷ Osmanlı Devleti, kendinden önceki Türk-İslam devletlerini birçok alanda örnek almış ve bu alanları kendine uyarlamak suretiyle devam ettirmiştir. Hukuk alanında da buna benzer bir durum söz konusudur. Osmanlı Devleti’nde hukukun, önceki İslam ve Türk devletlerinden devralınan iki mirasla, Emevi-Abbasi devletlerinden intikal eden İslam hukuku ve Orta Asya Türk devletlerinden gelen devlet ve hukuk geleneğiyle şekillenmiştir.²⁸ Böylelikle Osmanlı hukukunun oluşmasında eski geleneklerle birlikte coğrafi ve dini unsurların etkisinden söz etmek mümkün olmaktadır.

Osmanlı hukukunun temelini İslam hukuku oluşturmaktadır. İslam hukukunun kaynağı Kur’an, sünnet, icma ve kıyastır. Ayrıca Kur’an ve sünnetle reddedilmemiş ve onunla çelişmeyen, toplum tarafından benimsenmiş alışkanlık ve uygulamaların da İslam hukukunun kaynakları arasında yer aldığı bilinmektedir.²⁹ Fakat Osmanlı hukuku sadece İslam hukukundan ibaret olmadığı için İslam hukuku yani şer’i hukuk yanında örfi hukuk da yer almıştır. Osmanlı Devleti’nde İslam hukukunun yanı sıra bir de örfi hukukun ortaya çıkışının İslam hukukunun teşekkül biçimi ve diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, idari ve hukuki şartlarla yakın ilişkisi vardır.³⁰

İslam hukukunun ayrıntılı biçimde düzenlenmemiş olduğu alanları Türk devlet geleneğini temsil eden Osmanlı padişahlarının koyduğu kurallar doldurmuştur.³¹ Kaynağını padişahın iradesinden alan bu kurallar, diğer alanlardaki düzenlemelerle birlikte zaman içinde belli bir yekûna ulaşıncaya örfi hukuk adıyla anılmış ve örfi hukuk, örf ve âdet hukuku anlamında olmayıp

²⁷ Aydın Yetkin, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6 (24), 2013, s. 382.

²⁸ M. Akif Aydın, “Osmanlılar”, **DİA**, 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 515.

²⁹ Yunus Koç ve Murat Tuğluca, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2, 2006, s. 9.

³⁰ M. Akif Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti Tarihi**, 2, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 381-382.

³¹ Aydın, “Osmanlılar”, s. 515.

devlet tarafından konulan hukuk anlamında kullanılmıştır.³² Örfi hukuk kuralları bir anda ortaya çıkmış değildir. Bu hukuku oluşturan kurallar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ihtiyaç oldukça teker teker konan ferman, emir, yasak ve hükümlerinden oluşmuştur.³³ Hükümdarın koyduğu kuralları içeren örfi hukuk, zaman içerisinde ihtiyaçlara göre farklılık göstermiştir.

Osmanlı hukuk düzeninin esasını teşkil eden İslam hukukunda gerçek anlamıyla kanun koyucu Allah yani O'nun ilahi iradesidir.³⁴ Halife veya sultan İslam hukukunun nazırı ve muhafızıdır.³⁵ Osmanlı Devleti'nin, bir İslam devleti olarak şer'iattan başka kanununun olmaması gerekmektedir.³⁶ Ancak İslam hukuku özellikle siyaset gibi bazı konularda hukuki düzenleme yapma yetkisini yöneticilere tanımıştır. Hükümdar, şer'iatın alanına girmeyen konularda kanun yapma yetkisini kullanarak düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Bu da doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam manasıyla mutlak bir mevki kazanması, devlet menfaatlerinin her şeyin fevkinde sayılması suretiyle tahakkuk edebilmiştir.³⁷ Osmanlı hükümdarı örfi hukukun kanun koyucusu olarak ve II. Mehmet'ten itibaren padişahın hâkim-i mutlak hale gelmiş ve kamu hukukunun tamamen onun iradesine göre düzenlenmeye başlamıştır.³⁸ Örfi hukukta, padişahların belli konularda çıkardığı yasa özelliğindeki fermanlar, belli bir bölge ve toplumsal gurupla ilgili kararlar ve bütün imparatorluğa uygulanabilir genel kanunnameler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.³⁹ Kanunnameler, hatt-ı hümayunlar, fermanlar, adâletnâmeler, siyasetnameler, nizamnameler, Divan-ı Hümayun kararları, buyrultular, mahkeme ilamları, resmi fetvalar örfi hukukun yazılı kaynakları arasındadır.⁴⁰

Örfi hukuk kurallarını içeren kanunnameler, hangi padişah döneminde yapıldıysa onun ölümüne kadar geçerlidir. Yani padişah değişikliği olduğunda, tahta oturan yeni padişah bu kanunname hükümlerini kabul etmek zorunda değildir. İsterse bu hükümleri tamamıyla kabul eder isterse yeni kanunnameler ile bunları tamamen değiştirebilir. Oluşturulmuş kanunnamelerin yürürlükte kalabilmesi ve geçerli olabilmesi için tahta oturan padişahın onayı şarttır. Aksi halde bu hükümlerin ve kanunların hiçbir geçerliliği yoktur. Çünkü kanunnameler sadece onu ortaya çıkaran

³² M. Akif Aydın, "Ceza", **DİA**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 478.

³³ Koç ve Tuğluca, a.g.m., s. 10.

³⁴ Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Kanunnamelerinin Şer'i Sınırları", Güler Eren (Ed.), **Osmanlı**, 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 401.

³⁵ Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", **AÜSBFD**, 13 (2), Ankara, 1958, s. 102.

³⁶ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, 1, 56. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 227.

³⁷ İnalçık, a.g.m., s. 102.

³⁸ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyasetin Katlı**, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 40-41.

³⁹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 77.

⁴⁰ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye**, İz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 123.

hükümdarı bağlamaktadır ve sonrasında gelenlerin de bunları teyit etmesiyle geçerlilikleri devam etmektedir. Netice itibarıyla Osmanlı Devleti sadece döneminin şartları ışığında bir hukuk sistemi geliştirmekle kalmamış bunların hayata geçirilmesi için ve etkin bir biçimde uygulanması için elinden geleni yapmıştır.⁴¹

1.1.1. Şer'i ve Örfi Hukukun Birbiri ile Uyumunu

Osmanlı Devleti'nde ayrı iki hukuk sisteminden bahsedilmesi, bu hukuk kurallarının birbirleri ile uyumunun incelenmesini gerekli kılmıştır. Şer'i hukuk ile örfi hukukun birbirine ters düşmemesine dikkat edildiği genel olarak kabul edilen bir görüştür. Örfi hukukun şer'i hukuktan tamamen bağımsız düzenlendiğini veya ortaya çıkarıldığını düşünmek yanlıştır. Ayrıca Osmanlı padişahları hukuki kurallar koyarken ya da önemli kararlar alırken fakihlere danışmış ve fetva almışlardır.⁴² Böylece Osmanlı hukuku için her iki hukuk alanının birbiri ile uyumuna dikkat edilmiştir. Örfi hukuk normlarının konmasında önemli rolleri bulunan ve bu sebeple kendilerine “müfti-i kanun” denen nişancıların daima medrese menşei olan ve İslam hukuku öğrenimi görmüş bulunan ulemeden seçilmesi, ayrıca örfi hukukun oluşmasında önemli bir role sahip bulunduğu anlaşılan Divan-ı Hümayun'da şer'i hukukun iki önemli temsilcisi Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin yer alması, örfi hukukun daha hazırlık aşamasında şer'i hukukla uyumuna dikkat edildiğini düşündürmektedir.⁴³

Örfi hukuk, zamanın siyasi, iktisadi veya sosyal şartlarına göre zaman zaman şer'i hukuk ile ters düşen hükümlere sahip olsa da genel itibarı ile şer'i hukuk ile uyum içinde olan hükümler ihtiva etmiştir. Her iki hukuk, kendine has özellikler barındırmasına rağmen belirgin farklılıklarla birbirlerinden ayrılmış değillerdir. Ancak iki hukukun yoğunluk kazandığı alanlar birbirinden farklı olmuştur. Örfi hukuk özellikle şer'i hukukun detaylı açıklamalar barındırmadığı ya da çok dâhil olmadığı alanlarda kendini göstermiştir. Kısaca örfi hukukta, şer'i hukuka aykırı kuralların veya kanunların ortaya çıkmaması için daha çok serbest olacağı alanlar tercih edilmiştir. Hukuk alanında ceza hukuku, örfi hukuk kurallarının daha çok uygulandığı bir alan olarak düşünülmektedir. Bundan başka teşkilat, idare ve vergi hukuku gibi kamu hukuku alanlarında örfi hukukun payının daha fazla olduğu söylenebilir.⁴⁴ Şahıs, aile, miras, eşya, borçlar ve ticaret hukuku gibi şeriatça

⁴¹ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 22.

⁴² Halil İnalçık, “Şer'iat ve Kanun, Din ve Devlet”, **Osmanlı'da Devlet Hukuk ve Adalet**, 4. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 50.

⁴³ Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, s. 386.

⁴⁴ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 5. Baskı, Hars Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 81-82; Yetkin, a.g.m., s. 388.

teferruatlı bir şekilde düzenlenmiş hususi hukuk alanlarında ise şer’i hukuk esasları hâkim olmuştur.⁴⁵

1. 2. Osmanlı Ceza Hukuku

Osmanlı hukukunda suç ve ceza konusunda hem şer’i hem örfi hukuk kuralları geçerli olmuştur. Uygulanan hukukun diğer alanlarında olduğu gibi, ceza hukuku alanında da İslam hukuku normları esas alınmıştır.⁴⁶ Osmanlı hukuku karakter olarak ikili yapıya sahip olsa da her iki hukukun tek bir yargı mercii tarafından, yani İslam hukukunun temsilcisi olan kadı tarafından uygulanmıştır.⁴⁷ Bu durumda hukuk alanında mevcut ikili durumun, uygulayıcısının tek olmasıyla, ortaya çıkabilecek tezatlık engellenmiştir.

1.2.1. İslam Hukukunda Suç ve Ceza

Türkçe bir kelime olan suç sözlükte “törelere ve ahlak kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız sayılıp yazılı yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem” manasına gelmektedir.⁴⁸ Arapçada suç kelimesinin karşılığı cerime ve bununla aynı kökten gelen kelimelerdir. Cerime ve çoğulu olan ceraim, günah ve kabahat anlamındadır.⁴⁹ İslam hukukunda suç, *kanunilik*, *maddi*, *manevi* ve *kanuna aykırı* olmak üzere dört unsur şeklindedir.⁵⁰ Özellikle kanunilik ilkesi en önemli ilke olarak görülmektedir. Suçta kanunilik, hangi hareketlerin suç teşkil ettiğinin, tartışmaya yer vermeyecek şekilde tarif edilmesi demektir.⁵¹ Bir fiilin cezası yok ise suç sayılmamaktadır. Ancak bir fiilin suç sayılabilmesi sadece kanunilik unsuru yeterli değildir. Diğer unsurların da olması gerekmektedir.

Ceza ise insanların fiil ve davranışlarının dünyada veya ahiretteki karşılığı anlamında kelam, suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyide anlamında fıkıh terimidir.⁵² Özel anlamda ise mezheplerce birbirine yakın olarak tarif yapılan ceza, suçluya tatbik edilecek müeyyideyi ifade etmekte ve bu manadaki cezayı, Arapçada “ukubet” kelimesi karşılamaktadır.⁵³ Suçta olduğu gibi

⁴⁵ Aydın, “Hukukun Genel Yapısı”, s. 17-18.

⁴⁶ Abdulkadir Gül, “Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7 (1-2), 2013, s. 4.

⁴⁷ Aydın, “Ceza”, s. 478.

⁴⁸ Mehmet Boynuakalın, “Suç”, **DİA**, 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 453.

⁴⁹ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 474.

⁵⁰ Mustafa Cevat Akşit, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Gümüşev Yayınları, İstanbul, 2011, s. 65-66

⁵¹ Rifat Uslu, “İslam hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 18 (37), Nisan 2015, s. 1050.

⁵² Adil Bebek, “Ceza”, **DİA**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 469.

⁵³ Uslu, a.g.m., s. 1057.

ceza için de bazı ilkeler bulunmaktadır. Cezanın ilk ilkesi, suçta olduğu gibi, kanuniliktir. Kanun olmadan suç olmayacağı gibi ceza da olamamaktadır. Bir diğer ilkesi ise şahsilik ilkesidir. Şahsilik, bir suçu işleyen kişinin o suçtan ve cezadan sorumlu olması ile ilgili bir ilkedir. Kimse bir başkasının suçu ile sorumlu tutulamaz.⁵⁴ Ceza konusunun son ilkesi ise genelliktir. Genellik ilkesi, herkese eşit davranılması ve kimseye ayrıcalık tanınmaması şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁵ İslam ceza hukukunda suç ve cezalar üç temel başlık altında toplanmıştır; had, kısas ve ta'zir.⁵⁶

1.2.1.1. Had Suçları ve Cezaları

Had, sözlük anlamı olarak menetmek, yasaklamak demektir.⁵⁷ Terim anlamı ise Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti belirli olan cezaî yaptırımlardır.⁵⁸ Had suç ve cezaları, Kuran ve Hz. Peygamber tarafından açıklanan suçlar olarak tarif edilmektedir. Had cezasını gerektiren suçlar yedi tane olarak belirlenmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki had cezalarının uygulanması için, suç kesin olarak ispat edilmiş olmalıdır. Suçun işlenmiş olduğuna dair hiç kuşku kalmamalıdır. En küçük şüphe halinde had cezasının uygulanmasından vazgeçilir.⁵⁹ *Zina, iffete iftira, hırsızlık, yol kesme, içki içme, dinden dönme ve devlete isyan* gibi suçlar bu ceza türünün içinde yer almaktadır.⁶⁰

Zina, evli olan ya da olmayan kadın ile erkeğin cinsel münasebette bulunmaları olarak tanımlanmaktadır. *Zina* suçu için İslâm hukukunda üç tür cezadan bahsedildiği görülmektedir. Bunlar sopa cezası (celd), sürgün ve hapis (tagrib) ve recm (taşlanarak öldürme) etmektir.⁶¹ İslam hukukunda zina yapanın evli olup olmamasına göre ceza belirlenmektedir. *Zina* yapan kişi evli ise uygulanacak ceza recm,⁶² bekâr ise, yüz sopa ve hapistir.⁶³ *İffete İftira* suçunun iki cezası bulunmaktadır. Bunlar seksen sopa vurulması ve iftira eden kişinin şahitliğinin kabul edilmemesi

⁵⁴ Herkesin kendi yaptığından sorumlu olması hususu için bkz. Kur'an, Enam Suresi, Ayet: 164.

⁵⁵ Ahmet Yaman ve Halit Çalış, **İslam Hukukuna Giriş**, 7. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 165; Uslu, a.g.m., s. 1058.

⁵⁶ Mehmet Akman, "Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hâkim Olan İlkeler", Güler Eren (Ed.), **Osmanlı**, 6, Ankara 1999, s. 472.

⁵⁷ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 1, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s.108; İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", **AÜİFD**, 31, 1990, s. 372.

⁵⁸ Ali Bardakoğlu, "Had", **DİA**, 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 547.

⁵⁹ İlhan Akbulut, "İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar", **AÜHFD**, Ankara, 2003, 52 (1), s. 174.

⁶⁰ Bardakoğlu, a.g.m., s. 547. Had suçlarının sayısı ile alakalı farklı görüşler de bulunmaktadır. Bunun için bkz. Akşit, a.g.e., s. 74.

⁶¹ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 1, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 318.

⁶² Recm cezası Osmanlı tarihinde bir kere uygulanmış ve bu durum ulema arasında nefretle karşılanmıştır. Bkz. İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 18. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 113.

⁶³ Ali Bardakoğlu, "Ceza", **DİA**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 473.

şeklindedir.⁶⁴ *Hırsızlık* suçunun cezası el kesmedir.⁶⁵ Hırsızlığın ilk işlenişinde sağ el bilekten kesilir, ikincisinde sol ayak bilekten kesilir ve suçun tekrar edilmesi durumunda da tövbe edinceye kadar hapsedilmesi şeklinde ceza uygulanır.⁶⁶

Yol kesme ve eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi cezasının verilmesi ayette belirtilmiştir.⁶⁷ Kadınlardan eşkıya olup olmayacağı konusunda ise genellikle kadınların eşkıyalıkla suçlanamayacağı Hanefi hukukunda kabul edilmekle birlikte diğer ekollere mensup fakihlerin çoğu kadın-erkek ayrımı yapmamaktadırlar.⁶⁸ Eşkıyalık suçunu işleyenlerin cezası Kur'an'da belirtilmiş olsa da uygulama konusunda, suçu işleyen kişinin yol kesme esnasında yaptıklarına göre verilen ceza farklılık göstermiştir. İslam hukukuna göre sadece yol kesip kamu düzenini ihlal edip huzursuzluğa neden olan kişilerin cezası haptir ve hapis durumu kişi tövbe edinceye kadar devam edecek şekildedir. Yol kesen kişilerin sadece mal alması durumunda ise bunların sağ eli ve sol ayağı kesilmesi cezası uygun görülmüştür.⁶⁹ Hem adam öldürüp, hem de mal alan eşkıyanın cezası konusunda devlet başkanı; dilerse suçlunun el, ayağını keser, sonra öldürür sonra da asar, dilerse asma veya kesmeyi terk ederek sadece öldürür, ya da canlı olarak asar ve daha sonra da katleder.⁷⁰

Kur'an'da, *içki içilmesi* yasaklanmış olmasına rağmen cezası belirtilmediğinden hukuki dayanak, sünnet ile sahabe içtihatları olmuştur.⁷¹ Sonradan icma ile kabul edilen bu suçun cezası seksen sopa şeklindedir.⁷² *Dinden dönme*, irtidâd kelimesi ile ifade dilmektedir. İrtidâd, İslamiyet'i terk etme ve başka bir dini tercih etmektir. Kur'an'da bununla ilgili ayetlerden anlaşıldığına göre; dinden dönenlerin cezası uhrevidir, dünyadaki cezaları ise, bütün amellerinin boşa gitmesi, şaşkınlık ve sapkınlık içinde yaşamalarıdır.⁷³ Ancak bazı hadislere dayandırılarak dinden

⁶⁴ Bkz. Kur'an, Nur Suresi, Ayet: 4.

⁶⁵ Bkz. Kur'an, Mâide Suresi, Ayet: 38.

⁶⁶ Burcu Gelir, a.g.t., s. 30-31.

⁶⁷ Bkz. Kur'an, Mâide Suresi, Ayet: 33.

⁶⁸ Mehmet Öz, "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", **Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör**, Osman Köse (Ed.), 2. Baskı, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, s. 12; Ayrıca kadından eşkıya olup olmayacağı konusuyla ilgili bkz. Turan Açık, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Osmanlı Hukukunda Kadından Eşkıya Olup Olamayacağına Dair Bir Tartışma: Havva Hatun Örneği", **Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör**, Osman Köse (Ed.), 2. Baskı, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, s. 27-72.

⁶⁹ Akbulut, a.g.m., s. 177.

⁷⁰ Gelir, a.g.t., s. 34-35.

⁷¹ Mustafa Yıldırım, "İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13-14, İzmir, 2001, s. 43.

⁷² Akbulut, a.g.m., s. 176.

⁷³ Şükrü Aydın, "Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (54), 2017, s. 962. İlgili ayet için bkz. Kur'an, Bakara Suresi, Ayet: 217.

dönenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı görüşü de vardır. Bu görüşe göre dinden dönen erkek öldürülür, kadın ise hapis edilir ve İslam'a dönünceye dek her üç günde bir dövülür.⁷⁴

Devlete isyan yani bağı suçunun had cezası ile cezalandırılmasında önemli olan bu kişi veya kişilerin isyan kastı içinde bulunarak devlete karşı ayaklanmış olmalarıdır. Bu suçu oluşturması için gerekli şartlar mezheplere göre farklılık göstermektedir. Ancak genellikle kabul edilen bağı suçunun birinci unsuru isyanın meşru bir devlet başkanına veya devlet düzenine karşı yapılmış olması, ikinci unsuru isyanda kuvvet kullanılması, üçüncü unsuru isyanda devlet başkanının değiştirilmesi veya meşru emirlerinin uygulanmaması kastının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince haklı bir sebebe dayanmasıdır.⁷⁵ Devlete isyan eden kişiler öncelikle uyarılırlar, uyarıyı dinlemezlerse onlarla savaşırlar ve cezaları da idam olur.⁷⁶ Bunlar Müslüman oldukları için çoluk çocukları esir alınmaz ve malları ganimet sayılmaz.⁷⁷

1.2.1.2. Kisas Suçları ve Cezaları

Kisas isim olarak mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması; işlenen fiile ona denk bir fiille mukabele edilmesi anlamlarına gelirken hukukta kasten işlenen adam öldürme veya müessir fiil (yaralama) suçunun failinin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını ifade etmektedir.⁷⁸ Kisas gerektiren suçlar, adam öldürme ve müessir fiiller olarak iki kısma ayrılmaktadır.⁷⁹ Kur'an'da kisasın farz kılındığı belirtilmekte, ancak ölen kişinin yakınının bir bedel karşılığında suç işleyen kişiyi bağışlamasından yani diyet ödemesinden bahsedilmektedir.⁸⁰ *Diyet*, İslam hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade etmektedir.⁸¹ Ancak Kur'an'da ödenmesi gereken diyet miktarı ve ödenme biçimi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

İslam hukukunda kisas cezası için suçlunun, suçu bilerek ve isteyerek işlemiş olması gerekmektedir. Aksi halde birini yanlışlıkla öldüren, aslında öldürücü olmayan bir fiili bile bile işleyerek ölüme sebep olan, bir fiili istemeyerek işleyen ve böylece ölüme sebep olan, doğrudan

⁷⁴ Akbulut, a.g.m., s. 177; Gelir, a.g.t., s. 38.

⁷⁵ Ali Şafak, "Bağı", *DİA*, 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 451-452.

⁷⁶ Gelir, a.g.t., s. 37; Akbulut, a.g.m., s. 178.

⁷⁷ Uslu, a.g.m., s. 1060.

⁷⁸ Şamil Dağcı, "Kisas", *DİA*, 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.488.

⁷⁹ Sabri Erturhan, *İslâm Hukukunda Suça İştirak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000, s. 38.

⁸⁰ Bkz. Kur'an, Bakara Suresi, Ayet: 178. Diyet ödenmesine dair başka bir ayet için bkz. Nisa Suresi, Ayet: 92. Adam öldürmede maktulün yakınına kisası isteme yetkisi verildiği ile ilgili başka bir ayet için bkz. İsra Suresi, Ayet: 33.

⁸¹ Ali Bardakoğlu, "Diyet", *DİA*, 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 473.

doğruya bir kimseyi öldürmek için işlenmemiş olan bir fiil sonucunda ölüme sebep olan suçlular hakkında kısas uygulanmaz.⁸² Müessir fiiller ise bir kişiyi yaralamak şeklinde gerçekleştirilen eylemlerdir. Bir kimseyi bilerek, isteyerek ve haksız olarak öldürmeyecek biçimde yaralayan kimse olanak dâhilinde ise aynı biçimde yaralanır ve bu yarayı isterse yaralanan kendisi açabilir.⁸³ Ancak kısasın uygulanabilmesi için belirli şartlar bulunmaktadır. Kısasta denklik önemlidir ve denklik sağlanamıyorsa bu durumda kısas uygulanamaz. Çünkü suçluya hak ettiğinden daha az ya da fazla ceza verilemez. Böyle durumlarda suçuna karşılık olarak diyet denilen mali bir bedel alınmaktadır.⁸⁴

1.2.1.3. Ta'zir Suçları ve Cezaları

Sözlükte engellemek, tedip etmek; desteklemek, saygı göstermek anlamlarına gelen ta'zir fıkhıta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade etmektedir.⁸⁵ Ta'zir suçuna dâhil olan konularda belli bir kıstas yoktur. Suçun durumuna göre bir ceza verilmektedir. Kısas ve had suçlarında veya ispat şartlarında bir eksiklik olması veya başka bir nedenle bu cezaların uygulanmaması durumunda kanunnamelerde yer alan ta'zir cezalarının uygulandığı görülmektedir.⁸⁶ Ta'zir suçlarının, ceza takdirinin hâkime bırakıldığı suçlar şeklinde kısaca izah edilebilir.⁸⁷ İslam hukukçuları ta'zir cezasının en alt sınırı olarak suçluya ters bakmak, en üst sınırı olarak ise ölüm cezasına kadar her türlü cezanın verilebileceğini belirtmişlerdir.⁸⁸ Ta'zir cezalarına örnek olarak para, sürgün, sopa ve kınama cezaları örnek olarak verilebilir. İslam hukukunda işlenen bir suçun ispatı oldukça mühimdir. Bu nedenle delil yetersizliği veya suçun tam olarak kanıtlanamaması, birçok suçun cezalandırılmasını olumsuz olarak etkilemiştir.

1.2.2. Osmanlı Hukukunda Suç ve Ceza

Osmanlı hukukunda şer'i ve örfi hukuk esasları yan yana bulunsa da her iki hukukun belirli alanlarda yoğunluk kazandıkları açıktır.⁸⁹ Ceza hukuku, vergi hukuku ve idare hukuku gibi alanlarda devletin ihtiyacının ve kamu düzeninin gerektirdiği düzenlemeleri yapmak, İslam

⁸² Coşkun Üçok vd., **Türk Hukuk Tarihi, Savaş Yayınları**, Ankara,1999, s. 76.

⁸³ Akbulut, a.g.m., s. 171.

⁸⁴ Erturhan, a.g.t., s. 45.

⁸⁵ Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", **DİA**, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 198.

⁸⁶ Esra Yakut, "Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2, 2006, s. 30.

⁸⁷ Akbulut, a.g.m., s. 167-168.

⁸⁸ Uslu, a.g.m., s. 1061.

⁸⁹ Yetkin, a.g.m., s. 388.

hukukunun tanıdığı yetkiyle, devlet başkanına bırakılmıştır.⁹⁰ Bu yetkinin ortaya çıkmasında etkili olan durum, İslam hukukunun bazı alanlardaki detaylı şekilde açıklanmayan konularıyla ilgilidir. Kur'an hukuk kitabı değildir. Dolayısıyla hukukla ilgili her konuya ait detaylı açıklamaların bulunması imkânsızdır. Böylece örfi hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı'da yargı gücü ve yetkisi padişahta bulunmakla birlikte padişah bu yetkisini kadılar aracılığıyla kullanmıştır.⁹¹ Padişah halife olduğundan kadılar da onların temsilcisi olarak yargı görevini ifa etmişlerdir.

Ceza hukuku alanında kanunların veya farklı bir deyişle örfi hukukun daha etkili olduğu görüşü verilen cezaların da şer'i hukuka göre daha hafif cezalar olduğunu düşündürmektedir. Kanunnamelerde şer'i hukuk cezalarının uygulanamadığı durumlarda para cezalarından bahsedilmektedir. Suçlarda ispatının önemli olması ve de karşılıklı olarak tarafların anlaşmaya varması daha çok para cezasının uygulanmasına sebep olmuştur. Ceza hukukunun uygulama alanına bakıldığında çoğunlukla durumun böyle olduğu söylenebilir. Ancak örfi hukukun ceza hukuku alanındaki kurallarının daha hafif olduğunu düşünmeyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da şer'i hukukta ispatın önemli olması, zaman aşımı gibi durumların ceza durumunu etkilemesinden söz edilmekte ve buna karşılık örfi hukukta cezanın verilmesi, hemen uygulanmak istenmesinden bahsederek örfi hukukun daha ağır olduğu düşüncesine sebep olmaktadır.⁹²

Osmanlı Devleti'nde ceza hukuku ile ilgili kurallar, kanunnamelerde belirtilmiştir. Kanunnamelerde had ve kısas suçlarının ispatı ile ilgili eksiklik olması durumunda ta'zir cezası verilmesinden söz edilmektedir. Ta'zir cezası olarak da daha çok para cezası verildiği görülmektedir. Kanunnamelerde, suçun türüne ve şartlarına göre ne miktar para alınması gerektiği belirtilmiştir. Suçun ispatının önemli olması ve hangi suç grubu içindeyse o suçun unsurlarının yerine getirilmiş olmasının önemi mahkemelerde daha çok para cezası verilmesine sebep olmuştur. Özellikle cinayet ve yaralama suçlarında sıklıkla diyet cezası ve diyet alınarak yapılan sulhlarla karşılaşmaktadır. Sulh, anlaşmazlık yaşayan veya davaları olan kişilerin aralarında yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmayı mahkemede yapabilecekleri gibi, mahkemeye gelmeden önce aralarında anlaşmaya vararak bunu mahkemede tescil ettirebilmişlerdir.⁹³ Osmanlı ceza hukukunda kısas, el kesme, dayak, recm, salb gibi cezalara ilave olarak ölüm, hapis, çeşitli para cezaları, küreğe mahkûm etme, yüzü karalama, sakalı kesme, dağlama, belli organları kesme, sürgün gibi ta'zir cezalarına rastlanmaktadır.⁹⁴ Osmanlı ceza hukuku alanında bahsedilmesi gereken bir diğer ceza,

⁹⁰ Mehmet Akman, "Örf", **DİA**, 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 93.

⁹¹ Koç ve Tuğluca, a.g.m., s. 14.

⁹² Bkz. Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şer'iat", (Çev. Selahaddin Eroğlu), **AÜİFD**, 26, Ankara, 1983, s. 644.

⁹³ Fahrettin Atar, "Sulh", **DİA**, 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 482.

⁹⁴ Aydın, "Ceza", s. 480.

siyaset cezasıdır. Siyaset cezası, her türlü cezayı kapsamaktadır. Siyaset cezasının tespiti kadı tarafından yapılmakta ve uygulaması ehl-i örf tarafından gerçekleştirilmektedir.

Yerel yöneticilerin halka keyfi muamele yapmasını önlemek amacıyla kanunnamelerin halk tarafından da bilinmesine dikkat edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle kanunnameler daha çok ehl-i örf denilen kamu görevlilerinin keyfi cezalar vermesini, dilediği gibi vergi koyup tahsil etmesini ve idari bir yetkiyi kullanıyor görüntüsü altında kanuna aykırı davranışlarını önlemek için çıkarılmıştır.⁹⁵ Ayrıca usulsüzlük yapan idarecileri, merkeze bildirmeleri konusunda kadılar da uyarılmakta ve bu bildiriye yapmamaları halinde kendilerinin de cezalandırılacakları belirtilmektedir.

Osmanlı hukukunda ehl-i örfün yani yerel yöneticilerin halka karşı hoş olmayan tavırları genel bir tanımlama olan zulüm kavramı ile ifade edilmiş olup içinde birçok suç barındırmıştır. Gönderilen fermanlarda reayaya karşı zulüm yapılmamasının söylenmesi ve bu şekilde emir verilmesi, Osmanlı Devleti'nin zulüm tanımlamasını bu şekilde değerlendirdiğini göstermektedir. Yöneticilerin halka karşı uyguladıkları zulüm suçlarında ilk sırayı kanunsuz vergi toplanması almaktadır. Yöneticiler vergi toplama sırasında kendi uydurdukları vergileri istedikleri gibi, verilmesi gereken vergi için de daha fazlasını talep etmişlerdir.⁹⁶ Yöneticilerin zulüm suçlarında yer alan diğer önemli suç çeşidi ise halka baskı uygulamaları ve mallarını zorla almaları veya yağmalamalarıdır. Yönetici grubun eşkıyalar ile birlikte hareket ederek suça iştirak ettikleri de olmuştur. Yöneticilerin görevi halkı eşkıyalara veya asayiş bozan her türlü duruma karşı korumak iken eşkıyalarla birlik olarak zulüm etme yolunu tercih ettikleri olmuştur. Subaşılardan eşkıyalarla birlikte hareket ederek köyleri basıp zorla para ve mal topladıkları, yeniçerilerin ve daha başka pek çok yöneticinin de bu hareketlerde bulunduğu, Osmanlı topraklarında olan yabancı yolculara karşı zulüm yapıldığı, hatta yöneticilerin birbirlerine karşı bu suçu işlediği de olmuştur.⁹⁷

Yöneticilerin zulmü karşısında verilen cezalar farklılık göstermektedir. Sopa cezası, görev yerinin değiştirilmesi veya azledilmesi gibi hafif suçlar yanında, hapis ve kürek cezaları, sürgün ve idam cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir.⁹⁸ Halka yaşatılan zulüm, çeşitli ferman ve adâletnâmelerle engellenmek istenmiştir. Gönderilen ferman veya adâletnâmelerde halka zulüm yapılmaması, mallarının zorla alınmaması ve korunmaları gerekliliğinden bahsedilerek bu suçlar engellenmek istenmiştir. Ancak XVII. yüzyıldaki siyasi, iktisadi ve sosyal olaylar merkezin

⁹⁵ Aydın, "Hukukun Genel Yapısı", s. 20.

⁹⁶ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı**, 3. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s. 11.

⁹⁷ Mumcu, Zulüm, s. 18-20.

⁹⁸ Ceza örnekleri ve detayları için bkz. Mumcu, Zulüm, s. 28-31.

özellikle de taşradaki etkisini azalttığından zulüm suçları ve eşkıyalık, bazı dönemlerde başarı sağlansa da sonlandırılmamıştır.

1.2.2.1. Mahkemeler ve Yargılama

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler, İslamiyet döneminde oluşan Türk-İslam adli yapı geleneğinin devrine nispetle gelişmiş bir örneğini teşkil etmektedir.⁹⁹ Osmanlı Devleti, kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin kurumlarını örnek almış fakat geliştirerek devam ettirmiştir. İslam devletlerinde görülen örneklere nispette gelişmiş bir yapı arz eden Osmanlı mahkemesinin, görev ve yetki alanı genişlemiş olup hem şer'i hem örfi davalarda tek yetkili mahkeme konumundadır.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'nde mahkemeler için hususi binalar yoktur. Kadı, görevini yerine getirirken genellikle kendi evini mahkeme olarak kullanmıştır.¹⁰¹ Ayrıca isteyen herkesin izleyebilmesi için mahkemelerin açık olması ve bu şekilde yargılama yapılması prensibi bulunmaktadır.

Osmanlı ceza hukukunun uygulanması sırasında iki grup görevli ön plana çıkmaktadır; birincisi, suç ister şer'i hukuka ister örfi hukuka girsin, failin suçluluğunu tespit edecek olan kadı, diğer görevli grubu ise cezaları uygulayan ehl-i örfür.¹⁰² Ehl-i örf ile kadıların arasında bir astlık-üstlük durumu söz konusu değildir ki bu durum Osmanlı Devleti'nde yargının bağımsızlığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bir diğer ifadeyle, kadı görevini yerine getirirken bunlara bağlı olarak çalışmayan ve her biri, diğeriyle işbirliği içerisinde olan fakat birbirinden bağımsız çalışan birer kamu görevlisidir.¹⁰³ Kısaca ehl-i örfün görevi, sanıkları mahkemeye getirmek ve verilen cezayı da uygulamaktır.

Osmanlı hukukunda bir davanın ispatı oldukça mühimdir. Mahkemelerde, bir dava durumunda davalı ya da davacı kendi lehine şahitler bulundurabilmektedir. Şahitler, şehirde adaletin tesis edilmesinde ve sosyal düzenin muhafazasında bilgilerine başvuru alan kişilere işaret etmektedir.¹⁰⁴ Kayıtlarda şahitleri belirten ve en çok karşılaşılan ifade "*udûl-i müslimîn*" şeklindedir. Bir kişinin güvenilir olması ve şahit olarak kabul edilmesi için birtakım gereklilikler bulunmaktadır. Nasıl bir metot uyarınca tadil ve tezkiye yapıldığı sicillerden anlaşılmasa da şahitlerin ifadesinden sonra geçen "*bade't-ta'dil ve't-tezkiye şahadetleri hîn-i kabûlde vâki*"

⁹⁹ M. Akif Aydın, "Mahkeme", *DİA*, 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 341.

¹⁰⁰ Aydın, "Mahkeme", s. 342.

¹⁰¹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 68.

¹⁰² Aydın, "Ceza", s. 480.

¹⁰³ Koç ve Tuğluca, a.g.m., s. 15.

¹⁰⁴ Turan Açık, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme", *OTAM*, 35, Bahar 2014, s. 15.

olmağın” ifadesi, şahitlik yapan kişilerin bireysel durumlarının bir araştırmaya tâbi tutulduğunu açıkça göstermektedir.¹⁰⁵

Osmanlı mahkemelerinde karşılaşılan kavramlardan biri olan kasame usulü, cinayet davalarında, suçu işleyen belli olmaması durumunda uygulanmıştır. Kasame, İslam hukukunda, failin kesin delille belirlenemediği bir cinayet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç ispatını defetmek veya maktulün yakınlarının suç ispatında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adıdır.¹⁰⁶ Kanunnamelerde kasamenin uygulanmasından bahsedilmiştir. Buna göre bir köy ya da mahalle içinde birinin ölmesi durumunda bunun araştırılıp katilinin bulunması söylenmiş bulunmaması durumunda ise diyet cezası verilmesi belirtilmiştir.¹⁰⁷ Kasamenin uygulanabilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. Öldürülen kişinin cesedinin bir kasaba, bir mahalle veya bir evde ses işitilecek kadar yakın olması veya hiç kimseye ait olmayan bir yerde bulunması gerekmektedir. Eğer ceset, iki kasaba ya da iki aşiret arasında bir yerde bulunmuş ise, kasameden sorumlu tutulacak olanlar, cesede daha yakın olanlardır.¹⁰⁸

Osmanlı mahkemelerinde kalebentlik cezasına rastlanmaktadır. Kalebentlik, hapis ve sürgün cezasını birleştiren bir ceza olup bu cezaya çarptırılan suçlular, belirlenen kalelerde hapsedilerek cezaları çektirilmiştir. Kalebentlik cezasının XVIII. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlandığı ve genellikle bu yüzyıldan önce kullanılmadığı belirtilmektedir.¹⁰⁹ Ancak XVII. yüzyılda da kalebent cezasının uygulandığı görülmektedir. Kalebent cezası verilen kişilerin kaleden dışarıya çıkması yasaktır. Ancak kale içinde serbestçe dolaşabilmektedir. Kalebent dışında hapis cezasının uygulandığı da görülmektedir. Genellikle bu cezalar, bir kişinin işlemiş olduğu suçu devamlı olarak yapması veya bunu âdet haline getirmesi durumunda verilen cezalar arasında yer almıştır.

Osmanlı mahkemelerinde yemin etmek, davanın karar aşamasında etkili bir unsurdur. Davalının davayı reddetmesi durumunda, davacının davasını ispatlaması gerekmektedir. İspat etmesi için de elinde delil bulunması veya şahitlerin olması gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilememesi ve davacının yemin vermek için talepte bulunmaması durumunda kadı, davacıyı davadan men edebilmektedir.¹¹⁰ Ayrıca davalıya da yemin teklif edilmesi söz konudur. Davalıya yemin teklif edilmesi hakkı hâkime ait olup sırf karşı tarafın isteği doğrultusunda davalının yemin

¹⁰⁵ Açık, “Mahalle”, s. 16.

¹⁰⁶ Ali Bardakoğlu, “Kasame”, *DİA*, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 528.

¹⁰⁷ Bkz. Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *AÜHF*, 4 (1), 1947, s. 58.

¹⁰⁸ Akbulut, a.g.m., s. 173.

¹⁰⁹ Bkz. Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *DİA*, 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 63;

¹¹⁰ Abdullah Demir, *Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2010, s. 196. Ayrıca hakimin hangi durumlarda davalıya yemin ettirebileceği için bkz. Demir, a.g.e., s. 196-197.

etmesi geçerli olmamaktadır.¹¹¹ Bu yüzden hâkimin yemin teklif etmesi gerekmektedir. Davalının yemin etmesi ile dava düşmekte fakat yeminden kaçınması sonucu dava, davacı lehine sonuçlanmaktadır.¹¹² Ayrıca davacı şahit getirebildiği gibi davalı da mahkemeye kendi şahitlerini getirebilir. Bu durumda kadı, yemin teklif etmeden önce iki tarafın da şahitlerini dinlemelidir.

Gayrimüslimlere tanınan din ve vicdan hürriyeti sadece inanç konusunda düşünülmeyp, evlenme, boşanma, miras, vasiyet ve başka her türlü konuda kendi hukuklarına bağlı olmaları da kabul edilmiştir.¹¹³ Ancak gayrimüslimlerin talebi ve isteği doğrultusunda, Osmanlı mahkemelerine de başvurabilmişlerdir. Gayrimüslimlerin kadı huzuruna çıkararak meselesini dile getirebilme hakkı kendilerine verilmiştir. Ayrıca tebaadan olmayan gayrimüslimlerin de Osmanlı mahkemelerine başvurdukları bilinmektedir. Bu kişiler sadece Müslimler veya tebaadan olan gayrimüslimlerle ilgili davaları için değil kendi aralarındaki anlaşmazlıklar için de Osmanlı kadısına başvurmuşlardır.¹¹⁴

1.2.2.1.1. Kadı ve Görevleri

Osmanlı hukuk sisteminin temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem emniyet amiri, bazen hem mülki amiri ve hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıdır.¹¹⁵ Kadı, bu görevlerini yerine getirirken ona yardımcı olan kişiler bulunmaktadır. Kadının yardımcıları arasında *naib*, *kassam*, *kâtib*, *muhtesib*, *muhzır*, *imam*, *müftü*, *haham*, *papaz* ve müşahit sıfatıyla bulunan ve mahkemeye müdahale hususunda herhangi bir yetkiye sahip olmayan *şuhud'ül-hâl* demekle bilinen kişiler de bulunmaktadır.¹¹⁶ Kadı, naip tayin ederken o mahallin ulemasından olan kişileri seçmiş ve bu kişiler o mahallin medreselerinden icazet almış kişilerden olmuştur.¹¹⁷ Kadının yardımcıları arasında papaz ve haham da yer alması, Osmanlı mahkemelerinin dini hoş görüşünü göstermektedir.

Kadılar davalarda suçun türüne ve ispat şekline göre şer'i veya örfi kurallardan birini uygulamışlardır.¹¹⁸ Ehl-i örfün, kadının izni olmadan ya da kadının suçu tespiti gerçekleşmeden

¹¹¹ Demir, s. 197.

¹¹² Ortaylı, Kadı, s. 75.

¹¹³ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", s. 420.

¹¹⁴ Halil İnalçık, "Mahkeme", İA, 7, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997, s. 151.

¹¹⁵ Cin ve Akgündüz, a.g.e., s. 228.

¹¹⁶ Kadının yardımcıları ve görevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", s. 398-401; Ortaylı, Kadı, s. 44-54.

¹¹⁷ Ortaylı, Kadı, s. 45.

¹¹⁸ Aydın, "Ceza", s. 478.

ceza verme ve uygulama yetkisi bulunmamaktadır. Hiçbir vatandaşın usulünce yargılanıp suçu sabitlenmedikçe, ehl-i örf tarafından cezalandırılmayacakları esası bulunmaktadır.¹¹⁹ Yargının bağımsızlığı olmakla birlikte bazı durumlarda her iki taraf arasında yani kadı ile ehl-i örf arasında anlaşmazlıklar olduğu ve sorun yaşandığı bilinmektedir.

Ehl-i şer ve ehl-i örf arasında tarihi süreç boyunca yaşanan bir çatışma olsa da bu duruma kanunnameler ve fetvalarla engel olunmak istenmiştir. Ehl-i örf özellikle güçlü olduğu dönemlerde kadı kararını aramadan cezalandırmaya hevesli olmuşlardır.¹²⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki şer'i konulu davalarda cezayı belirleyen kadıdır. Fakat örfi davalarda ne tür bir ceza verileceği ehl-i örf tarafından belirlenmiştir. Ehl-i örf zümresi, ceza belirleme yetkisine sahip olsa da kadı tarafından suçun sabitlenmiş yani o kişinin suçu işlenmiş olduğuna hüküm getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ta'zir suç ve cezalarının kadının takdirine bırakılmayıp kanunnameler halinde düzenlenmesi Osmanlı ceza hukukunun bir özelliğidir ve bu durum, ceza hukuku alanında muhtemel keyfiliklerin önlenmesi ve kanuniliğin hâkim olması bakımından önemlidir.¹²¹ Kadı mahkemeleri Osmanlı Devleti'nin ana hukuk icra mercileri ise de gerektiği durumlarda davaların Divân-ı Hümayuna taşınabildiği bilinmektedir. Çünkü Divân-ı Hümayun en yüksek yargı merciidir. Ayrıca merkezden gelen emir ve talimatları icra, kadıların görevleri arasında yer almaktadır.¹²²

Mahkemelerde fetvalar, olayları çözüme kavuşturmada etkili biçimde kullanılmıştır. Fetva sözlükte bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap anlamındadır.¹²³ Mahkemeye gelen kişiler dava konusuyla ilgili müftüden fetva alabilmiş ve bunu mahkemede sunabilmiştir. Ancak fetvaların bir bakıma kadıyı bağlayıcı özelliği olduğu da düşünülmektedir.¹²⁴ Müftünün fetvası meselenin dini yönünü (vicdani tarafını), hâkimin hükmü ise kazai yönünü ilgilendirir. Birincisi dini ilmi, ikincisi hukuki sonuçlar doğurmaktadır.¹²⁵ Osmanlı mahkemelerine yapılan başvurular sonucunda, kadı keşfe çıkmaktadır. Keşfe çıkma sebepleri arasında, halk arasında yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde çözüm bulmak, cinayet olaylarında maktulü ve darp olaylarında yaralıyı incelemek, birisinin ölmesi durumunda varisler arasında miras taksimi vs. işleri halletmek yer almaktadır.¹²⁶ Kadı bunları kendisi giderek yapabildiği gibi naibi vasıtasıyla da yaptırabilmiştir.

¹¹⁹ Heyd, a.g.m., s. 640.

¹²⁰ Aydın, "Ceza", s. 480.

¹²¹ Aydın, "Ceza", s. 481.

¹²² Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 55.

¹²³ Fahrettin Atar, "Fetva", **DİA**, 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 486.

¹²⁴ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", s. 412.

¹²⁵ Atar, "Fetva", s. 488.

¹²⁶ Ortaylı, Kadı, s. 79.

İKİNCİ BÖLÜM

2. XVII. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE TRABZON'DAKİ ASAYİŞ OLAYLARINA MERKEZİN YAKLAŞIMI

2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi, İktisadi ve Sosyal Durumu

2.1.1. Siyasi Durum

Osmanlı Devleti için XVII. yüzyıl, başlarından itibaren sorunlu ve sıkıntılı bir dönemdir. XVII. yüzyılın doğru değerlendirmesi için yüzyıl başından itibaren yaşanan olaylara bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki durumunu anlatırken siyasi, sosyal ve iktisadi durumları birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Çünkü bu konuların her biri, birbiri ile ilişkilidir. Bunlar birbirlerini etkileyen, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulmasını sağlayan konulardır. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıl başlarından itibaren Celâli isyanları, isyancı valilerin hareketleri, mali zorluklar, merkezde kapıkulu ve mütteliklerinin egemenliği gibi ortaya çıkan problemlerin çoğunu IV. Murad'ın iktidarında bertaraf etmiştir. Köprülüler döneminde de siyasi istikrar yeniden oluşturulmuştur. Ancak dönemselsel olarak başarı sağlansa da siyasi, iktisadi ve sosyal şartlar kalıcı bir durum oluşmasına engel olmuştur.

Osmanlı'nın XVII. yüzyılın son çeyreğindeki siyasi ilişkilerindeki en önemli devletlerden biri şüphesiz Avusturya'dır. 1664 yılında Avusturya ile Vasvar Antlaşması¹²⁷ yapılmış ve bu antlaşmanın henüz süresi dolmamıştır. Bu sebepten ötürü Avusturya, Osmanlı Devleti ile savaşmak yerine barış antlaşmasının devam etmesini istemiştir. Fransa ise Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaşa girmesini kendi çıkarlarına uygun düşmesinden dolayı istemiştir. Sonuç olarak 1683 yılında Viyana'ya sefer düzenlenmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde gerçekleşen bu sefer, Osmanlı Devleti için tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Sadrazam, Viyana seferi ile Osmanlı gücünü Avrupa'nın ortalarına kadar götürmeyi, Habsburglar'ı ise ortadan kaldırmayı düşünmüştür.¹²⁸ Sefere çıkılırken padişah IV. Mehmed, Viyana üzerine sefer yapılacağından bihaberdir hatta bunu bilmesi durumunda izin vermeyeceğinden söz etmiştir.¹²⁹ Bu

¹²⁷ Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", *DİA*, 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 560-562.

¹²⁸ Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 246.

¹²⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/1, 8. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 445.

sefer sonrasında, 1684 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı *Kutsal İttifak* kurulmuş, ittifakta Avusturya, Venedik ve Lehistan yer almıştır.

1686 yılında Rusya da bu ittifaka dâhil olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan bu ittifak neticesinde birkaç cephede savaşılmak zorunda kalınmıştır. Osmanlı Devleti, II. Viyana seferi ile büyük bir bozgun yaşamıştır. Bu bozgunun Osmanlı Devleti üzerinde ağır bir etkisi olmuştur. Geniş kaynakları elinde tutan Osmanlı Devleti, bu uğurda 16 yıl savaşmış ve artık tarihte her alanda Doğu'yu geride bırakmış ve Avrupa'nın bütün teknik üstünlüğünü benimsemiş olan Avusturya yararına meydana çıkan yeni kuvvetler dengesini ancak bu uzun uğraşı sonunda tanımıştır.¹³⁰ Ayıca II. Viyana seferi boyunca yenilgiler olduğu gibi galibiyetler de yaşanmıştır.¹³¹

İngiltere ve Hollanda'nın girişimleri sonucunda 1699 yılında Avusturya ve müttefikleri ile Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Avusturya'nın Macaristan'daki egemenliklerini kabul etmiş, Belgrad Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.¹³² Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti için siyasi, idari ve askeri alanda yeni bir dönemi getirmiştir. Antlaşma ile Osmanlı Devleti savunmaya geçecek, yerel yöneticiler emirlere karşı davranışlar sergileyecek ve devlet iç ve dış siyasette zayıf bir duruma düşecek, Avrupalıların Osmanlı iç siyasetine müdahaleleri de başlayacaktır.¹³³

XVII. yüzyılda, siyasi ilişkiler açısından, önemli devletlerden bir diğeri Rusya'dır. XVII. yüzyılın son çeyreğine dek Rusya, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelecek gücü kendinde görmemiştir. Sınırlarını Osmanlı topraklarına doğru genişletse de Osmanlı Devleti'ni kışkırtacak ya da üzerine çekecek bir hamle yapmamıştır. Osmanlı Devleti de Rusya'yı kendine tehdit olacak bir devlet olarak düşünmemiştir. Siyasi münasebetleri daha önceki yüzyıllarda başlamış olmasına rağmen XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Osmanlı Devleti karşısında durabilecek gücü kendinde bulmuştur. Ukrayna hükümdarı Hetman Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'nin himayesinden çıkıp Rus himayesine girmesi, Çehrin kalesini Ruslara teslim etmesi sonucu Kara Mustafa Paşa kumandasında bulunan Osmanlı ordusunun 1678'de Çehrin'e yürümesine neden olmuştur.¹³⁴ Böylece ilk Osmanlı-Rus savaşı 1678 yılında yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, Çehrin Kalesi'ni ele geçirmiş ve 1681 yılında Bahçesaray adlı barış antlaşması yapılmıştır.¹³⁵ Antlaşma, on iki maddeden oluşup, yirmi senelik barış sürecini içermiştir. Bu antlaşmadan sonra Rusya,

¹³⁰ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, 3, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 198.

¹³¹ Bkz. Turan, a.g.m., s. 403-404.

¹³² Antlaşma şartları için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 591-592.

¹³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 23. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, s. 140.

¹³⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 429; İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 3 (2), 2016, s. 36.

¹³⁵ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", **DİA**, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 250.

Karadeniz yönündeki politikasına daha da ağırlık vermeye başlamakla birlikte 1682 yılında Rusya tahtına geçen Petro, Rusya'nın, ticari ve ekonomik olduğu kadar siyasi olarak da büyümesi için denizlere çıkması gerektiğine inanmıştır.¹³⁶ Osmanlı Devleti'nin 1683 Viyana seferi ve başarısızlığı, Rusya'yı hedefine götürmede yardımcı olmuştur. 1686 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı kurulmuş olan Kutsal İttifak'a katılmıştır. Bu ittifakta yer alması sadece Rusya için değil, ittifak devletleri için de oldukça mühimdir. Rusya'nın kendi taraflarında yer almasıyla Avusturya ve Lehistan ile savaş durumunda olan Osmanlı Devleti'ne Kırım Hanlığı tarafından gelecek olan yardımlar engellenebilecek düşüncesi yer almıştır.¹³⁷

Rusya kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek 1687 ve 1689 yılları arasında Kırım'a iki sefer düzenlemiş, ikisinde de başarısız olmuş ve büyük mağlubiyetler yaşayarak geri dönmek zorunda kalmıştır.¹³⁸ Fakat Rusya, 1695 yılında yeniden harekete geçmiş ve Azak Kalesi'ni kuşatmıştır. Osmanlı Devleti için oldukça mühim bir konumu bulunan kale, 1696 yılında Rusların eline geçmiştir. Bu durumun Osmanlı Devleti'ni endişelendirmesi sonucu Karadeniz'in Rus donanmasının güvenli kullanım alanı haline gelmemesi için Azak üzerine seferler yapılmış olsa da bu seferler daha çok Osmanlı ordusunu meşgul etmiştir.¹³⁹ Rusya, Karadeniz'e çıkma politikası doğrultusunda çalışmalarını sürdürürken Osmanlı Devleti 1699 yılında Karlofça Antlaşmasını¹⁴⁰ imzalamıştır. Rusya ile de 1700 yılında İstanbul Antlaşması¹⁴¹ yapılmıştır. Bahçesaray imzalandığında doğrudan Osmanlı Devleti ile iletişim kuramayan Rusya, 1700 yılındaki antlaşma ile ilk defa Osmanlı ile doğrudan görüşerek antlaşma imzalayabilmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile Rusya Azak Kalesi'ni de elinde tutmuştur.¹⁴²

Siyasi ilişkilerde bahsedilmesi gereken bir diğer devlet İngiltere'dir. Osmanlılar ile İngilizler arasındaki ilk temas XIV. yüzyılda Haçlı kuvvetleri arasında yer alan İngiliz kuvvetleriyle başlamıştır.¹⁴³ Osmanlı Devleti, İngiltere ile başlangıçta olan dostane ilişkisinin devamını sağlamak için XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'ye verilen hakları genişletmiştir.¹⁴⁴ İngiltere

¹³⁶ Sinan Yüksel, "Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Oldukları İlk Yayılma Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 2013, s. 111.

¹³⁷ Muhammet Şen, "Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1), 2012, s. 507.

¹³⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798- 1919)*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.11.

¹³⁹ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), *Türkler*, 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 762.

¹⁴⁰ Bkz. Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *DİA*, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 504-507.

¹⁴¹ Antlaşma şartları için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 593.

¹⁴² Kurat, a.g.e., s. 15

¹⁴³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/2, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 224.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 233.

ile Osmanlı Devleti arasında özellikle II. Viyana seferinin ardından daha yoğun bir temasın olduğu görülmektedir. İngiltere arabuluculuk faaliyetlerini yürütürken kendi çıkarları doğrultusunda barış yapılması yönünde önyak olmaya çalışmıştır. İngiltere bu faaliyetlerini elçileri vasıtasıyla yürütmüştür. 1686-1702 yılları arasında İstanbul'da bulunan William Trumbull ve Lord Paget, Avrupa'da gittikçe güçlenen Fransa'ya karşı cepheler açabilmek için 1683 yılında başlayan Osmanlı-Avusturya savaşını sona erdirmek yolunda çok gayret sarf etmişlerdir.¹⁴⁵ Özellikle Lord Paget'in elçiliği döneminde Osmanlı-İngiliz ilişkileri samimi bir şekil almıştır.¹⁴⁶

Fransa'nın Akdeniz ticaretindeki etkinliğinin artması, İngiltere'nin ticari çıkarlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Bu nedenle de Fransa'ya karşı Avusturya yanında yer almış, Avusturya ile Osmanlı arasındaki savaşta iki devletin barış yapması için uğraş vermiştir. Ayrıca Akdeniz'de, Avusturya'nın Fransa'ya karşı bütün gücüyle saldırması için büyük gayret göstermiştir.¹⁴⁷ Lord Paget, Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasındaki arabuluculuğunun ardından, İngiltere ve Fransa arasındaki savaş nedeniyle Akdeniz'deki Osmanlı sahil ve limanlarından İngiliz donanması için gerekli olan eşyaları temin etmiş, bu konu için o taraflardaki vali ve sancakbeyi gibi zümreye de emirler verilmiştir.¹⁴⁸ İngiltere'nin arabuluculuk faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş, Osmanlı diplomasi tarihinde giderek bir gelenek oluşturmuş ve zaman zaman dayatma derecesine varan bir durum olarak sürdürülmüştür.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti ile Fransa'nın ilişkisi Kanuni Sultan Süleyman zamanında dostane bir şekilde başlamakla birlikte daha sonra aynı samimiyetle devam etmemiştir. II. Viyana seferinin ardından Fransa, tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Fransa, Osmanlı'ya da Avusturya güçleri ile hiçbir ilişkisinin olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁰ Fransa'nın dolaylı desteği kısa sürmüştür. Çünkü Fransa, Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile yaşadığı savaşla meşgul olmasından dolayı İspanya'yı ele geçirme planı için fırsat bulmuştur. 1688 yılında II. Süleyman tahta oturduktan sonra Avusturya ile barış görüşmeleri yapmak için Zülfikar Efendi Viyana'ya gönderilmiştir. Ancak bu durum Fransa'yı kendi çıkarlarına ve emellerine ters düştüğünden endişelendirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne, Avusturya ile savaşa gireceğini bildirmiş ve aynı yıl Avusturya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁵¹ Avusturya'nın başka bir cephede savaşa başlaması da Osmanlı Devleti için rahatlatıcı olmuştur.

¹⁴⁵ Azmi Özcan, "İngiltere", **DİA**, 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 303.

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 233.

¹⁴⁷ Ali İrfan Kaya, **II. Süleyman'ın Hükümdarlığı ve Osmanlı Devleti (1687-1691)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 327.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 234.

¹⁴⁹ Azmi Özcan, a.g.m., s. 303.

¹⁵⁰ Kaya, a.g.t., s. 313.

¹⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 214.

Fransa bu dönemde, Osmanlı-Avusturya savaşını bitirmek için girişilen barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması için uğraşmıştır. Çünkü savaşın bitmesi Fransa için emellerini gerçekleştirmesini engelleyecek veya aksatacak bir durum olarak düşünülmüştür. Fransa, Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri ile barış yapmasını istememesine rağmen kendisi 1697 yılında Avusturya ve müttefikleri ile muahede yapmıştır. Fransa ile Avusturya'nın muahede yapmış olmaları, Osmanlı için gücendirici bir durum olmuştur.¹⁵² Fransa elçisi Ferriol, bu muahedenin geçici olduğunu, savaşın yakın zamanda yeniden başlayacağını söylemesi, Osmanlı Devleti'nin barış yapmasına engel olmamıştır. Fransa'nın tüm girişimlerine rağmen Osmanlı Devleti İttifak Devletleri ile barış antlaşmasını imzalamıştır.

XVII. yüzyılda siyasi ilişkilerde önemli diğer bir devlet ise Lehistan'dır. XVII. yüzyılın Osmanlı Devleti ve Lehistan ilişkilerinin en yoğun dönemi olduğu söylenebilir. Bu durumun başlıca iki sebebi olarak XVII. yüzyıl başlarında artan Kazak akınları ve bazı Leh soylularının Boğdan'a müdahale etmeleri gösterilmektedir.¹⁵³ 1672 yılında Lehistan ile imzalanan Bucaş Antlaşması, Lehlerin vergi vermesini gerektirmiştir. Anlaşma, Leh kralı tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen Diyet Meclisi bunu kabul etmeyerek savaşmayı göze almıştır.¹⁵⁴ Anlaşma şartlarının yerine getirilmemesi de yeniden Osmanlı ve Lehistan'ı karşı karşıya getirmiştir. Savaş sırasında Hotin bir ara Lehlerin eline geçmiş olsa da daha sonra Osmanlı ordusu geri almayı başarmıştır. Podolya ve Ukrayna'da, Osmanlı egemenliğinin kolayca kaldırılamayacağı anlaşılmıştır.¹⁵⁵ 1676 yılında Lehistan ile barış yapılmış ve vergi maddesi kaldırılmış ancak Podolya ve Ukrayna Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır.¹⁵⁶

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa döneminin en önemli olaylarının başında gelen II. Viyana seferi, Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak kurulmasına sebep olmuştur. 1684 yılında Avusturya, Lehistan ve Venedik aralarında antlaşma imzalamışlardır.¹⁵⁷ Lehistan önceleri Fransız sempatizanı ve Habsburg düşmanı iken politikasında yaptığı radikal değişiklik ile Habsburglar ile Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte olmuştur.¹⁵⁸ II. Viyana seferinin başarısız olması sonucunda da Osmanlı Devleti için oldukça önemli olan Karlofça Antlaşması 1699 yılında imzalanmıştır. Ancak

¹⁵² Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 215.

¹⁵³ Hacer Topaktaş, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", OA, 29, İstanbul, 2007, s. 205.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/1, s. 425.

¹⁵⁵ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 737.

¹⁵⁶ Dariusz Kolodziejczak, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 685.

¹⁵⁷ İnalçık, Devlet-i Aliyye, 3, s. 205.

¹⁵⁸ Kolodziejczak, a.g.m., s. 685.

Osmanlı-Lehistan sınırı 1703 yılında yapılan ahitname ile belirlenmiştir. Böylece Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakılmıştır.

2.1.2. İktisadi Durum

2.1.2.1. İktisadi Sorunlar

İktisadi yapıdaki değişiklikleri veya sorunları tek bir nedene bağlayarak açıklamak imkânsızdır. Ayrıca iktisadi anlamdaki değişiklikler ve sorunlar bir anda ortaya çıkmış değildir. Bir süreç içerisinde cereyan eden olaylar iktisadi yapının değişimine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi koşulların XVI. yüzyılın sonlarına doğru hızla bozulduğu, istikrar ve genişlemenin yerini durgunluk ve bunalımların aldığı, iktisat tarihçileri arasında kabul edilen genel bir görüştür.¹⁵⁹

Fetihlerin azalması ve savaşların uzun süreli olması Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısında birtakım değişikliklerle birlikte sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1578-1606 yılları arasında İran ve Avusturya savaşları devletin mali yükünü ve para ihtiyacını fazlasıyla arttırmıştır.¹⁶⁰ Devlet, orduda daha fazla askere ihtiyaç duymaya başlamış ve bunun sonucunda asker sayısı giderek artmıştır. Asker sayısının artırılmasından başka değişen savaş koşulları ve bunlara ayak uydurma gerekliliği Osmanlı maliyesini sıkıntıya sokan nedenlerden bir diğeridir. Savaş teknolojisindeki değişiklikler, Osmanlı ordu düzeninde de birtakım değişikliklere neden olmuş ve bu durum da iktisadi durumu olumsuz olarak etkilemiştir. Merkezde daimi ve büyük ordu ihtiyacı, tımar düzenini bozmuştur. Tımar sistemindeki değişiklik Osmanlı Devleti'nde sosyal ve iktisadi düzensizliklerin temel nedeni olmuştur.¹⁶¹

İktisadi yapının bozulmasında coğrafi keşiflerle birlikte değişen ticaret yolları ve keşiflerin sonucunda Avrupa'ya akan altın ve gümüş paraların Osmanlı topraklarına girmesi de iktisadi dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Bu durum enflasyon ve devalüasyonla sonuçlanan, üst sınıf mensuplarını fakirleştiren Osmanlı para sisteminin çöküşüdür.¹⁶² III. Murad döneminde akçedeki gümüş oranının düşürülmesi ile 1585-1586'da yapılan devalüasyon Osmanlı iktisadi tarihinde para yönetiminde görülen ilk sarsıntı olmuştur.¹⁶³ Gümüş fiyatları düştükçe altın fiyatları yükselmiş ve

¹⁵⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 143.

¹⁶⁰ Halil İncalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle" **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, 3. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul, 2009, s. 161.

¹⁶¹ Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 17, 2005, s. 241.

¹⁶² İncalcık, *Devlet-i Aliyye*, 4, s. 26.

¹⁶³ Kaya, a.g.t., s. 129.

zamanla Türk hammaddeleri Avrupalı tacirler için ucuz bir hale gelerek Osmanlı hammaddelerini dışarıya doğru vakumlayan bir süreç başlamıştır.¹⁶⁴ Ticaret yollarındaki değişiklik, Osmanlı için oldukça önemli olan gümrük vergisini olumsuz olarak etkilemiştir. Böylece hazineye aktarılan para miktarında azalmalar meydana gelmiştir.

Klasik dönem Osmanlı mali sistem dengesi çeşitli sarsıntı ve yıpranmalara rağmen XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar ayakta kalabilmiş, bu dönem içinde merkez ve taşra orduları cephelerde gerekli işbirliğini gerçekleştirerek savaşların çoğunlukla lehte sonuçlanmasını sağlamıştır.¹⁶⁵ Ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı maliyecilerinin daha önce karşılaşmadıkları bir tarzda kronik bütçe açıkları meydana gelmeye başlamıştır.¹⁶⁶ Bütçe açığının nedenlerinden biri, devletin siyasi gücünün azalmasıyla taşrada vergi toplama ve toplanan vergi gelirlerinin merkeze aktarılması sürecinde yaşanan sıkıntılardır.¹⁶⁷ Vergi toplama ile alakalı sorunlara bakıldığında bu sorun vergi toplamakla görevli kişilerden kaynaklandığı gibi, vergi vermekle mükellef kişilerin vergilerini ödemekten kaçmalarından da kaynaklanmıştır. Vergiler, devleti ayakta tutmaya yardımcı en önemli gelir kaynaklarından. Dolayısıyla vergi gelirlerinin merkeze aktarımında sorunların yaşanması, iktisadi darlığı da beraberinde getirmiştir. Bundan başka savunma harcamalarındaki artış da bütçe açığının yaşanmasına neden olan unsurlardan biridir. 1683 II. Viyana kuşatması ve başarısızlığı Osmanlı Devleti'nin iktisadi durumunu daha da kötüye götürmüştür. Yaşanan iktisadi sorunları çözüme kavuşturabilmek için önlemler alınmış ve bu sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.2. İktisadi Sorunlar Karşısında Alınmaya Çalışılan Tedbirler

İktisadi sıkıntılar karşısında alınan tedbirlerden biri, padişaha ait olduğu kabul edilen iç hazineden¹⁶⁸ merkezi hazineye altın veya gümüş aktarımı yapılmasıdır. İç hazine, coğrafi sınırların sürekli genişlediği dönemlerde hızla büyümüş ve padişaha ayrılan haslar veya diğer gelir kaynakları ile sürekli beslenmiştir.¹⁶⁹ Savaşların yoğun olduğu dönemlerde merkez hazineye, iç hazineden aktarımı yapılmıştır. Savaş masraflarının çoğunun bu hazineden karşılandığı söylenebilir. Ancak giderlerin sürekli artması, bu hazineyi yetersiz hale getirmiştir. Savaş

¹⁶⁴ Ruhi Özcan, a.g.m., s. 240.

¹⁶⁵ Ramazan Gökbnar vd., "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri", **Maliye Dergisi**, 159, Temmuz-Aralık 2010, s. 74.

¹⁶⁶ Ali Rıza Gökbnar, "Celâli Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", **Yönetim Ve Ekonomi**, 14 (1), 2007, s. 7.

¹⁶⁷ Pamuk, a.g.e., s. 149.

¹⁶⁸ *Enderun Hazinesi* veya *Hazine-i Hassa* da denmektedir. Bkz.Cengiz Orhonlu, "Hazine", **DİA**, 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 130-133; Arzu Terzi, "Hazine-i Hassa", **DİA**, 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137-141; Uzunçarşılı, a.g.e., 3/2, s. 332-333.

¹⁶⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türk İktisadi Tarihi 1500-1914**, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 168.

giderlerini azaltmak için halktan yararlanıldığı da görülmektedir. Halkın vergi muafiyetlikleri karşılığında orduya hizmet etmelerini sağlayarak savaş ve ordu harcamalarını azaltmaya çalışmış ve böylece sınırlı sayıda müstahkem mevkilerde de olsa, yerli nüfus bir yedek kuvvet olarak istihdam edilmiştir.¹⁷⁰

Devlete gelir sağlayan en önemli kaynaklardan biri vergilerdir. Osmanlı vergi sisteminin temeli İslam hukukuna dayanmakla birlikte gerekli görüldüğünde veya ihtiyaç duyulduğunda örfi hukuka dayandırılarak alınan vergiler de olmuştur. Şer'i hukuk ile ilgili vergiler fıkıh kitaplarında belirtilen şekilde toplanmış, örfi vergiler ise kanunnamelerde veya fermanlarda belirtilen şekilde tahsil edilmiştir. Paranın değer kaybetmesi, ücretlerini değeri düşük akçeden alacak olan kapıkulu ocağının isyanına neden olduğu gibi, savaş masraflarını karşılamak için toplanan vergiler de halkın isyanına sebep olmuştur. Gelirlerin azalması ve savaşların uzun süreli olması Osmanlı Devleti'nin para ihtiyacını arttırmış, Osmanlı Devleti de para ihtiyacını vergi sayısını arttırmak ve yeni vergiler çıkartmak şeklinde gidermeye çalışmıştır. Bu duruma örnek olarak avarız vergisinden söz edilebilir. Olağanüstü durumlarda toplanmak için çıkarılan avarız vergisi, daha sonra sürekli hale getirilmiştir.¹⁷¹ XVII. yüzyılda iktisadi sorunları çözmek için tütün, şarap ve kahve gibi ürünler de vergiye tabi tutulmuştur.

İktisadi sorunlar için başvurulan çözüm yollarından biri de XVI. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan ve iltizam adı verilen nakit ihtiyacını karşılamaya yönelik usuldür. Bu usulde devlet, belirli bir vergi kaynağından vergi toplama işini açık artırma yoluyla ve bir ya da üç senelik süreler için mültezim adı verilen özel kişilere devretmiş veya satmıştır.¹⁷² Bu vergi kaynakları tımar sistemi dışında kalan ve mukataa olarak adlandırılan kaynaklardır. Devlet, mültezimden iltizam bedelinin bir kısmını peşin olarak talep ederek nakit ihtiyacını karşılamıştır. Belli bir miktar peşin para verme mecburiyeti, askeri zümre mensuplarının elinde bulunan iltizamlara, gayrimüslim sarraflarında aralarında bulunduğu, mali sermaye sahibi bir zümre daha fazla hâkim olmaya başlamıştır.¹⁷³

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren nakit ihtiyacının artması, tımar düzeninin bir parçası olan ve daha çok tarıma dayanan vergi kaynakları da mukataalara çevrilerek mültezimlere devredilmeye başlanmıştır.¹⁷⁴ Ancak asıl amacı kar elde etmek olan mültezimler, üretici üzerinde baskı kurmuş ve vergi yükünü arttırmıştır. Merkez, belirli bir mukataayı iltizam süresince herhangi bir

¹⁷⁰ Ramazan Gökbunar, a.g.m., s. 76.

¹⁷¹ Halil Sahillioğlu, "Avarız", **DİA**, 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 108-109.

¹⁷² Pamuk, İktisadi Tarih, s. 147.

¹⁷³ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, 13. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 98.

¹⁷⁴ Pamuk, İktisadi Tarih, s. 148.

mültezimin elinde bırakmak zorunda olmaması, özellikle gelirleri kısa sürede en yüksek düzeye çıkartma ihtiyacının olduğu zamanlarda (1683-1699 Osmanlı-Avusturya savaşı gibi) mültezimlerin sık aralıklarla tayin ve azil yaşamalarına neden olmuştur.¹⁷⁵ Bu durumda mültezimler kâr elde edemedi azledilme durumuyla karşılaşmıştır. Mültezimlerin bu sorun karşısında teklif vermektan kaçınması ve teklif veren kişilerin sayısının azalması nakit ihtiyacı olan Osmanlı Devleti'ni önlem almaya yönlendirmiştir. 1691 yılında sözleşmeye konu olan gelir kaynağının tasarruf hakkının bir yıl olarak belirlenmesiyle durum düzeltilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁶ Daha sonra mukataalar hayat boyu olmak üzere iltizama verilmiştir. Bunun sebebi nakit ihtiyacının bir türlü giderilememesi ve paraya ihtiyaç duyulmasıdır. Özel kişilere devredilen mukataalar malikâne adını almıştır.¹⁷⁷ XVII. yüzyılın sonlarında hayat boyu koşulunun getirilişi peşin ödemelerin miktarını da arttırmıştır. Bu nedenle malikâne sistemini, devletin mukataaları kullanarak bir tür uzun dönemli iç borçlanmaya gitmesi olarak da yorumlanabilir.¹⁷⁸ İltizam veya malikâne sisteminin uygulanmasındaki amaç gelir sıkıntısını gidermek olsa da iktisadi sorunları çözmek için yeterli olmamışlardır.

Viyana seferi ve ardından artan iktisadi darlık devleti yeni finansman kaynakları aramaya iterken, sikke tecdidi siyasetine geri dönmüş ve yeni para darbına girişilmiş ve bu paranın iki tanesi bir akçeye eşit şekilde olup, piyasada bu rayiç çok makul karşılanarak bakır paraya olan talep bir hayli fazla olmuştur.¹⁷⁹ Kullanılmayan darphaneler yeniden faaliyete geçirilerek çeşitli altın ve gümüş para basımı gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda bakırdan para basılması da dönemin iktisadi durumu için oldukça önemli gelişmeleri arasındadır. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. II. Süleyman'ın tahta çıkışından sonra orduya dağıtılacak cülus bahşişleri ve ödenmemiş ulufelerin getirdiği sıkıntıları gidermek amacıyla, iç hazineden kiler ve has ahırdan altın ve gümüş eşya çıkartılarak, şer'ifi altın, pare ve bir miktar akçe darp edilmiş, böylece darphane devlete yeniden gelir getirmeye başlamıştır.¹⁸⁰

XVII. yüzyıldan önce de var olan müsadere uygulamasını, bu yüzyılda iktisadi sorunları çözmek için alınan tedbirler arasında değerlendirebilir. Müsadere, kabahatli birinin tüm eşya ve malının zapt edilmesi¹⁸¹ şeklinde kısaca tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nde zapt etme padişah adına yapılmış ve kişinin genellikle tüm varlığı, bir tür ceza olarak devlet hazinesine aktarılmıştır.

¹⁷⁵ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim", Halil İnalçık ve Donald Quataert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 2, 2. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 663.

¹⁷⁶ Faroqhi, a.g.m., s. 664.

¹⁷⁷ Malikâne sistemi için bkz. Mehmet Genç, "Malikâne", **DİA**, 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 516-518; Genç, Devlet ve Ekonomi, s.100-114.

¹⁷⁸ Pamuk, İktisadi Tarih, s. 149.

¹⁷⁹ Ruhi Özcan, a.g.m., s. 262.

¹⁸⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s. 278.

¹⁸¹ Bkz. Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1355.

Müsadere uygulaması, Osmanlı askeri sınıf mensuplarını kapsamıştır. Ancak ulema sınıfına mensup kişilerin servetleri de XVII. yüzyıldan itibaren müsadere edilmiştir.¹⁸² XVII. yüzyıldan itibaren devletin ekonomik, idari ve askeri açıdan gittikçe ağırlaşan büyük bunalımlara sürüklenmesi ile birlikte müsadere uygulamalarının iyice yaygınlaştığı söylenebilir.¹⁸³ Devlet içinde zenginlikleri ile ün yapan kişilerin mallarının müsadere edilmesi sıkça rastlanan bir durum olmuştur. Örneğin II. Mustafa Avusturya seferine çıkacağı vakit, sefer mühimmatı için zenginliği ile dikkat çeken birçok kişinin malını çeşitli bahaneler ile müsadere etmiştir.¹⁸⁴

2.1.3. Sosyal Durum

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda bir yandan dış meseleler bir yandan da iç meseleler ile uğraşmak zorunda kalmış ve bu durum yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere siyasi, iktisadi ve sosyal olayların hepsi birbiri ile bağlantılı olup birbirlerini etkilemişlerdir. Klasik dönem (1300-1600) olarak adlandırılan dönemde dahi bahsedilen alanlarda sorunlar yaşanmıştır. XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarından itibaren siyasi, iktisadi ve sosyal alanlardaki bozulmaların ve sıkıntılı süreçlerin arttığı görülmektedir. Uzun süreli, kazançsız savaşlar ve bu savaşların iktisadi durumu daha da kötüleştirilmesi, toplumda huzursuzluklara neden olmuştur. Devletin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi sorunlar, asayiş problemlerinde ve sosyal olaylarda daha çok eşkıyalık faaliyetlerinin artması ve yerel yöneticilerin halka baskı uygulaması şeklinde ortaya çıkmıştır. Yöneticilerin baskısından kaçıp eşkıyalara katılan veya isyan eden kişiler olduğu gibi, eşkıyalık olaylarının artması ve rahatsızlık vermesi neticesinde de merkeze şikâyetlerde bulunan ve yerini yurdunu terk eden insanlar olmuştur. Kişilerin birbirlerine karşı işledikleri suçlarda veya bireysel suçlarda merkezi idarenin zayıflığı etkili olsa da belirtilen konularda asayiş problemlerinin yaşanmasında daha çok merkezi idarenin zayıflaması etkili olmuştur.

2.1.3.1. Sosyal Sorunlar

Osmanlı toplumunda meydana gelen sorunlar daha çok iktisadi temellidir. Özellikle vergi yükü altında ezilen ve çeşitli baskılara maruz kalan halk, isyan etmiş, şikâyetlerde bulunmuş ya da toprağını terk edip farklı geçim yolları aramaya başlamıştır. Halka zulüm eden ve üzerlerinde baskı kuran kişilere karşı devlet taviz vermemiş ve halk bu durumu şikâyetlerle merkeze

¹⁸² Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, Ağustos 1987, s. 101.

¹⁸³ Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, 6, Ankara, 1999, s. 376.

¹⁸⁴ Ünal, a.g.m., s. 105.

bildirebilmiştir.¹⁸⁵ Bunun yanında, vergisini ödemekte sorun çıkartan ve vergi toplamaya gelenlere yönelik saldırılarda bulunan kişilerin olduğu da Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sosyal sorunlardan biridir.¹⁸⁶ Ayrıca bir kişinin üzerine düşen vergiyi ödememesi durumunda diğerlerine de örnek olması, bu durumun halk arasında yayılmasına ve dolayısıyla daha geniş çapta bu sorunun yaşanmasına sebep olmuştur.

Osmanlı toplum yapısını ve düzenini en çok etkileyen hareketin Celâli isyanları olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁷ XVI. yüzyıl sonlarında başlayan ve XVII. yüzyılda devam eden Celâli isyanları, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı en önemli sosyal olaylardan birisi olarak görülmektedir. Celâli isyanları, sürekli iç karışıklıklar serisi olarak köyden kasabaya, kasabadan şehre ve hatta başşehir kadar Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve siyasi bütün alanlarını derinlemesine, genişlemesine kapsayan büyük çaplı toplumsal kavga şeklinde tanımlanabilir.¹⁸⁸ Celâli isyanlarının ortaya çıkışında birkaç neden bulunmaktadır. Celâli isyanlarının çıkış nedenleri, XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde gelişen ve neticede, askeri düzenden toprak idaresine, vergi toplama usullerine kadar pek çok sahada değişime/dönüşüme neden olan olaylarla yakından ilgilidir.¹⁸⁹

Celâli isyanlarına XVI. yüzyıl sonlarında sipahilerin de katıldığı görülmektedir. Sipahilerin Celâliilere katılma sebepleri olarak tımarlarını kaybetmesi, mukataa sisteminin getirilmesi ve gelirlerinin azalması şeklinde özetlenebilir.¹⁹⁰ Sipahilerin uzun sürecek savaşlara katılma konusunda isteksiz davrandıkları olmuştur. Padişahın iştirak ettiği 1596 tarihli önemli sefere katılmayan Anadolu sipahiler, sipahilik mesleğinden ebediyen atılmış, bu durum imparatorluk içinde büyük karışıklıklara yol açmıştır.¹⁹¹ Azledilen sipahiler, isyan hareketleri içinde yer almıştır. Ayrıca XVI. yüzyıl sonlarıyla birlikte sipahilerin önemi de azalmaya başlamıştır. Avusturya ordusunun giderek artan ateşli silah gücüyle karşılaştıklarında savaş meydanında yetersizlikleri ortaya çıkan sipahiler, seferlerde gittikçe artan oranda yeniçeri, sekban ve sarıca gibi paralı

¹⁸⁵ Halktan gereksiz yere para alınmasıyla ilgili merkezden gönderilen hükümlere örnek için bkz. Mustafa Kılıç, **107 Numaralı Mühimme Defteri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1996, s. 37.

¹⁸⁶ XVII. yüzyıl sonlarında reayadan kimselerin vergilerini ödemediğine ve bazen görevlilere saldırdığına dair örnek için bkz. Murat Tuğluca, **Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi**, TTK, Ankara, 2016, s. 198-199.

¹⁸⁷ Celâliilerin önemli isyanları ve liderleri için bkz. William J. Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

¹⁸⁸ Akdağ, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁹ Fatma Acun, "Celâli İsyânları (1591-1611)", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 695.

¹⁹⁰ Bkz. Ali Rıza Gökbunar, a.g.m., s. 11-14.

¹⁹¹ Halil İnalçık, "Timar", **DiA**, 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 172.

askerleriyle değiştirilmiş, bu sebeple tımar sistemi gerilemiştir.¹⁹² Sipahilerin isyanlara katılmasının diğer sebebi ise akçe ayarının dūřürölmesi ve enflasyonun ortaya çıkmasıdır. Eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan sipahilerin tecavüz, küfür ve gasp gibi eşkıyalık olaylarında yer aldığı da görönmektedir.¹⁹³

Ortaya çıkan asayiş problemi, sosyal ve iktisadi hayatı olumsuz olarak etkilemiştir. Celâlilerden ve bunların baskılarından kurtulmak için köylerini terk eden insanlar, daha güvenilir yerleşim yerleri aramaya başlamışlardır. Ancak bu göç durumu Osmanlı toplum düzenini olumsuz olarak etkilediği gibi, iktisadi açıdan da değişikliklere sebep olmuştur. Yaşanan göçlerle birlikte toprak sistemi değişmek zorunda kalmıştır. Tımar sisteminden vazgeçilerek iltizam usulüne dönmüş ve XVII. yüzyıl sonlarında iltizam sistemi de terkedilerek malikâne sistemi kullanılmıştır. Böylece bölgede yerel güçler oluşmaya başlamış ve bu kişiler nüfuzlarını giderek arttırmışlardır.

Vergi toplama usulü olarak XVII. yüzyılda mukataa sistemine geçilmesi, köylü ile mukataa sahibi arasına bir dizi görevlinin (mütesellim, mübaşir, emin, amil) girmesine neden olmuş ve görevliler zinciri uzadıkça köylünün istismar edilmesi kolaylaşmıştır.¹⁹⁴ XVII. yüzyılın başına ve ortasına ait mali kayıtlar genellikle toplanan vergi miktarında çarpıcı bir düşüş olduğunu göstermekte ve bu durumu dönemin yetkilileri köylünün yerlerini terk edip kaçmasına bağlamışlardır.¹⁹⁵ Celâliler arasına karışan köylülerin gerekçeleri arasında aşırı vergi yükünün altında ezilmek ve yönetici zümrenin baskısı altında olmak vardır. Özellikle savaş dönemlerinde vergiler savaşı finanse eden önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak olağanüstü olarak çıkartılan (örneğin avarız) fakat bir süre sonra sürekli hale gelecek şekilde toplanan vergiler, halkı sıkıntıya sokan ve yaşamlarını etkileyen önemli bir unsurdur.¹⁹⁶ Halkın baskı altında olması onları köylerini terk etmeye mecbur bırakmıştır. Bu nüfusun bir kısmı dağlara, vergi toplayıcılarının ulaşamayacakları yerlere, dağlara çekilirken, bir kısmı da daha emniyetli yerler olan, surlarla çevrili şehirlere göç etmiş, kalanları ise Celâliler arasına karışmıştır.¹⁹⁷

Halkın Celâlilere katılmasında, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmasında ve köylerini terk etmesinde etkili olan ve yaşamını etkileyen diğer bir önemli durum ise bu dönemlerde yaşanan

¹⁹² İnalçık, “Tımar”, s. 172.

¹⁹³ Bunun için bkz. Muhammet H. Demirsoy, **109 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 71-72.

¹⁹⁴ Acun, a.g.m., s. 705.

¹⁹⁵ Faroqhi, a.g.m., s. 572.

¹⁹⁶ XVII. yüzyılın sonlarında halkın vergi yükü ile ilgili bkz. Yusuf Oğuzoğlu, “Osmanlı şehirlerindeki Halkın Vergi Yüğü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)”, **OA**, 15, 1995, 157-186.

¹⁹⁷ Acun, a.g.m., s. 705.

kıtlıklardır. Sahillerden Avrupa'ya hububat kaçırılması, bu dönemde yaşanan büyük göç nedeniyle, köylülerin çiftliklerini terk etmesi, çekirge/fare istilası, depremler ve kuraklıkların neden olduğu kıtlıklar, halkı yoksullaştırdığı gibi sosyal sorunlara da neden olmuştur.¹⁹⁸ Özellikle reayanın bir kısmının ziraatı terk etmesi kıtlık tehlikesini de beraberinde getirmiş, yasak olmasına rağmen Avrupa tüccarına hububat satılması kıtlık tehlikesini bir kat daha arttırmıştır.¹⁹⁹ Çünkü toprağı işleyip, üretimi sağlayacak olan kişiler topraklarını terk ettiklerinden tarımsal üretim azalmıştır.

Celâli isyanlarının olduğu dönemde Osmanlı Devleti'nde önemli bir nüfus artışı da yaşanmıştır. Bu nüfus artışı, Anadolu'da topraksız ve işsiz bir kalabalığın ortaya çıkmasına neden olmuş ve özellikle de şehirlerde nüfus açısından bir yığılma meydana gelmiştir. Toprakların yetersizliği, vergilerin yükü ve geçim sıkıntısı gibi durumlar daha çok bekâr erkeklerin köylerini terk etmelerine sebep olmuştur. Şehirlerde kalabalığın artması karşısında devlet, işsiz ve topraksız nüfusu farklı alanlarda istihdam etme yolunu kullanarak nüfus sorununu fayda verebilecek şekilde değerlendirmek istemiştir. Böylece hem işsizlik oranını düşürmeye hem de ihtiyacı olduğu alalarda yaptığı istihdam ile ihtiyacı olan insan gücünü karşılamaya çalışmıştır.

Reayanın topraklarını terk etmesi sonucu *büyük kaçgunluk*²⁰⁰ olarak adlandırılan dönemin ardından türeyen işsiz, güçsüz grupların bir kısmı orduda ve medreselerde istihdam edilmeye çalışılmış ancak istenilen sonuç elde edilemediği gibi sosyal kargaşaya da zemin hazırlamışlardır. İhtiyaç duyulduğu zamanlarda eyaletlerde halktan gönüllü olarak toplanan ve kendilerine "yerli kulu" denilen askerlere *sekban* adı verilmiştir.²⁰¹ Orduya alınıp ateşli silah kullanımını öğrenen bu kişiler, bunu yeni bir geçim yolu olarak görmeye başlamıştır.²⁰² Savaş döneminde ihtiyaç durumunda kullanılan paralı askerler, savaş sonunda boş kaldıkları ve maaş alamadıkları için eşkıyalık faaliyetlerine yönelerek sosyal düzeni bozacak ve halkı huzursuz edecek hareketlerde bulunmuşlardır.

Ekonomik sebepler ve nüfus baskısının haricinde, köylüleri tarımdan uzaklaştıran asıl ve etkin unsurun, devletin bu gibi paralı askerlere giderek artan ihtiyacı gibi görünmektedir.²⁰³ Toprağını terk eden köylülerin ardından, tımar ve has sahipleri gelirlerin azalmasından dolayı tedbir alınmasını istedikleri zaman, çift bozan resmi arttırılmış ve kanunnamelere işaret edilmek

¹⁹⁸ Gökbunar, a.g.m., s. 15.

¹⁹⁹ İlgürel, a.g.m., s. 253.

²⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, "Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", **DTCF TAD**, 2 (2), 1964, s. 1-49.

²⁰¹ Abdülkadir Özcan, "Sekban", **DİA**, 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 327.

²⁰² İnalçık, Devlet-i Aliyye, 4, s. 25.

²⁰³ İnalçık, Devlet-i Aliyye, 4, s. 26.

üzere fermanlar yollanmıştır.²⁰⁴ Bu şekilde alınan önlemlerle sistem korunmaya çalışılmıştır. Ancak tımar sistemi giderek zayıflamış, asker gücü olarak önemini kaybetmiş ve farklı sistemlere yönelim olmuştur.

İdarecilerden kaynaklanan yolsuzluklar, haksızlıklar, halka yapılan zulüm ve konulan ağır vergiler, halkın son derece bunalmasına sebep olmuştur.²⁰⁵ Halkın şikâyetlerini merkeze iletmeleri neticesinde gelen emirler veya gönderilen adâletnâmeler, yerel yöneticiler için caydırıcı olsa da bu tür adâletsizlikler yine de ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılda özellikle de çeşitli bahaneler ile kanunsuz şekilde toplanan vergiler halk üzerindeki en önemli baskılardandır. XVII. yüzyıl devlet adamlarından olan Koçi Bey IV. Murad'a sunmuş olduğu risalesinde bu durumdan şu şekilde söz etmektedir:

Şimdi ulufeli kul taifesi fazla oldu, kul fazla oldukça masraf fazla oldu, masraf fazla oldukça, teklif (vergi) fazla oldu, teklif fazla oldukça reayaya zulmetme fazla oldu ve âlem harap oldu. Her koyundan yedişer sekizer akçe alınıp Anadolu vilayetlerinde bile koyun başına yirmişer otuzar akçe alır oldular. Peki, bu zulme reaya nasıl dayansın? Bütün millet bu haksızlığı nasıl geçirsin?²⁰⁶

Eşkîyalık hareketlerinin ortaya çıkışında merkezi otoritede zayıflama, adaletsiz yöneticiler ve vergilerin etkili olduğunu söylenebilir. Özellikle iktisadi sebepler eşkıyalık faaliyetlerinde oldukça etkili bir unsur olmuştur. Vergi oranları ile oynanması ve yeni vergiler çıkartılması gibi devletin nakit ihtiyacı, ahalinin yaşam standardını daha da kısıtlamış ve iktisadi baskılar köylerin nüfusunun azalmasına ve eşkıyalığın artmasına sebep olmuştur.²⁰⁷ Yukarıda bahsedildiği üzere köyden şehre göç eden ve farklı geçim yolu arayan kişilerin oluşturdukları yeni sosyal düzen, eşkıyalık faaliyetlerinin de ortaya çıkmasında veya yayılmasında etkilidir. Şehirlere gelip iş arayan gençler, çalışacak yer bulamadıkları için, hanlarda ve bekâr odalarında oluşan “levend” kümelenmeleri, hırsızlık, soygun (haramilik) ve eşkıyalığın artmasına, içki, fuhuş ve öteki ahlaksızlıkların alıp yürümesine elverişli bir ortam yaratmıştır²⁰⁸.

II. Viyana seferi sonrasında eyaletlerdeki kuvvetlerin cepelerde kalmaları, şehir ve kasabaları tenhalaştırmış olduğundan, şehirlerde asayişsizliğin başlaması ve giderek artması kolay olmuştur. Asker kaçaklarının şekavetleri, Anadolu'nun durumunu zorlaştırmış ve düşman üzerine

²⁰⁴ Akdağ, Dirlık ve Düzenlik, s. 53.

²⁰⁵ Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Eşkîyalık Hareketleri”, **Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (1), 2003, s. 78.

²⁰⁶ Koçi Bey, **Koçi Bey Risaleleri**, Seda Çakmakcıoğlu (Haz.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 62-63.

²⁰⁷ Tuğluca, a.g.t., s. 83; Hans Georg Majer, “17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, **OA**, 2, İstanbul, 1981, s. 187.

²⁰⁸ Mustafa Akdağ, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 4 (6), 1966, s. 204.

sevk edilmesi gereken kuvvetlerin bir kısmı, bunların üzerine gönderilmiştir.²⁰⁹ XVII. yüzyılda askerlerle ilgili karşılaşılan sorunlardan biri de sefere katılmayanlardır. Sefere gitmeme, yavaş hareket etme veya belirtilen tarihte orada bulunmama gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin askere ihtiyaç duyduğu bir dönemde bu sorunu yaşaması, merkezden emirlerin gönderilmesine sebep olmuştur.²¹⁰ Seferlerde görevlendirilen askerlerden görevlerine gitmeyenler veya seferlere katıldıktan sonra terhis edilenlerden bir kısmı da yağmacılık yaparak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Siyasi otorite boşluğu, bu tür olayların yaşanmasının nedenidir. Osmanlı Devleti, yaşanan sosyal sorunlar karşısında önlemler almaya çalışmıştır.

2.1.3.2. Sosyal Sorunlar Karşısında Alınmaya Çalışılan Tedbirler

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genel olarak karşılaştığı sosyal sorunlara yönelik önlemler almış ve birtakım planları uygulamaya sokmuştur. Ancak merkezi otoritenin zayıflaması ve savaşların olması, asayişin sağlamakta zorluklara da sebep olmuştur. Yine de Osmanlı Devleti, bu sorunlara çözüm aramaktan geri durmamıştır. Sosyal sorunlara karşılık, Osmanlı Devleti'nin adalet anlayışı gereği, reayayı her şekilde korumaya çalıştığı ve de reayaya karşı uygulanacak her türlü zulme karşı olduğu açıkça görülmektedir. Ancak reayadan kaynaklanan sorunların ortaya çıkması durumunda da yine gerekli önlemler alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu sosyal sorunlar karşısında, sorunu lehine döndürmeye ve bu şekilde sonlandırmaya çalışmıştır. Başarılı olduğu uygulamaları olduğu gibi umduğu veya beklediği sonucu alamama durumuyla da karşılaşmıştır.

Osmanlı Devleti, bu dönemde meydana gelen eşkıyalık ve isyan hareketlerine karşı önlem alabilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk olarak otoritedeki zayıflığını güçlendirmeye yönelik çalışmalarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Sadece taşrada değil merkezde dahi asi ve eşkıyaların olduğu ve bunları ortadan kaldırmaya çalışıldığı görülmektedir. Merkezde meydana gelen sipahilerin isyanından kısa bir süre sonra, IV. Murat 1632 tarihinde, ani bir şekilde “*Ayak Divanı*” toplamış ve bu divan ile başlayan süreç, kimilerine göre; merkezi devletin gücünü kanıtlaması bakımından, Kanuni Sultan Süleyman devrinden beri alınan en önemli tedbir sayılmıştır.²¹¹

Devletin bütün idarî ve askerî yüksek bürokrasisinin katıldığı bu toplantıda Sultan, bu grupların ve hiziplerin yöneticilerine tek tek hitap ederek, onları devlete verdikleri zararlarla

²⁰⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/1, s. 482.

²¹⁰ Orduya katılma konusunda tembellik edenlerin katılmaları gerektiğini belirten 1695 tarihli emirlere örnek için bkz. Kılıç, a.g.t., s. 23, 26; Ordudan ayrılıp başka işlerle meşgul olan ve düzeni bozan askerlerin belirlenmesi ile ilgili 1697 tarihli emirler için bkz. Demirsoy, a.g.t., s. 41-43.

²¹¹ Efkan Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, **TÜBAR**, 25, 2009, s. 189-190.

yüzleştirmiş, asiliklerini, yolsuzluklarını ve zulümlerini yüzlerine vurarak kendilerini savunmalarına bile imkân vermemiş, yeniçerilerden, sipahilerden, kadılardan ve diğer gruplardan halka ve devlete zarar verenlerden yakalanabilenler katledilmiş olup bu ayak divanını takip eden aylarda tüm Anadolu'da büyük bir temizlik hareketi başlatılmıştır.²¹² Devletin ulaşamadığı uzak yerlerde ise asi ve eşkıyaları ortadan kaldırma görevi ise halka bırakılmıştır.

Taşradaki yerel yöneticilerin XVII. yüzyıldaki karışık ve sorunlu dönemden faydalanarak halka karşı baskı uygulamaları neticesinde Osmanlı Devleti, yolladığı fermanlar ile bunu ortadan kaldırmak istemiştir. Yerel yöneticilerin reayaya karşı uygunsuz tavırları ve baskıları adâletnâmelerle engellenmeye çalışılmıştır. Adâletnâme, devlet otoritesini temsil edenlerin halka karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, olağan üstü tedbirlerle yasaklayan umumi mahiyetteki padişah fermanıdır.²¹³ Adâletnâmeler, genel olabildiği gibi belirli bir yere de gönderilmekte ve o bölgeye ait soruna/sorunlara dair hükümler içerebilmektedir. Reayadan haksız vergi alınmaması ve belirlenen miktar ne ise onun toplanması, kadıların görevlerini kötüye kullanmaması, yerel yöneticilerin baskısına müsaade edilmemesi ve bunu yapanların cezalandırılması gibi konular adâletnâmelerde yer alan konular arasındadır. Bunlarla birlikte reayaya karşı nasıl davranılması gerektiği, zulme karşı rızanın olmadığı ve reayanın incitilmemesinin gerekliliği adâletnâmelerde en sık bahsedilen konulardandır.

Taşrada isyanlara karşı alınmış önlemlerden bir diğeri yapılan atamalardır. Merkezi otoritenin zayıflamasına karşılık taşrada yeniden otoriteyi tesis edebilmek için XVII. yüzyıl boyunca merkezden taşraya daha fazla yönetici atama yoluyla kontrolü tekrar ele geçirme gayreti içerisine girmişlerdir.²¹⁴ Taşraya giden bu kişilerin isyanları bastırmakta ve asayiş sağlamada etkisi olsa da bu kişilerin de isyan etme veya asilik yapma durumları da söz konusudur. Ancak bu kişilerin devlet kademelerinden gelmesi, asilik veya eşkıyalık faaliyetlerinde bulunsalar bile bir süre sonra sonlandırılacakları düşünülmektedir.

Eşkıyalık faaliyetleri karşısında alınan önlemlerden bir diğeri, halkın kendilerini korumalarıyla ilgilidir. Yöneticiler savaş dönemlerinde, taşradaki serbest ortamı değerlendirmek isteyerek eşkıyalığa başlayan unsurlara karşı çeşitli yollarla halka kendini savunma fırsat vermiştir; reayaya köylerini korumaları için silahlanma izni verilmiş, eşkıyaya karşı kendilerini korumaları istenmiştir.²¹⁵ Bu şekilde reayanın kendini koruması ve eşkıyaların köylere saldırmaları engellenmek istenmiştir. Çünkü reayanın elinde silah olması demek kendilerine böyle bir durumda

²¹² Uzun, a.g.m., s. 190.

²¹³ Halil İnalçık, "Adâletnâme", **DİA**, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 346.

²¹⁴ Uzun, a.g.m., s. 187.

²¹⁵ Efkân Uzun, "Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bakış", **TSA**, 3, Aralık 2006, s. 36.

savunmalarına olanak sağlaması demektir. Ancak silahlanan kişiler eşkıyalar arasında da yer almıştır. Bazı durumlarda köylünün eşkıyaları teftiş ettirmedeği durumlarla da karşılaşmıştır.²¹⁶

Halkın bu şekilde, padişah emrine rağmen eşkıya teftişi yaptırmak istememesi, onların eşkıyaya sahip çıkmasından daha ziyade, ehl-i örf taifesinin isteklerinin biktırcılığı olup, XVII. yüzyıl belgelerinde en çok şikâyet konu olan başlıklardan birincisini, taşra idarecilerinin “*devre çıkmak*” bahanesiyle halka yaptıkları baskılar oluşturmaktadır.²¹⁷ Ayrıca eşkıyalar arasına katılanların kendi köylerinden veya daha yakın olarak kendi ailelerinden kişilerin olması da muhtemeldir. Böyle bir durum, reyanın eşkıyalara ve dolayısıyla kendi ailelerinden birisine, her ne kadar suçlu durumda da olsa, zarar gelmesini istememesinden kaynaklanmıştır.

Savaşların sona ermesi ve barış dönemine girilmesiyle birlikte eşkıyalara karşı alınacak önlemlerde daha farklı bir yol izlenmiştir. Barış dönemlerinde, eşkıyalık problemine son vermek için yapılan en önemli icraattan birisi reyanın elinde bulunan silahları toplamak olmuştur.²¹⁸ Bunun sebebi silahlı reyanın da eşkıyalar arasında yer alması endişesidir. Silahlar toplatılarak ve yasaklanarak bu sorun engellenmek istenmiştir. Eşkıyalık faaliyetlerini sonlandırabilmek için alınan önlemlerden bir diğeri de merkezden eşkıyalarla ilgili hükümler gönderip yakalanmaları ve gerekli cezaların verilmesinin emredilmesi şeklindedir. XVII. yüzyıl sonlarında gönderilen hükümlerde vergi toplanmasına müsaade etmeyen eşkıyalar,²¹⁹ fesatlık yapan, içki içen ve huzuru bozanlar²²⁰ hükümlerde eşkıyalarla ilgili bahsedilen konulardandır.

Eşkıyalık olaylarına karşılık boşalan arazilerin yeniden nüfuslandırılması da alınan önlemlerdendir. Bu önlem, terk edilen köy veya kasabaların, buraları yeniden şenlendirebilecek, maddi ve manevi yönden söz sahibi bazı şahıslara verilmesiyle bu kişilerin merkezi hazineye her yıl, çok büyük olmayan, bedeller ödemesi ve buna karşılık aldığı köy kendi neslinden gelenlere kalabilmesi şeklindedir.²²¹ Eşkıyalık hareketlerine karşılık bazı boş arazilerin tarıma açılması ve buralara yerleşimin yapılması ile bir bakıma güvenliği de sağlamaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olan eşkıyalık, ülkenin hemen her yerinde ortaya çıktığından, alınan tüm önlemlere rağmen, bu durumdan kurtulmak kolay olmamıştır.

²¹⁶ Örnek için bkz. Uzun, “Sosyal Eşkıyalık”, s. 37.

²¹⁷ Uzun, “Sosyal Eşkıyalık”, s. 38.

²¹⁸ Uzun, a.g.t., s. 156.

²¹⁹ Örnek için bkz. Demirsoy, a.g.t., s. 47.

²²⁰ Örnek için bkz. Demirsoy, s. 68.

²²¹ Uzun, “Alınan Bazı Tedbirler”, s. 188.

Osmanlı Devleti'ni XVII. yüzyılda uğraştıran konulardan olan aşiretlerin iskân edilmesi problemi de eşkıyalık olaylarına karşı girişilen uygulamalardan biri olarak değerlendirilebilir. Bunun için Osmanlı Devleti, derbend tesislerini yeniden imar ettirerek çevrelerini bir kasaba veya köy şeklinde bir iskân mahalli olarak kullanmıştır.²²² Bu kişiler birtakım vergilerden muaf tutularak bölgede istihdamı kolaylaştıracak yöntemler tercih edilmiştir. Ancak aşiretlerin iskân edilmesi kolay olmamıştır. İskân konusunun Osmanlı Devleti'ni uğraştıran kısmı, belirlenen yerlerde aşiretlerin durmaması ve emirlere uymamasıdır. XVI. yüzyılın sonlarında başlayan nüfus artışı, enflasyon ve ateşli silahların kullanımının yaygınlaşması gibi faktörlerin askeri ve iktisadi sistemin değişmesine sebebiyet vermesi, Osmanlı devlet ve toplum düzenini derinden etkilemiş ve de klasik düzenin değişmesi kaçınılmaz hal almıştır.²²³

2.2. XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon'un İdari, İktisadi, Sosyal Durumu ve Asayiş Sorunları

Trabzon, Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan, tarihi süreç boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Tarihi kaynaklarda Trabzon adına ilk olarak MÖ. 400 yılında Trabzon'a gelen Xenophon'un eserinde rastlanmaktadır.²²⁴ Trabzon adının tam olarak ne şekilde ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte değişik görüşler ileri sürülmüştür. İlkçağlarda şehre Trapezus veya Trapeza denilmiş, batı dillerinde bir süre Trapezunte, Trebizonde gibi değişik isimlerle anılmıştır.²²⁵ İslam kaynaklarında Atrabazunde, Tarabazunde biçiminde geçmektedir.²²⁶ Bir başka görüşe göre İranlılar adının ne olduğunu bilmedikleri bu şehre *Hurşid Abâd* yani *Güneş Ülkesi* demişlerdir.²²⁷ Bunlardan başka Trabzon adının, Trabzon'un havasının güzelliğinden dolayı eğlence yeri anlamındaki *Tarabefzûn* adından geldiği ifade edilmiştir.²²⁸ Adını daha çok fiziki yapısı ve coğrafi özelliklerinden aldığı ve zaman içerisinde *Trabzon* şekline dönüştüğü söylenebilir.²²⁹ Bazı araştırmacılar, MÖ III. bin ile II. bin yılları arasında Oğuzlar'ın öncü kollarından olduğu kabul edilen *Gas/Kas* ve *Gud/Gutiler*'in bölgeye yerleştiklerini kabul

²²² Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerinin Yerleştirilmesi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 2.

²²³ Öz, *Gelenekçi Yorumcular*, s. 50.

²²⁴ Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", **"Mahmiye-i Trabzon Mahallatından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 15; Veysel Usta, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, 1.Baskı, Serander Yayınları, Trabzon 1999, s. 14.

²²⁵ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", **İA**, 12/1, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997, s.456

²²⁶ Heath W. Lowry ve Feridun Emecen, "Trabzon", **DİA**, 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 296.

²²⁷ Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, 2. Baskı, Serander Yayınevi, Trabzon, 2013, s. 15.

²²⁸ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Kitap, Zekeriya Kurşun vd., (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 45.

²²⁹ XIX. Yüzyıl Osmanlı müelliflerinden olan Ali Cevad'ın, eserinde Trabzon adının *Trapizus* şeklinde bilindiğini belirtmektedir. Bkz. Ali Cevad, **Memâlik-i Osmâniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgati**, İstanbul, H 1313/M 1895, s. 516.

etmektedirler.²³⁰ Araştırmalar, MÖ 675 yılından itibaren Kimmerler'in de bölgeye yerleşmeye başladıklarını ve bunların Anadolu ve Azerbaycan'da ilk Bozkır kültürünü yaşayan Proto-Türkler olduğunu göstermektedir.²³¹ Bölge MÖ 280-63 yılları arasında Pontos Devleti idaresi altında, MS 395 yılına kadar da Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olmuştur.²³² 1204 yılında Latinler tarafından İstanbul işgal edilince Komnenoslar hanedanı tarafından Trabzon Rum İmparatorluğu kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethine kadar bu imparatorluk varlığını sürdürmüştür.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile birlikte Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hızlanmış ve kalıcı bir vaziyet almıştır. Türkiye Selçuklu Devleti kuvvetleri 1288 yılında Trabzon'u kuşatmış ancak bir sonuç alamamıştır.²³³ Türklerin Karadeniz sahil şeridindeki akınları ve fetihleri, bölgenin Türk yönetimi altına girmesini kolaylaştırmıştır. Trabzon imparatorları Türklerin akınlarını durdurmak için kızlarını Türk liderleriyle evlendirmek suretiyle üzerlerinde etkili olabileceklerini düşündükleri siyaset yolunu izlemişlerdir. Osmanlı hükümdarı II. Murat zamanında Trabzon üzerine Osmanlı donanması gönderilmiş ancak fırtınadan dolayı başarısız olmuştur.²³⁴ Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethinden sonra Trabzon imparatoru Kalo Ioannes, Osmanlı Devleti'ne dostluk teminatı vermiş ve vergi ödemeye başlamıştır.²³⁵ 1456 yılında Şeyh Cüneyd, Trabzon üzerine hareket etmiş ve imparatorluğu ortadan kaldırmak istemiştir. Ancak yaptığı hücumlardan sonuç alamamış ve şehri ele geçirememiştir. Bu sırada Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Rum Beylerbeyi Hızır Bey'in karadan ve denizden imparatorun yardımına koşmasını haber alınca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra imparatorluk Osmanlı Devleti'ne senelik üç bin altınlık vergi ile Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır.²³⁶

Trabzon imparatoru Kalo, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak arayışına girmiştir. İmparator, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile kızını evlendirmeye karar vermiştir. Daha sonrasında ise ittifak yapmışlardır. İmparator Kalo öldükten sonra yerine geçen kardeşi David, Uzun Hasan ile yapılan ittifakı yeterli görmemiş ve papaya elçiler göndererek Haçlı seferi düzenlemesini istemiştir. Ayrıca Avrupa prenslerinden de yardım istemiştir. Gelişmeleri takip eden Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulacak ittifakı engellemek istemiştir. Sonuç olarak Trabzon İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaya karar veren Fatih Sultan Mehmet, karadan ve denizden kuşatılan Trabzon'u 15 Ağustos 1461 tarihinde almıştır.²³⁷ Trabzon fethiyle, Trabzon

²³⁰ Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yayınları, Ankara, 2002, s. 1.

²³¹ İnan, a.g.m., s. 15.

²³² Tekindağ, a.g.m., s. 457; Bostan, a.g.e., s. 2.

²³³ Bostan, a.g.e., s. 3.

²³⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 2, 10. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 52.

²³⁵ Bostan, a.g.e., s. 4.

²³⁶ İnan, a.g.m., s. 18.

²³⁷ Trabzon'un fethini anlatan kaynaklarda gün ve ayın belirtilmemesi farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bkz. İnan, a.g.m., s. 26-27; Bostan, a.g.e., s. 6-7.

İmparatorluğu'na bağlı olan Giresun'dan Hopa'ya kadar tüm yerleşim yerleri Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.²³⁸ Osmanlı idari taksimatı, ülkenin yukarıdan aşağıya eyaletlere, sancaklara, kazalara nahiyelere ve köylere ayrılması şeklindedir.²³⁹ Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında fethedilen Trabzon, sancak haline getirilmiş ve Trabzon Sancağı adı ile anılmıştır.²⁴⁰ Fethedildikten sonra uzun bir süre bir eyalet teşkilatına bağlı bulunmayarak, müstakil idareci ve kumandanları marifetiyle, kalelerde dizdarları, subaşları, şehir ve kasabalarda kadı, zaim ve ümera vasıtasıyla idare edildiği anlaşılmaktadır.²⁴¹

Trabzon sancağı, 1514 tarihinde Erzincan-Bayburt vilayetine, 1517 yılının sonlarında Anadolu vilayetine, 1518'de kısa bir süre Diyarbakır beylerbeyliğine, 1520 tarihinde Vilayet-i Rum → Hadis'e bağlanmıştır.²⁴² 1535 tarihinde ise Erzurum eyaletine bağlanan Trabzon, 1581 tarihinden XVII. yüzyıl başlarına kadar ise Batum beylerbeyliğine bağlı olduğu görülmektedir.²⁴³ Bu tarihteki bazı arşiv belgeleri, beyliğin Trabzon ve Batum şeklinde iki isimle anıldığı göstermektedir. Bunun en önemli sebebi "serhad" olan Trabzon Eyaleti'nin bu yapısından kaynaklanmaktadır.²⁴⁴ Trabzon ve Batum sancaklarının birlikte beylerbeylik olduğu, sancaklarının ise Trabzon, Batum ve Gönye olduğu ifade edilmektedir.²⁴⁵ XVII. yüzyıl ortalarında Trabzon'da bulunan Evliya Çelebi, Trabzon'un beş sancağı bulunduğunu belirtmektedir. Bunların Canha, Batum-ı zir, Batum-ı bâlâ, Gönye ve paşa sancağı olarak da Trabzon olduğunu söylemektedir.²⁴⁶ XVII. yüzyıl ortalarından itibaren ise sadece Trabzon Eyaleti şeklinde anıldığı görülmektedir.²⁴⁷

2.2.1. Trabzon'da İktisadi-Sosyal Hayat

Trabzon fethinden önce nüfusunun çoğunluğunu Pontus Rumlarının oluşturduğu ve daha az miktarda Ermeni, Ceneviz ve Venediklilerden meydana gelen 4-5 bin kişilik bir nüfusa sahip olduğu düşünülmektedir.²⁴⁸ Trabzon'un fethedilmesinin ardından, Rum imparatoru, ailesi ve

²³⁸ Bostan, a.g.e., s. 7.

²³⁹ Mehmed İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed), **Osmanlı Devleti Tarihi**, 1, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 222.

²⁴⁰ Trabzon'un fethedildikten sonra idari durumu ile ilgili birtakım görüşler vardır. Rum vilayetine bağlı olduğu veya sancağın uzun zaman boyunca bir eyalete bağlı kalmadan bağımsız bir şekilde idare edildiğini belirten değişik kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar için bkz. Bostan, a.g.e., s. 18; Tekindağ, a.g.m., s. 467.

²⁴¹ M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", **Bellekten**, 26 (102), Ankara, 1962, s. 293.

²⁴² Bostan, a.g.e., s. 19-21

²⁴³ Bostan, a.g.e., s. 22.

²⁴⁴ Açık, a.g.t., s. 61.

²⁴⁵ Tekindağ, a.g.m., s. 467.

²⁴⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 46.

²⁴⁷ Bkz. İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", **Tarih Dergisi**, 32, İstanbul, 1979, s. 909.

²⁴⁸ Necmettin Aygün, **On Sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon, 2005, s. 15-16.

akrabalarıyla birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Trabzon Kalesi içindeki şehir halkının önemli bir bölümünü de İstanbul'a yollamış, bunlardan İslamiyet'i kabul edenler şehir içinde, etmeyenler ise şehir dışında kurulan köy ve kasabalara yerleştirilmiştir.²⁴⁹ Trabzon'da kalanlardan cizye ve diğer vergilerin alınması kararlaştırılmıştır.²⁵⁰ Trabzon'da kalan zengin Hristiyan aileler kale dışına çıkarılarak, Meydan-i Şarki, Ayafilbo ve Yeni Cuma gibi semtlerde iskân edilmişlerdir.²⁵¹ Ayrıca bin beş yüz kadar Trabzonlu genç yeniçeri yapılmış ve Fatih Sultan Mehmet bir bölümünü kendi hizmetine almıştır.²⁵²

Fethin ardından bölgenin İslamlaşması için iskân hareketlerinde bulunulmuştur. Bölgenin Türk-İslam kimliğine bürünmesi için yakın bölgelerden aileler sürgün yoluyla Trabzon ve çevresine yerleştirilmiştir.²⁵³ Trabzon'un fethinin ardından burada yapılan iskân faaliyetlerini Neşri kitabında şu şekilde ifade etmiştir: "Padişah Trabzon'da mescitler yaptırıp, ehl-i İslam'dan evler sürüp, bu küffarın hâli kalan evlerini Müslümanlara mülklığe üleştirdi."²⁵⁴ İskân faaliyetlerinin XVI. yüzyıl sonuna kadar devam ettiği ve bu şekilde yüzyıl sonunda Müslüman nüfusun Trabzon'da arttığı görünmektedir.²⁵⁵ XVII. yüzyıl ortalarında mahalle isimlerinden yola çıkılarak Müslüman mahallelerinin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.²⁵⁶ Bu içe dönük iskân hareketinin bir sonucu olarak Müslüman nüfusunun artmasıyla mahalle isimlerinde de artışın olması şeklinde açıklanabilir.

Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra Trabzon'da şehzadelik yapan Yavuz Sultan Selim döneminde de Trabzon önemli bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür. Hatta Trabzon'un, Yavuz Sultan Selim'in şehzadeligi döneminde, idari, iktisadi ve askeri açılardan önemi artmıştır.²⁵⁷ Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliginin Trabzon'da geçmiş olması, şehrin öneminin artmasında etkili

²⁴⁹ Goloğlu, a.g.e., s. 22. Aşıkpaşazade, fetihten sonra beylerin ve seçkin kâfirlerin gemilerle İstanbul'a yollandığını belirtmiştir. Bkz. Derviş Ahmed Aşıkî, **Aşıkpaşazade Tarihi**, Ayşenur Kala (Haz.), Kamer Yayınları, İstanbul, 2018, s. 267.

²⁵⁰ Tursun Bey, **Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebul'l Feth)**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, Nr. 82, İstanbul, 2014, s. 74.

²⁵¹ Goloğlu, a.g.e., s. 22.

²⁵² Heath W. Lowry, **Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583**, (Çev. Demet Lowry ve Heath Lowry), Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 16

²⁵³ Âşık Mehmed, **Menâzirü'l-Avâlim**, 3, Mahmut Ak (Haz.), TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 1021; Sebahittin Usta, **Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri (1693-1700)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 6.

²⁵⁴ Mehmed Neşri, **Kitab-ı Cihannüma**, 2, Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen (Yay.), TTK Yayınları, Ankara, 1957, s. 753.

²⁵⁵ Sebahittin Usta, **Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 66.

²⁵⁶ Bkz. Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", **"Mahmiye-i Trabzon Mahallatından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 39-40.

²⁵⁷ Gökbilgin, a.g.m., s. 293.

olmuştur.²⁵⁸ Trabzon, XVI. yüzyılda kara ve deniz ticaretinde önemli bir konuma sahip olmakla birlikte, savaş malzemesi, iye ve asker sevkinde de önemli bir üs olarak kullanılmıştır.²⁵⁹

Trabzon, konumu itibariyle oldukça canlı bir ticarete sahip olmuştur. Trabzon'da iktisadi anlamda en önemli merkez olan Aşağı Hisar'da Sük-i Sultânî olarak anılan çarşı bölgesinde hanlar, farklı meslek gruplarının isimlerini verdiği çarşılar, camiler ve Osmanlı şehirlerinde mevcut olup ticari hayatı etrafında şekillendiren bedesten bulunmaktadır.²⁶⁰ Evliya Çelebi, Trabzon çarşılarının özelliklerinden bahsederken tüm çarşıların en seçkininin Mumhane Kapısı'ndaki taşra esnafının ve bu kapının hizasında ve deniz kenarında kat kat kalabalık dükkânlar ve bedesteni olduğunu ve bedestende Arap ve Acem tüccarların sakin olduğunu ve bunların eli açık ve muhteşem tüccarlar olduğundan söz etmiştir. Ayrıca Orta Hisar'da her esnaftan bulunduğunu, yetmiş seksen kadar dükkân olduğunu ve Küçük Pazar denildiğini ve bunlardan başka daha çok dükkân olduğunu da belirtmiştir.²⁶¹ Evliya Çelebi, Trabzon halkı ile ilgili şunları söylemiştir:

Bu şehrin halkı kadîm eyyâmıdan yedi fırkadır. Bir fırkası a'yân-ı kibâr beğ ve beğzâdeler ve ehl-i hizmet avân tâ'ifesidir kim semmûr kürklerle libâs-ı fâhirelere müstağrak paşazâdelerdir. Ve bir zümresi ulemâ ve sulahâ ve meşâyih-i kirâm hâl sâhibi kimesnelerdir kim ulemâ zeynde-libâs-ı mahsûsalarıyla gezer âlimlerdir kim cümlesi selef pâdişâhlarının evkâflarından vazîfe-hârân [u] du'â-gûyân-ı gûnâ-gûndurlar kim vâcibü'rri'âyederler. Üçüncü fırkası tüccâr-ı berr u bihârdır kim Azağa ve Kazağ'a ve Mikril'e ve Abaz'a ve Çerkez'e ve Kırım'a gidüp ticâret edüp çuka, ferrâce ve kontuş ve dolama ve yelek giyerler ankâ bâzargânlardır. Dördüncüsü ehl-i sanâyî'-i gûnâ-gûndurlar. Beşinci kavmi keştîbânlardır kim Bahr-i siyâh içre mellahlık edüp kâr ederler... Altıncı fırkası bâğbân ve bâğçevândır... Yedinci fırkası niçe bin âdem sayyâd-ı mâhîdir. Zîrâ bu kavim balığı gâyet pek severler. Niçe bin güne ehl-i şuğl âdemleri vardır.²⁶²

Bu bilgiler ile birlikte Trabzon'da halkın hangi meslek gruplarında yoğunlaştığı ve geçimlerini nasıl sağladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan başka Trabzon'da farklı meslek grupları da bulunmaktadır. Debbağlık, kazazlık, hallaçlık, habbazlık, çıkırıkçılık, kazgancılık, kürkçülük, bakırcılık, suculuk, hamamcılık, çerçilik, hamallık ve dellallık gibi meslek gruplarının olduğu bilinmektedir.²⁶³

²⁵⁸ Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da şehzadelik yaptığı dönem için bkz. Feridun Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2012, s. 33-44.

²⁵⁹ Melek Öksüz, "Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", **Karadeniz Araştırmaları**, 6, Yaz 2005, s. 101-102.

²⁶⁰ Usta, Vakıflar, s. 67. Ayrıca Trabzon bedesteni ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", "**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**" **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 106-119.

²⁶¹ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 49-50.

²⁶² Evliya Çelebi, a.g.e., s. 50.

²⁶³ XVII. yüzyıl ortalarında Trabzon'daki iş kolları için bkz. Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri", "**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**" **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 65.

XVII. yüzyıl ortalarında Trabzon'da sosyal ve iktisadi konularda meydana gelen sorunlara bakarken Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki durumu göz önünde bulundurulmalıdır. XVI. yüzyılda başlayan bunalımlı süreç, XVII. yüzyılda da devam etmiş ve Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi, iktisadi ve sosyal bunalımlar şehirleri de etkilemiştir. Bu dönem Osmanlı toplumu için bunalım çağının başlangıcı olarak görülmektedir.²⁶⁴ Trabzon, XVII. yüzyıl boyunca bütün Anadolu'yu etkisi altına alan Celâli İsyanlarından etkilenmiştir. Bölgede ayaklanmış olan Pazarbaşıoğlu Ali, Demircioğlu Ahmet ve Nalbantoğlu Ali gibi sipahi zorbaları bölgenin harap olmasına sebep olmuşlardır.²⁶⁵ Trabzon'da asayiş bozan ve valiyi dinlemeyen Murathanoğulları, bir süre Trabzon valiliği yapmışlar ancak 1608 tarihinde sadrazam Kuyucu Murat Paşa tarafından ortadan kaldırılmışlardır.²⁶⁶ Devletin içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve sosyal buhranlar neticesinde merkezi yönetimin zayıflaması, şehirlerdeki asayiş problemlerinin artmasına neden olmuştur. Eşkivalık olaylarının yanı sıra, devlet görevlilerinin de halka baskı uyguladıkları, haksız vergi topladıkları ve zulüm ettikleri görülmektedir.²⁶⁷ XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sarıca ve sekban adıyla oluşturduğu bölükler de şehir asayişlerinin bozulmasında etkili olmuşlardır. Köylülerin topraklarını bırakarak bu bölüklere katılma istekleri veya silahlı eşkıyaların kır bölgelerini, kasaba ve köyleri talan edip yağmalaması önemli hadiselerdendir.²⁶⁸ Eşkivalık hareketleri, yerel yöneticilerin kanuna aykırı hareketleri ve baskısı halkın köylerini terk etmesine neden olmuştur.²⁶⁹

XVII. yüzyıl başlarında Trabzon'u iktisadi ve sosyal açıdan etkileyen olaylardan bir diğeri Don Kazaklarının Karadeniz kıyılarına yaptıkları akınlarıdır. Osmanlı Devleti, Kırım Hanını Lehistan üzerine akın yapmaktan men ettiği halde bunu yerine getirmemesi, Lehler'in Kazakları desteklemesine neden olmuştur.²⁷⁰ 1610 yılında Trabzon valisi Ömer Paşa, Kazak saldırılarının önüne geçmek için *menkisle*²⁷¹ adlı hücum kayıklarıyla ve *beşli taifesinden* muhafız birlikleri kurarak bu saldırıları püskürtmüştür.²⁷² Kazak akınları, Trabzon ve çevresindeki ekonomik hayata zarar vermiş, bölgeyi saldırı ve yağma alanı haline getirmiştir. Kazak akınlarının püskürtüldüğü zamanlar olsa da aralıklarla bu akınlara devam etmeleri Trabzon'da iktisadi hayatı olumsuz olarak

²⁶⁴ Zeki Arslantürk, **Yokuşun Başında Naima'ya Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, 3. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2017, s. 42.

²⁶⁵ Öksüz, a.g.m., s. 103.

²⁶⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 67-68.

²⁶⁷ Örnek için bkz. Kenan İnan, "Yönetici-Yönetilen", s. 218-225.

²⁶⁸ İnan, "Yönetici-Yönetilen", s. 231. Ayrıca bu konu ile ilgili XVII. yüzyıl ortalarındaki örnekleri için bkz. İnan, "Yönetici-Yönetilen", s. 231-234.

²⁶⁹ Bunun için bkz. Yücel Dursun, "XVII. Yüzyılın Ortasında Trabzon Eyaleti'nde Köy Terklerine Dair Bazı Gözlemler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9 (42), 2016, s. 593-604.

²⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., 3/1, s. 128.

²⁷¹ Trabzon denizcilerinin yaptığı savaş kayığının ismidir. Bkz. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 54.

²⁷² Goloğlu, a.g.e., s. 70.

etkilemiştir. Örneğin 1632 yılında bu saldırılar sırasında bedestende de yangın çıktığı ve Osmanlı ticaretini olumsuz olarak etkilediği bilinmektedir.²⁷³ Ancak bedesten bir süre sonra ticari faaliyetlerin yürütüldüğü haline geri dönmüştür. Kazak akınlarının bölge nüfusunun azalmasına sebep olduklarını ve özellikle sahil kesimini tahrip ettiklerini söylemek mümkündür.²⁷⁴

Trabzon, deniz yolu ve kara yolu ile bağlantısı olan, batı ile doğuyu birbirine bağlayan bir ticaret merkezi ve İpekyolu'nun denize açılan bir kapısı durumunda olan bir Osmanlı şehridir.²⁷⁵ Müslim veya gayrimüslim ayrımı olmaksızın Trabzon nüfusunun iktisadi faaliyetlerde buldukları söylenebilir.²⁷⁶ XVII. yüzyılın başlangıcıyla birlikte yıllık ticaret gelirlerinin azalması şehrin bir ticaret merkezi halinde oynadığı rolün düşüşte olduğunu gösterir. Şehrin doğu-batı ticaret yolunu etkileyen ve süregiden Osmanlı-İran savaşları bunun kısmen sebebidir.²⁷⁷

2.2.2. Trabzon'da Yaşanan Asayiş Sorunlarına Merkezin Yaklaşımı

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Trabzon'da yaşanan asayiş sorunlarından genel anlamda yukarıda söz edildikten sonra, mahkeme kayıtlarında rastlanan asayiş meseleleriyle ilgili merkezden gelen hükümler ele alınarak, yüzyılın sonlarında Trabzon'da yaşanan asayiş sorunlarına merkezin yaklaşımı bu başlık altında değerlendirilmiştir. Tezin ana kaynağını oluşturan şer'iyce sicilleri, içerisinde çeşitli konulara dair kayıtlar barındırmaktadır. Bu kayıtlar arasında merkezden gönderilen hükümler de yer almaktadır. Merkezden gönderilenlerin içeriği birbirinden farklı konuları ihtiva ettiğinden sadece konu ile ilgisi olan ve asayiş bozan hareketlerin yer aldığı hükümler incelenmiştir. Hükümlerde asayiş sorunlarıyla ilgili olarak ele alınan kayıtlar, merkezin bu sorunlara bakış açısının ve sorunlara yaklaşımının incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Ortaya çıkan asayiş sorunlarıyla ilgili merkez, bu konuya ilişkin hükümler gönderdiği gibi, merkeze yapılan şikâyetler neticesinde de bunlara cevaplar göndermiştir. Merkeze yapılan şikâyetler, arzuhal olarak isimlendirilmiş ve bunlara verilen cevap niteliğinde olan hükümler sicillere kaydedilmiştir. Arzuhal, istek veya şikâyetin üst makama duyurulması için sunulan dilekçe veya yazıdır.²⁷⁸ Arzuhalleri, herkesin iletmeye hakkı bulunmaktadır. Bunun için Müslüman/zimmi ve reaya/askeri ayrımı bulunmamaktadır.²⁷⁹ Böylece bir sorun karşısında halktan herhangi bir kişi

²⁷³ İnan, "Bedesten", s. 108; Goloğlu, a.g.e., s. 72.

²⁷⁴ Kazak akınlarının Trabzon ticaretine etkisi için bkz. İnan, "Esnaflar", s. 72-73.

²⁷⁵ Tekindağ, a.g.m., s. 469.

²⁷⁶ İnan, "Esnaflar", s. 63.

²⁷⁷ Lowry ve Emecen, a.g.m., s. 300.

²⁷⁸ Mehmet İpşirli, "Arzuhal", *DİA*, 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 447.

²⁷⁹ İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hal ve Arz-i Mahzarlar", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, 4. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 65.

şikâyetini direkt merkeze ileterek sorununa çözüm için en yüksek mercii kullanmış olmaktadır. Taşrada yöneticiler ehl-i örf ve ehl-i şer', diğer bir ifade ile ümera ve ulema olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.²⁸⁰ Ehl-i örf zümresinden yöneticiler olarak beylerbeyi, sancak beyi, subaşı, kapı kethüdası, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf, ayan, voyvoda, dizdar, kethüdayeri, derbentçi, yasakçı; kocabaşı, çorbacı; ehl-i şer' zümresinden ise kadı, müftü, nakibüleşraf kaymakamı, kassam-ı askeri, mütevellî, müderris, imam, hatip, vaiz sayılabilir.²⁸¹

Merkezden gelen asayiş sorunları ile ilgili kayıtlar toplamda on yedi adettir.²⁸² Bu kayıtlardan altı tanesi arzuhallere verilen cevaplarla ilgilidir.²⁸³ Arzuhaller, halkın yaşamış olduğu sıkıntıları ve merkeze ne gibi şikâyetleri ilettiği açısından bilgi vermektedir. Arzuhallerle ilgili konular çeşitli olmakla birlikte eşkıyalık ve kanunsuz vergi taleplerinin daha fazla iletilen şikâyetler olduğunu söylemek mümkündür. Hükümlerden on bir tanesi ise Trabzon'da yaşanan asayiş sorunuyla ilgili olarak herhangi bir şikâyet olmadan doğrudan merkezin gönderdiği hükümlerden oluşmaktadır.²⁸⁴ Gönderilen hükümlerde genel olarak, reayanın korunması ve reayaya karşı adaletli olunması, çeşitli bahanelerle para toplanmaması ve mallarının zorla alınmaması gibi konularından bahsedilmektedir.

2.2.2.1. Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümler ve Analizi

Bu başlık altında incelenen kayıtlar, reayaya karşı yapılan haksızlıklar, kanunsuz vergi talepleri ile eşkıyalık faaliyetlerinden bahseden merkezden gönderilmiş hükümlerden oluşmaktadır. Merkezden gönderilen hükümlerde ehl-i örf taifesinin halka yaşattığı baskılarla karşılaşmaktadır. Reayadan haksız olarak toplanan vergiler, ellerinde olanların alınması ve zulüm yapılması, bahsedilen konular arasındadır. Merkez, bu gibi durumlarda adâletnâmeler yollayarak zulmü engellemeye çalışmıştır. Adâletnâmeler, yaygın bir hal alan yolsuzlukları önlemek amacıyla oluşturulmuştur.²⁸⁵ Adâletnâmelere ihtiyaç duyulması, ortada bir haksızlığın ve sorunun olduğunun bir nevi ispatıdır.

XVII. yüzyılın genel asayiş sorunlarından olan ehl-i örfün baskısı ve reayadan usulsüz para talebinin Trabzon'da yaşanan sorunlardan biri olduğu ile ilgili kayıt, Evahir-i Ramazan 1106/5-14

²⁸⁰ İnan, "Yönetici-Yönetilen", s. 195.

²⁸¹ Mehmet İpşirli, "Devlet Teşkilatı", s. 224.

²⁸² TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 88/1; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 73/1, 73/2, 75/1, 75/3, 123/4; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 2/1, 61/2, 93/1, 96/5, 97/1, 99/1, 111/4; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 27/2, 64/3; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 113/2, 113/3.

²⁸³ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 88/1; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 61/2, 93/1, 99/1, 111/4; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 27/2.

²⁸⁴ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 73/1, 73/2, 75/1, 75/3, 123/4; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 2/1, 96/5, 97/1; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 64/3; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 113/2, 113/3.

²⁸⁵ İnalçık, "Adâletnâmeler", **Osmanlı'da Devlet Hukuk ve Adalet**, 4. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 159.

Mayıs 1695 tarihli olup, “*vârid olan adâlet fermanı suretidir*” şeklinde başlamaktadır. Ferman, Trabzon eyaletindeki kadınlara, ayanlara ve iş erlerine gönderilmiştir. Fermana en dikkat çekici özellik, reyanın korunması ve kollanması durumunun sürekli olarak vurgulanmasıdır. İçeriğine bakıldığında, reyanın ahvalinden mesul olduklarının emir olduğu halde Anadolu’da olan vüzera, sancak beyleri, mütesellimler, mültezimler ve zabıtlar gibi ehl-i örf taifesinin reyaya zulüm ettikleri belirtilmiştir. Ehl-i örf taifesinden her birinin birer bahane ile reyanın emvaline taarruz ettiği, levent taifesinden bazılarının da köylere yerleşip, para vermeden yem ve yemek aldıkları ve akçe topladıkları, bazılarının elinde tuğra olmadığı halde atları aldıklarını söyleyerek yaşatılan zulüm anlatılmıştır. Reyadan, vüzera ve miri miran namıyla *tekâlif-i şakka* toplandığı belirtilen diğer bir husustur. Fermana, reyanın korunması gerektiği, onlara karşı yapılacak zulme karşı bulunduğu ifade edilerek reyaya, haksızlık ve zulüm eden ehl-i örf taifesinden kimseye bundan böyle “*rıza-yı hümayunum olmayıp*” şeklindeki ifade kullanıldıktan sonra reyaya karşı şefkat gösterilmesi ve adaletin sağlanması istenmiştir. Daha sonra hükmün gönderildiği kişiler tekrar zikredilerek, fermanın ellerine geçmesinin ardından hangi kazada görevli ise orada bunun herkese duyurulması ve fermanın gerekli oldukça kullanılması söylenmiştir. Kesinlikle hizmet namıyla veya başka bir bahane ile reyadan akçe alınmaması, fermanın muhataplarının da bu durumdan etkilenmemesi, akçe sevdasına düşmemesi, bu tür durumlardan uzak kalınması ve adalet yolundan ayrılmamaları istenmiştir. Ardından bir ferde zulüm olduğu durumda cezasının verileceği, buna göre davranılması gerektiği şeklinde uyarıda bulunulmuştur.²⁸⁶

Tekâlif-i şakka adıyla toplanan vergilerin halk üzerinde büyük bir baskı ve sıkıntı yaşattığı aşikârdır. Tekâlif-i şakka, güç yetirilemeyecek kadar ağır vergiler demektir ve genellikle memurların halktan aldıkları izinsiz vergiler için kullanılmış bir tabirdir.²⁸⁷ Bu verginin alınmaması ve zulüm yapılmaması durumundan bahsedilmesinin yanında vezir ve beylerbeyi namını kullanarak verginin toplandığının ifade edilmesi, ehl-i örf taifesinden kişilerin halk üzerindeki baskısına örnek olacak niteliktedir.

Merkezden gönderilen hükümlerde, levent taifesinden ve zulümlerinden de bahsedilmektedir. Çalışmaya konu olan bu dönem Osmanlı Devleti’nin savaş halinde olduğu ve askere de ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Gönderilen hükümlerde bu dönemde ihtiyaç duyulan askerlerin vilayetlerden karşılandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu dönemde askere duyulan ihtiyaç neticesinde herkesi asker olarak almadığı da bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nin, tüm ahaliyi sefere sürmek yerine savaşa gücü-kudreti yetenleri ihtiyaç doğrultusunda aldığı görülmektedir.²⁸⁸

²⁸⁶ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 73/1.

²⁸⁷ Ahmet Tabakoğlu, “Tekâlif”, *DİA*, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 337.

²⁸⁸ Murat Tuğluca, “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Amm Halkı”, *SUTAD*, 40, Güz 2016, s. 90.

Yukarıda anlatılanları içeren 21 Şevval 1106/4 Haziran 1695 tarihli kayıt, kadınlara, ayanlara ve iş erlerine gönderilmiştir. İlk önce Anadolu’da vüzera, miri miran, miri liva, mütesellimler vesaire ehl-i örf taifesinin reyaya zulüm ettiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra sebil ve süvari levent taifesinden bazılarının köylere konup, ücret ödmeden yem ve yemek aldıkları, para topladıkları ve yine bazılarının ellerinde tuğra ve emir olmadan atları aldıkları ve bunun benzeri zulüm ve taaddi yaşattıkları belirtilmiştir. Tekâlif-i şakka adlı vergiyi, vüzera ve miri miran namıyla toplayan kişilerin varlığından bahsedilmiştir. Kayıtta, daha önce vilayet ahalisinden savaşa gücü yeten kişilerden süvari birliğinin oluşturulduğundan söz edilerek zî-kudreti askeri vergisinin tamamıyla üzerlerinden kaldırıldığı belirtilmiştir. Daha sonra emrin muhataplarına, sorumlu oldukları kazalarda bunun herkese ilan edilmesi, duyurulması ve burada yazanların aksine davranışlardan uzak durulması belirtilmiştir. Zî-kudret akçesi namıyla alınan akçelerin de yasaklanması ifade edilmiştir. Herhangi bir bahane ile akçe verdirtmemeleri, bundan kaçınmaları ve emir üzere hareket etmeleri söylenmiştir.²⁸⁹

Kayıtlarda yer alan konulardan bir diğeri de eşkıyalık hareketleridir. Eşkıyalık konusu ayrı bir başlık altında ele alınmayarak merkezden gönderilen asayiş sorunları ile ilgili hükümlerde, bu konudan bahsedilmesinden dolayı eşkıyalık ve zulüm olayları birlikte değerlendirilmiştir. Kamu düzeninin, emniyet ve asayişin sağlanması, kişilerin mal ve canlarının, seyahat özgürlüklerinin korunması İslam’ın temel amaçları arasında yer aldığından eşkıyalık suçu dinen büyük günahlar, hukuken de büyük suçlar arasında sayılmıştır.²⁹⁰ Eşkıyalık, toplumun güvenliğini ve düzenini tehdit eden bir hareket olarak Osmanlı hukukunda, had suçları arasında yer almıştır. Bu suçu işleyenlerin, suç unsuru sayılan hareketleri alışkanlık haline getirip umuma zarar verir duruma gelmeleri halinde eşkıya yahut haydut olarak nitelendirilmeleri söz konusudur.²⁹¹

Evail-i Şevval 1106/15-24 Mayıs 1695 tarihli kayıt, Anadolu’nun doğusundaki kadınlara, kazalarda bulunan mütesellimlere, vakıf ve köy zabıtlarına, ayan-ı vilayet ile vilayet sakinlerine gönderilmiştir. Kayıtta, sarıca ve sekban olarak fesat ve şekavet üzere olan eşkıyalardan bahsedilmekte, bunların bulunduğu yerde katledilmeleri için hatt-ı hümayunun her yere tembih olunduğu belirtilmektedir. Bir önceki sene dahi, Anadolu yakasında, bazı leventlerin gaza ve cihattan firar ettikleri, bahşiş bahanesiyle paşalarından ayrıldıkları, paşalı kıyafetinde gezip, yol kesip yağma yaptıkları ifade edilmiştir. Bunların yaptıkları tahribin adetleri olduğu ve neticede şeyhülislamdan fetva alındığı belirtilerek yakalanmaları ve hak ettikleri cezaların verilmesi için hatt-ı hümayunlar oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bu emirler verildiği halde ihmal ve tembellik sonucu yine eşkıyaların ortaya çıktığı ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanların olduğu hatta bazı

²⁸⁹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695) 73/2.

²⁹⁰ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, **DİA**, 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 463.

²⁹¹ İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkîyalık Hareketleri”, **OA**, 15, İstanbul 1995, s. 189.

mütesellim kapılarında olan leventlerin dahi taaddi ve fesat üzere olduklarından bahsedilmiştir. Bunların haklarında verilen fetva ve hatt-ı hümayun gereğince zulüm ve düşmanlıklarının def olunması istenmiştir. Fermanın muhatapları tekrar edilerek bunun herkese ilan edilmesi ve duyurulması söylendikten sonra yapılması gerekenler yinelenmiştir. Zulüm, udvan, fesat ve tuğyanı adet edinen eşkıya ve paşalı kıyafetinde olup kapılı ve kapısız tarik-i şekavetle gezen levendat taifesinin, her nerede ortaya çıkmışsa, ittifak yapılarak yakalanmaları, emirlere uymamaları ve çatışmaya yönelmeleri durumunda ise yakalanarak haklarından gelinmesi emredilmiştir. Bu tür kişilere sahip çıkılmaması, bu konuya özen gösterilmesi de tembih edilmiştir. Ayrıca eşkıya olmayanlara karşı dikkatli olunması ve onlara zarar verilmemesi konusunda da uyarı yapılmıştır.²⁹² Bu kayıttan, eşkıyalık faaliyetlerine sonlandırmaya yönelik merkezin bir gayreti olduğu fakat ihmalkârlık sebebiyle bunun gerçekleşmediği ve eşkıyaların yeniden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Sarıca ve sekban birliklerinin halka baskısı ve eşkıyalık faaliyetleri olarak yol kesmeleri, yağma yapmaları ve bunu sürekli hale getirmeleri, eşkıya olarak değerlendirilmelerinde önemli bir faktördür. Eşkıya olmayanlara zarar verilmemesinin belirtilmesi de herhangi bir adaletsiz ve haksız durumun oluşmasına engel olunmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genel asayiş sorunlarından biri olan ehl-i örf taifesinden bazı kişilerin eşkıyalara destek vermesi ve onlarla iş birliği yapması hususunun, Trabzon'a gönderilen asayiş sorunlarıyla ilgili hükümlerde yer aldığı görülmektedir.

25 Zilkade 1106/7 Temmuz 1695 tarihli kayıt, Anadolu'nun doğusundaki kadılara, mütesellimlere, voyvodalara, vakıf ve köy zabitlerine, ayan-ı vilayet ile vilayet sakinlerine gönderilmiştir. Fesat ve şekavet üzere olan eşkıyalar, bulunduğu her yerde katledilmeleri için hatt-ı hümayun verildiği ve tembih edildiği söylenmiştir. Yine bu fermana, geçen sene ortaya çıkan levent taifesinden bazılarının birtakım bahaneler ile paşalarından ayrıldıkları, paşalı kıyafeti ile gezdikleri, yol kesip yağmalama yaptıkları belirtilmiş ve bunların cezalandırılmasına dair fetva ve hatt-ı hümayun verildiği halde ihmal sonucu yeniden ortaya çıktıkları ifade edilmiştir. Bazı mütesellim kapılarında olan leventlerin dahi fesat üzere olduklarından bahsedilmiştir. Bunların gizli fesatlık yaptıkları ve mütesellim ile voyvodaların bunlara sahip çıktıkları da belirtilerek bunların ele getirilmesi söylenmiştir. Bu emr-i şerifin vardığı her kazada ilan edildikten sonra, zulmü âdet edinen bu kişilerin emirlere itaat etmemeleri durumunda ele getirilerek cezalandırılmaları söylenmiştir. Bunlara sahip çıkılmaması ve haklarından gelinmesi tembih olunmuştur. Devamında ise kimin kazasında bu kişiler ortaya çıkarsa, ibret için o kazanın mütesellim, havass ve voyvodaları gibi kişilerin katledilecekleri, bu yüzden de bu tür hareketlerden

²⁹² TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695) 75/1.

uzak durmaları tembih olunmuştur. Şekavetle alakası olmayanlara zarar vermekten kaçınılması, bir bahane ile akçe alınmasından uzak durulması belirtilmiştir.²⁹³

Kişi/kişilerin eşkıya olarak değerlendirilmesi için eşkıyalık faaliyetlerini âdet haline getirmiş olmaları gerekmektedir. Eşkivalıkla ilgili gönderilen hükümlerde, bu kişilerin eşkıyalık faaliyetlerini içeren hareketleri sürekli olarak yaptıkları ve bunları alışkanlık haline getirmiş oldukları vurgulanmaktadır. Ortaya çıkan eşkıyaları destekleyen ya da bir şekilde onların tarafında olan ehl-i örf taifesinden kişilerin dahi katledileceği ifadesi, bu tür kişilere bir uyarı niteliğinde olduğu gibi asayiş sağlama çabalarından da biridir.

Asayiş sorunlarına dair merkezden gönderilen kayıtlar arasında yeniçeri serdarının eşkıyalık faaliyetleri karşısındaki sorumluluğu da vardır. 3 Safer 1106/23 Eylül 1694 tarihli kayıt, Trabzon kadısına ve mütesellim Süleyman Ağa'ya gönderilmiştir. Trabzon Yeniçeri serdarı olan Ahmet Çavuş'un ordu-yı hümayuna gönderilmesi hakkındadır. Bunun yapılmasının gerekli ve önemli olduğu belirtilerek Musa Çavuş'un görevlendirildiği söylenmiştir. Musa Çavuş'un yapması gerekenler kendisine hitap edilerek belirtilmiştir. Memur edildiği serdarlığın gereğini yerine getirmesi ve eşkıya olanları bulup hapsedmesinden söz edilmiştir.²⁹⁴ Eşkivalık faaliyetlerine karşı devletin aldığı önlemlerden biri de merkezden bu iş için birisinin gönderilmesidir. Yeniçerilerin iç ve dış güvenlikten sorumlu olmaları, eşkıyalık faaliyetinin sonlandırılması için görevlendirilmelerinde etkili olmuştur. Önceki eşkıyalıkla ilgili kayıtlarda yakalanmaları ve katledilmelerinden bahsedilirken bu hükümde eşkıya olanların hapsedilmesi şeklinde ceza verilmesi istenmiştir.

Yeniçerilik iddiasında olup eşkıyalık yapanlarla ilgili kayıt, evail-i Zilhicce 1111/20-29 Mayıs 1700 tarihlidir. Trabzon eyaletindeki kadılar ile yeniçeri serdarlarına gönderilmiştir. Birkaç seneden beri eyalette yeniçerilik iddiası ile ortaya çıkanların fesat ve şekavet üzere olduklarından, birçok kişinin mallarını ve erzaklarını yağmaladıklarından ve kötülük ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu kişilerin itaat etmeyip aksine muharebe etmek niyetinde oldukları belirtilerek, reyaya verdikleri zarardan da bahsedilip, yakalanmaları ve sonrasında gerekli cezanın verilerek haklarından gelinmesi için bunun yazıldığı belirtilmiştir. Ancak kendi halinde olan kişilere zarar verilmemesi de belirtilen hususlar arasında yine yerini almıştır.²⁹⁵

XVII. yüzyılın başlarından itibaren var olan eşkıyalık problemi ve asayiş sorunları yüzyıl sonunda da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Eşkilya olarak adlandırılan kişilerin

²⁹³ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 75/3.

²⁹⁴ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 123/4.

²⁹⁵ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 113/2.

faaliyetlerinden dikkat çekici unsur, reaya üzerindeki baskılarıdır. Evail-i Zilhicce 1111/20-29 Mayıs 1700 Trabzon eyaletindeki kadılar ile yeniçeri serdarlarına gönderilmiştir. Yine fesatlık ve şekavet üzere olan kişilerin nice kişileri katlettikleri, mallarını ve erzaklarını çaldıkları gibi durumlardan bahsedilmektedir. Vilayet sakinlerine ve reayaya zulüm ve taaddi eylediklerinden söz edilerek, itaat etmediklerinden, aksine karşı gelip muharebeye yöneldiklerinden bahsedilip yakalanmaları ve gereken cezayı almalarından söz edilmektedir.²⁹⁶

Asayiş sorunlarına dair merkezin yaklaşımlarında kadıya hitaben gönderilmiş bir kayıt bulunmaktadır. 19 Ramazan 1108/11 Nisan 1697 tarihli kayıt, kadılara gönderilmiş olup, kadınların reayaya karşı nasıl davranmaları gerektiğinin anlatılmasının yanında mektep ve mescitlere tayin yapılması ve buna özen gösterilmesinden söz edilmiştir. Şeriattan sapmamaları, reayaya karşı zulmü engellemeleri ve reayayı rencide ettirmemeleri söylenerek ahkâm-ı şer'iyeye özen göstermeleri ve bundan uzaklaşmamaları belirtilmiştir. Kadılara hitaben “men lem yahkum bimâ enzelallâhu fe ulâike humul kâfirûn”²⁹⁷ ayetinin yazılması, yerel idareci ve hukukun uygulayıcısı olarak kadının, bu görevlerini ifa ederken hak yolundan şaşmaması için uyarıldıkları görülmektedir. Tedbirlili ve düşünceli olmaları, çocukların yetiştirilmesinde, her karyede bulunan mescitlerin ve mekteplerin tamir edilmesinin de tembih olunması söylenmiştir. İmam veya muallim yoksa tayin yapılması da bildirilmiştir. Kazalarında vaki olan tarlaların mutasarrıflarının o işi yapmada iyi olmamaları durumunda hak edenin mutasarrıf yapılması, teşekkürle layık memurlar olması söylenmiştir.²⁹⁸ Bu kayıta kadınların nasıl davranması gerektiğinin belirtilmesi ve de ayetin hükümde kullanılması, kadının idaresiyle ilgili bir sorunun yaşanmış olabileceği durumunu akla getirmektedir. Adâletnâmelerin varlığının yaşanan adaletsizlikler sonucu olduğu düşünüldüğünde, kadıya hitaben gönderilen böyle bir hükmün sebebinin de görevleri sırasında birtakım haksız durumların ortaya çıkmış olması durumunu düşündürmektedir.

Merkezin asayiş sorunlarına yaklaşımın değerlendirilmesinde belirtilmesi gereken bir konu da bu hükümlerde sadece ehl-i örfün veya eşkıyaların yaptıkları haksızlıkların yer almamasıdır. Reayadan usulsüz vergi toplayan yerel yöneticilerin yanında, vergi ödemede sorun çıkartan reayadan kişiler olduğundan, merkezden gelen hükümlerde bahsedildiği ve vergilerini zamanında görevlilere teslim etmeleri konusunda uyarıldıkları görülmektedir.

Reayanın vergilerini ödememesi durumunu anlatan başka hükümler de olmakla birlikte, vergilerin zamanında verilmesinin ve vermeyen kişilerin merkeze bildirilmesinin belirtildiği de görülmektedir. 24 Zilkade 1106/6 Temmuz 1695 tarihli kayıt, Anadolu'nun doğusundaki kadılara,

²⁹⁶ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 113/3.

²⁹⁷ Kur'an, Mâide Suresi, Ayet: 44. Meali: “Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar kâfirlerdir.” Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, **Kuran-ı Kerim**, Express Basımevi, İstanbul, 2012, s. 114.

²⁹⁸ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 2/1.

mütesellimlere, ayanlara ve iş erlerine gönderilmiştir. Fermanda Anadolu'da olan vüzera, miri miran, sancak beyleri, mütesellimler, mültezimler ve zabitleri gibi ehl-i örf taifesinin reayaya zulüm ve taaddi ettiklerinden ve bir bahane ile reayanın mallarını almalarından bahsedilmektedir. Bu taifeye mensup kişilerin tekâlif-i şakka ile reayaya zulüm etmelerine ve zulüm ve haksızlık yolunda olmalarına değinilerek bir bahane ile reayadan bir nesne almamalarına dair tembih ve tekidi içeren hükmün varlığından bahsedilmiştir. Ayrıca bazı ayan ve reayadan kişilerin vermeleri gereken vergileri bir bahane ile vermediklerinden söz edilerek avarız ve sürsat gibi vergilerin toplanmasında yaşanan sorunların merkeze bildirilmesi, bu hareketlere rızanın olmadığı ve reaya ile ayanların emr-i şerifin gerektirdiği vergi her ne ise bir gün evvel memurlara teslim etmeleri söylenmiştir. Daha sonra kadılara bu fermanın herkese duyurulması ve toplanacak olan vergi her ne ise bunun mübaşirlerle toplanması ve bunun gerçekleştirilmesinde de üzerlerine düşen görevi yapmaları söylenmiştir. Vergileri vermeyen veya geciktiren kişilerin isimleri ile bildirilmesi ve fermanda bahsedilenlere aykırı hareketten kaçınılması söylenmiştir. Ayan-ı vilayetin iş erlerine ferman olan vergilerin icap ettiği gibi toplanmasına dikkat etmeleri ve ayandan ve reayadan bir muhalefet olması durumunda emirleri uygulamada incelik göstermeleri söylenmiştir. Her kazanın kadı, ayan ve iş erlerine bir bahane ve tekâlif-i şakka ile reayaya zulüm ve taaddi ettirmemelerinin, emir olan miktar ne ise onun alınması gerektiği, muhalefet ettirmemeleri söylenmiştir.²⁹⁹

Kişilerin mükellef oldukları vergileri vermediğini anlatan bir başka kayıt, 24 Zilkade 1106/6 Temmuz 1695 tarihli olup Anadolu'nun doğusundaki kadılara, mütesellimlere, ayan-ı vilayet ve iş erlerine gönderilmiştir. Anadolu'da olan vüzera, miri miran, sancak beyleri, mütesellimler ve mültezimler gibi ehl-i örf taifesinden kişilerin reayaya zulüm ve taaddi edip, her biri birer bahane ile reayanın malını almıştır. Burada da tekâlif-i şakkadan bahsedilerek reayaya yapılan zulüm ve haksızlık ele alınmıştır. Reayaya merhamet edilmesi ve zulüm edilmemesi gerektiğinden daha önce divan-ı hümayun tarafından tembih olunduğu etrafa duyurulduğundan bahsedilmiştir. Ayan ve reayadan bazı kişilerin vergi toplanması sırasındaki karşı çıkma durumlarından bahsedilmiştir. Emr-i şerif ile belirlenmiş olan vergilerin toplanmasında yaşanan gecikmenin bildirilmesinden, ayrıca reayanın vermesi gereken miktar ne ise onu zamanında memur olanlara vermesinden söz edilmiştir. Sonrasında bunun herkese duyurulması ve görevli oldukları kazalarda uygulanmasına özen gösterilmesi söylenmiştir.³⁰⁰

Merkezin nakit para ihtiyacını karşıladığı yollardan biri de vergilerdir. Vergi mükellefi olan kişilerin vergilerini zamanında ödememesi ve toplanan paraların merkeze aktarımının gecikmesi, devleti iktisadi açıdan zora düşüren bir durumdur. Dolayısıyla yaşanan veya yaşanması muhtemel bu gibi aksilikler için soruna çözüm olabilecek hükümler gönderilmiştir.

²⁹⁹ TŞS, Defter no. 1862 (1107/1108-1695/1697), 96/5.

³⁰⁰ TŞS, Defter no. 1862 (1107/1108-1695/1697), 97/1.

Reayaya karşı adaletli davranılması ve mağdur edilmemesi için merkezden gönderilen hükümlerde, vergi toplanması sırasında haksızlık yapılmaması ve belirlenmiş miktar ne ise onun alınması sıklıkla vurgulanmıştır. Asayiş sorunları kapsamında değerlendirilen merkezden gelen hükümlerde usulsüz vergi talepleri olanlardan ve talep ettikleri vergilerden söz edilmiştir. En çok bahsedilen vergiler ise avarız, öşür, nüzul ve sürsattır. Avarız vergisi, fevkalade vergilerden olup genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplanmıştır.³⁰¹ Ancak uzun süren savaşların olması bu vergiyi de sürekli hale getirmiştir. Nüzul başlangıçta aynî olarak toplanan vergilerdendir. Ordunun hububat ihtiyacını karşılamak amacıyla çıkarılan bu vergi, zamanla nakdî bir vergiye dönüşmüştür.³⁰² Aynî vergilerin nakdî vergilere dönüşmesi sonrasında hububat ve hayvan üzerinden alınan vergiye sürsat adı verilmiştir.³⁰³

Vergi toplamada usulsüzlük yapılmamasına dair kayıtlar, reayayı koruma amacı güttüğünden zulüm ve taaddi olmaması sıklıkla vurgulanmaktadır. 2 Recep 1109/14 Ocak 1698 tarihli kayıt, Anadolu'nun doğusundaki kadılara, ayanlara ve iş erlerine gönderilmiştir. Reayaya karşı zulüm ve taaddiye asla rıza olmadığı, vergilerin tahsilinde reayaya karşı haksızlık yapılmaması gibi genellikle karşılaşılan sorunlardan bahsedilmektedir. Fermanın muhataplarına, böyle bir durum karşısında taviz verilmemesi ve men edilmesi, bu kişilerin isimleriyle birlikte merkeze bildirilmesi söylenmiştir. Ardından vergi toplama görevi olan kişilere avarız, sürsat ve nüzul gibi vergilerden alınması gereken ne ise onun alınmasını ve daha fazla akçe talep edilmemesi de söylenmiştir.³⁰⁴

Tablo 1: Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümlerin Konularına Göre Sicillerdeki Dağılımı

Gelen Hükümlerin Konuları	Sicil Numaraları					Toplam
	1860	1861	1862	1863	1864	
Usulsüz Vergi Toplanması	-	2	-	1	-	3
Eşkialık Faaliyetleri	-	3	-	-	2	5
Vergisini Ödemeyen Reaya	-	-	2	-	-	2
Kadıya Hitaben Görevleri Hakkında	-	-	1	-	-	1
Toplam	-	5	3	1	2	11

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere XVII. yüzyıl sonlarında eşkıyalık faaliyetleri ile ilgili kayıtlar diğerlerinden daha fazladır. Bu yüzyılda eşkıyalık hareketlerinin fazla olması, konuyla ilgili daha

³⁰¹ Sahillioğlu, a.g.m., s. 109.

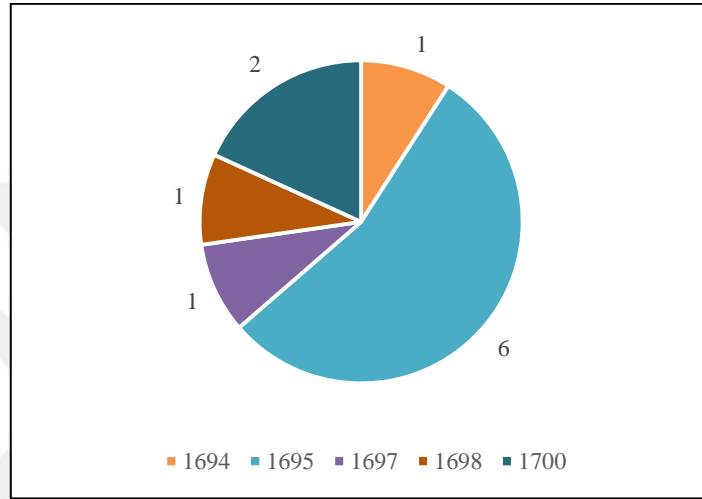
³⁰² Feridun Emecen, "Bedel", **DİA**, 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 301.

³⁰³ Hava Selçuk, "Osmanlı Devleti'nde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24, 2008, s. 179.

³⁰⁴ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 64/3.

çok hükmün gelmesine de sebep olmuştur. Ayrıca savaş dönemi olduğundan asayiş sağlama durumu savaşın olmadığı döneme göre daha zordur. Çünkü savaş dönemlerinde kuvvetler cephelere yönlendirilmekte ve de şehirlerde asayiş sağlayacak kişiler bulunmamakta ya da sayıları az olmaktadır. Böyle bir ortamda da eşkıyalık faaliyetlerinin artmış olması mümkün gözükmektedir. Usulsüz vergi talebi konusu asayiş sorunları arasında yerini alarak halka yaşatılan zulmün hükümlerle birlikte örneğini ve de kanıtını oluşturmaktadır.

Grafik 1: Asayiş Sorunlarıyla İlgili Merkezden Gelen Hükümlerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1'den 1695 yılında gelen hükümlerin diğer yıllara göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. 1695 yılına ait hükümlerin diğer yıllara göre daha fazla olmasının sebebi olarak, bu yılda yaşanan sorunların diğer yıllardan daha çok olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda savaş halinde olması bazı dönemlerde şehirlerdeki asayiş sorunlarına gereken önemi verememesi durumunu oluşturabilmektedir. Dolayısıyla savaş dönemi, iç meselelerin çözüm ve tedbirlerine mani olarak daha çok dış meselelere yönelmeyi gerektirebilir.

2.2.2.2. Merkeze Yapılan Şikâyetlerle İlgili Trabzon'a Gönderilen Hükümler ve Analizi

Bu başlık altında incelenen kayıtlar merkeze gönderilen arz ve arzuhaller neticesinde merkezin ne yapılması gerektiğini belirten hükümlerden oluşmaktadır. Arzuhaller, bir kişinin şikâyetini içerebildiği gibi birden fazla kişinin hatta bir köyün ya da kazanın toplu şikâyetini de içerebilmektedir. Arzuhallerde, kadınların ve gayrimüslimlerin olduğu görülmektedir. Arz veya arzuhaller, fazla vergi talepleri, işlenen bir cinayet ardından katilin bulunması, eşkıyalık hareketleri ve sipahilerin baskıları gibi konular hakkındadır. Yapılan şikâyetlere devletin kayıtsız kalmadığı ve suçlu ya da suçluların gerekli cezayı almaları için emir verildiği görülmektedir.

21 Şevval 1104/25 Haziran 1693 tarihli kayıt, Trabzon kadısına, ağa ve çavuşa gönderilmiştir. Trabzon'dan Adile adlı kadın merkeze arzuhal göndererek ve oğlu Ali'nin Taşhan yakınlarında yaralanmış şekilde ölü bulunduğunu ve katilinin de belli olmadığını ifade etmiştir. Gerekli cezanın verilmesi için mübaşir tayin edildiği belirtilmiştir. Tayin edilen mübaşir ile katilin belirtilen mahalde araştırılması ve ele geçirilmesi, kalebent ettirilmesi yani kale içine mahkûm edilmesi, firar etmiş veya kayıp ise bulunması emredilmiştir. Ayrıca katilin babası ve kardeşlerinin de bulunarak, gerekli olması durumunda, onların da kale içine hapsedilmesi, mahkemede durumun görülerek hakkın yerine getirilmesi şeklinde hüküm verilmiştir.³⁰⁵ Bu kayıt, bir kale içinde serbest olarak dolaşan ancak dışarı çıkması yasak mahkûmluk durumu³⁰⁶ olan *Kalebent* cezasının XVII. yüzyıl sonlarında kullanıldığına dair örnek niteliğindedir. Bununla birlikte, cinayet olayının ardından merkeze arzuhal eden bir kadının isteği neticesinde, merkezin suçlu veya suçluların bulunması emri verdiği görülmektedir.

Merkeze gönderilen şikâyetlerde, kadının dilekçesi için *arz*, bütün bir kaza halkını temsil edenlerin kadı vasıtasıyla gönderdiklerine ise *arz-ı mahzar* denmektedir.³⁰⁷ Bu konuyla ilgili olarak evahir-i Şaban 1108/14-23 Mart 1697 tarihli kayıt, Trabzon ve Rize kadılarına ve kazalarda bulunan yeniçerilere gönderilmiş olup yeniçerilik edasında olup, adam öldüren, yağma yapıp evleri basarak emval ve erzaklarını alan ve emre itaat etmeyen kişilerden bahsedilmektedir. Ayrıca bu kişiler sefer için tayin olunan zabıtlere veya çavuşlara da bağlı kalmamışlardır. Yine bu kişilerin emval-i mirinin tahsiline mani olduklarına dair kadılardan arz ve ahaliden de mahzar geldiği belirtilmiştir. Yeniçeri olup sefere memur olanların sefere, uçlarda görevli olanların uç kısımlara ve emekli olanların asitane-i saadetin muhafazası için görevlendirilmesi bildirilmiştir. Bundan sonra vilayetlerde kalıp dirlik iddiasında olanların katledilmesi ferman olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Sonrasında kadıların ve yeniçerilerin görevli oldukları kazalarda emekli olanların muhafaza için asitane-i saadete, nefer olanların memur oldukları sefere, uçlarda görevli olanların uçlara gönderilmesi ve bu konuda özen gösterilmesi söylenmiştir. Daha sonra Orta Çavuş Abdi'ye memur olduğu üzere belirtilen kazalarda yerleşik olan veya olmayan yeniçerilik iddiasındaki kişilerin kadı ve yeniçeri serdarlarına söylendiği gibi, emekli olanların muhafaza için asitane-i saadete, nefer olanların memur oldukları sefere, uçlarda görevli olanların uçlara gönderilmesi belirtilmiştir. Bu emirlere uymayanların, şekavet üzere olanların yakalanarak gerekli cezanın verilmesi bildirilmiştir.³⁰⁸

³⁰⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 88/1.

³⁰⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1079.

³⁰⁷ İnalçık, "Şikâyet Hakkı", s. 65.

³⁰⁸ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 61/2.

Yeniçeriler arasında yer alan ve emirlere uymayarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan kişilerden daha önceki kayıtlarda bahsedilmişti. Fakat bu hükümde hem kadının hem de halkın böyle bir durum karşısında merkeze şikâyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir yerde yaşanan asayiş probleminin ya da eşkıyalık faaliyetlerinin, kadılar tarafından merkeze bildirilmesinin emredildiği daha önceki kayıtlarda yer almıştır. Buradan kadınların bu konuda hassas davrandıkları, dikkatli oldukları ve emre itaat ettikleri sonucu da çıkarılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde şikâyetini ve isteğini merkeze iletme hakkı herkese aittir. Gayrimüslimlerin arzuhalini içeren kayıt, evail-i Cemaziyülevvel 1108/26 Kasım-5 Aralık 1696 tarihli olup Trabzon kadısına gönderilmiştir. Trabzon'da yaşayan gayrimüslimlerin arzuhal ettikleri belirtilmiş ancak burada kişilerin isimleri ifade edilmemiştir. Arzuhal eden kişilerin vergi yükümlülüklerini yerine getirdikleri ve bir kusurlarının olmadığı belirtilmiştir. Ardından başka bir bölgeye gittiklerinde ise kaza ahali ehl-i örf tarafından alınan tekâlif-i şakkayı evlerinde olan adamlardan isteyerek zulme uğradıklarını bildirdikleri ifade edilmiştir. Tekâlif-i şakka talebiyle rencide edilmemesi hususunda hükm-i hümayun rica eyledikleri söylenerek devamında tekâlif-i şakka talebiyle rencide olunmamaları ve zulme karşı asla rıza gösterilmediği belirtilmiştir. Ayrıca bu kişilerin vermesi gereken avarız vesaire vergilerini tekâlif-i âlâ (zenginlerden), evsat (orta halliden) ve ednâ (fakirlerden) durumuna göre verdikleri söylenerek, başka vergi talebinde bulunulmaması emredilmiştir.³⁰⁹ Gayrimüslimlerin arzuhalleri sonrasında merkezin şikâyete yaklaşımına bakarak, Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayrimüslim ayrımı olmadığı ve halkın sorunlarına merkezin yaklaşımının aynı olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Evail-i Rebiyülahir 1107/9-18 Kasım 1695 tarihli kayıt, Trabzon beylerbeyine ve Maçka kadısına gönderilmiştir. Maçka'ya bağlı İspela köyünün ahali ordu-yı hümayuna arzuhal etmiştir. Ahali, vermeleri gereken vergileri verdikleri halde köy sipahisi olan Süleyman adlı kişinin aldıkları ile yetinmeyip daha fazla akçe topladığını söylemişlerdir. Ayrıca bu kişi ehl-i örf taifesinden diğer kişiler ile birlik olarak ücretsiz yem ve yemek ile dört yüz yirmi kuruşlarını da almışlardır. Bunun emsali zulmün bahanesi olmadığını bildirip men olunmaları hakkında hükm-i hümayun istemişlerdir. Emir kısmında ise bu hususla ilgili olarak reayaya zulüm edilmemesi, alınması gereken verginin miktarı ne ise onun alınması ve sipahilerin uyarılması emredilmiştir. Ayrıca ücretsiz olarak reayadan yem ve yemek alınmaması, rızalarıyla satanlardan para verilerek alınması, ıyâllarına³¹⁰ taarruz edilmemesi gerektiği belirtilerek bunun aksine davrananların da men edilmesi ve buna devam edenlerin haber verilmesi söylenmiştir.³¹¹ XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genelinde yaşanan asayiş sorunlarından olan fazla vergi talebi ile ilgili Trabzon'dan merkeze

³⁰⁹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 93/1. Bu hüküm için bkz. Ek 1.

³¹⁰ Bir evde sakin olup, işçileri bir adama ait olan aile için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 957.

³¹¹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 99/1.

yapılmış şikâyete örnek olan bu kayıтта, köy sipahisinin usulsüz vergi alımından bahsedilmiş ve bununla ilgili açıklama yapılmıştır. Burada sipahi ifadesiyle karşılaşılmıştır. Sipahi, Osmanlı askeri teşkilatında çeşitli gruplar için kullanılan bir kelime olup, Kapıkulu ocaklarının süvari kısmını teşkil eden bu ocağın dışında tımar tasarruf eden askeri zümrelere de verilmiş bir isimdir.³¹² Devlet görevlisi olan bir kişinin halk üzerindeki baskısına merkezin yaklaşımı, her zaman halktan yanadır. Şikâyetler sonucu gönderilen hükümlerde de reayaya zulüm edilmemesi belirtilmiş ve bu tür sorunları engellemek için aykırı davrananların merkeze bildirilmesi istenmiştir.

Evail-i Rebiyülevvel 1107/10-19 Ekim 1695 tarihli kayıt, Trabzon beylerbeyine ve Kürtün kadılarına gönderilmiştir. Kürtün kazasına bağlı Mircümlük (?) köyünün reayası, ordu-yı hümayuna arzuhal etmiştir. Reaya, kanunlara göre ödemeleri gereken vergiyi vermiş oldukları halde, tımar mutasarrıfı olan Ali adlı sipahi, toplam yedi yüz doksan bir akçe hakkım vardır diyerek reayaya haksızlık yapmıştır. Ali, mahsul ve rüsum talebiyle müdahale edip, ayrıca 1100/1689 senesinde Süleyman adlı alay beyine dayanarak zorla yedi yüz otuz kuruşlarını aldıklarını bildirmiş ve bu davranışlarından men edilmesini istemişlerdir. Defterhane-i amireye bakıldığında ruznamçe defterlerinde toplam on dört bin yedi yüz doksan yedi akçeden altı bin akçe bozulmamak üzere İsmail ve İshak üzerlerine ve hassasında sekiz bin akçe Mehmet üzerine ve geri kalan yedi yüz doksan yedi akçe Mehmet ve Hasan'a aittir. Ali'nin aldığı yedi yüz doksan yedi akçe hakka aykırı olduğu, reayaya, hukuka aykırı rüsum talebinde bulunulmaması gerektiği ve rencide edilmemesi söylenmiştir. Emir kısmında ise reyanın kanun ve defter gereğince vergilerini köy sipahisine verdikleri halde sipahi Ali'nin bu durumla bir alakası olmadığı için reayayı rencide etmemesi söylenmiştir. Miktarları belirlenen vergilerin toplanılmasından ve daha fazlasının alınmamasından söz edilerek bu kanunlara aykırı davrananların men edilmesi belirtilmiştir.³¹³

Bu kayıttan, şikâyetlere yönelik merkezin yaklaşımlarından birinin de konunun doğruluğunun araştırılması olduğu sonucuna varılmasıdır. Böyle bir araştırılmanın yapılması ve arzuhal cevap olarak gönderilen hükmün içinde bu açıklamasının yer alması devletin reyanın haksızlığı uğramaması konusuna verdiği ehemmiyeti ve de adaleti sağlamadaki özenini göstermektedir. Tımarlı sipahilerin, kanuna aykırı vergi alımları ile alakalı kayıтта, köylülerin yaptığı şikâyet sonucu araştırma yapıldığı görülmektedir.

Merkeze kişi ya da kişiler mağdur olduklarını düşündükleri her konuda arzuhal edebilmişlerdir. Ayrıca eşkıyanın zarar verici faaliyetlerini durdurmak için görevlendirilenlerle ilgili kayıtların da olması devletin bu kişilerin yıkıcı faaliyetlerine yönelik asayiş sağlama çabasını göstermektedir.

³¹² Erhan Afyoncu, "Sipahi", *DİA*, 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 256.

³¹³ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 111/4.

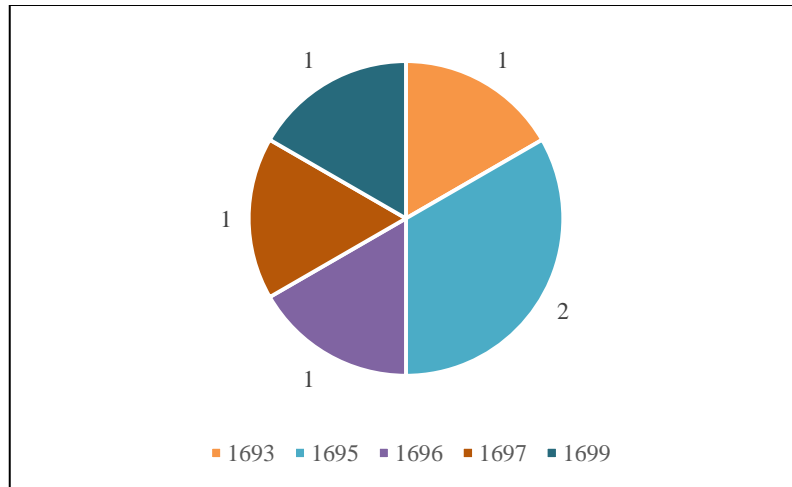
Evail-i Recep 1110/3-12 Ocak 1699 tarihli kayıt, Trabzon eyaletindeki kadılara, mütesellim, ayan ve iş erlerine gönderilmiştir. Gönye kazası ahalisinin arzuhal edip istekte buldukları konu ile alakalı bir hükümdür. Şekavet gösteren Abaza eşkıyasının zarar veren hareketlerini ortadan kaldırmak için Trabzon eyaletine mutasarrıf olan vezir Abdülbaki Paşa ile Haseki Mehmet Ağa tayin olunmuştur. Lakin vezir eyalete gelinceye değin eyalet iskelelerinde mevcut olan gemilerden biri salıverilmemiştir. Bununla ilgili hükm-i hümayun rica etmişlerdir. Sonuç olarak Trabzon'un yerli gemileri vezir gelip Abaza eşkıyasını ele geçirinceye kadar başka yere salıverilmesi için ferman oluşturulmuştur. Daha sonra emir kısmında kadılara, mütesellimlere, ayanlara ve iş erlerine tekrar hitap ederek, ahalinin isteği doğrultusunda yerli gemilerin salıverilmesi için emir verilmiştir.³¹⁴

Tablo 2: Şikâyetler Sonucu Merkezden Gelen Hükümlerin Konularına Göre Sicillerdeki Dağılımı

Şikâyet Konuları	Sicil Numaraları					Toplam
	1860	1861	1862	1863	1864	
Cinayet	1	-	-	-	-	1
Eşkîyalık	-	-	1	1	-	2
Vergi Meseleleri	-	-	3	-	-	3

Tablo 2'den şikâyet konularında daha çok vergi hususuyla ilgili hükümlerin olduğuyla karşılaşılmaktadır. Fazla vergi talebi XVII. yüzyılda sık karşılaşılan bir sorundur. Şikâyet olmadan merkezden gelen hükümler arasında da bu konuyla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Şikâyetle bu sorunun merkeze bildirilmiş olması, şikâyeti yapan kişi veya kişilerin bu konudan bunalmış olması düşünülebilir.

Grafik 2: Şikâyetlerle İlgili Olarak Gelen Hükümlerin Yıllara Göre Dağılımı

³¹⁴ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 27/2.

Grafik 2'ye bakıldığında arzuhaller sonucu merkezden gelen asayiş sorunlarıyla ilgili kayıtların yıllara göre dağılımı arasında pek farklılık bulunmamaktadır. 1695 yılı diğer yıllardan bir kayıtla daha fazladır. İlk bölümde de 1695 yılına ait kayıtlar diğer yıllara nazaran daha çok şekildehydi. Bu yılda yaşanan asayiş sorunları merkezden gelen hükümler üzerinden değerlendirildiğinde, 1695 yılında daha fazla problemin yaşanmış olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan şikâyetlerle ilgili olarak merkezin cevabının şikâyeti yapan kişiler lehinde hükümler verildiği şeklinde olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde merkezde çeşitli siyasi ve iktisadi sıkıntılar yaşamasına rağmen, halkın yaşamış olduğu sorunlara karşı kayıtsız kalmamıştır. Karşılaşılan sorunun çözümü için idareden ve yönetimden sorumlu kişilere ne yapılması gerektiği söylenerek, kişilerin mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır. Asayiş sağlama yöntemlerinden biri olarak gönderilen hükümlerin, otoriteyi temsil etmesinden dolayı etkili olduğunu söylemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XVII. YÜZYIL SONLARINDA TRABZON'DA YAŞANAN BİREYSEL ASAYİŞ VAKALARI

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezinde siyasi, askeri, iktisadi ve sosyal alanlarda zaman zaman yaşanan istikrarsızlık ve bunalımlar merkezden uzak bölgelerde de kendini hissettirmiştir. Özellikle 1683 yılında yapılan II. Viyana kuşatması ve sonrasındaki savaş dönemi, iktisadi sorunlar ve bunlarla ilgili meydana gelen tüm problemler, merkezin eyaletlerdeki hâkimiyetini zorlaştırmış bu durum da asayiş sorunlarının artmasına sebep olmuştur. Bu başlık altında, incelenen şer'iyeye sicillerinden, bireysel suçlar ile ilgili 1692-1700 yılları arasındaki asayiş sorunları ele alınmıştır. XVII. yüzyıl sonlarına ait olan kayıtlar, cinayet, darp/yaralama, hırsızlık, yöneticiler ile reaya arasında yaşanan sorunlar ve tecavüz-zina olmak üzere toplam beş başlık altında değerlendirilmiştir. Kişiler arasında yaşanan sorunların mahkemelere yansımaları, Trabzon'un XVII. yüzyıldaki sosyal durumunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında mahkeme kayıtlarında çoğunlukla, işlenmiş bir suçun ardından suçluya ne tür bir ceza verildiği bilinmediğinden cezalarla ilgili genel değerlendirmeler yapmak zor olmaktadır.

XVII. yüzyılın genel sorunlarından biri olan halka baskı uygulayan yöneticilerle ilgili kayıtlar, yöneticiler ile reaya arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Reaya ile yöneticiler arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlarla alakalı bu olayların, daha çok merkezi idarenin zayıflığı sonucunda meydana geldiği düşünülerek, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun anlaşılmasının yanında, Trabzon'da da yerel yöneticilerin nasıl davranışlarda bulunduğu ve halkla ilişkilerinin nasıl olduğu konularında fikir vermektedir.

Bunlara ek olarak incelenen kayıtlarda, davacı ya da davalı olarak gayrimüslimler de mahkemelerde bulunmaktadır. Gayrimüslimler, Müslümanlarla olan davalarının yanında, kendi aralarındaki meseleleri de şer'iyeye mahkemelerine taşımışlardır. Ancak genele bakıldığında çoğunlukla Müslümanların davacı/davalı konumunda oldukları görülmektedir. Nüfus açısından bakıldığında Müslümanların daha fazla olması, bu durumun sebeplerinden biri olarak açıklanabilir.

3.1. Cinayet Vakaları

Her insan yaşama hakkına sahiptir. İnsanın bu doğal hakkının elinden alınması durumunda da bunu yapan kişiye gerekli ceza verilmektedir. İnsan haklarının özünü oluşturan yaşama hakkı açısından İslam hukuku, diğer dinlerde olduğu gibi başkalarını öldürmeyi kesin olarak

yasaklamıştır.³¹⁵ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde de suçun sabit olması durumunda verilecek olan ceza bellidir. Cinayet, kısas suçları arasına girmektedir.³¹⁶ Ancak kısasın uygulanabilmesi için bazı şartlar gereklidir. Aksi durumda kısas yerine kan bedeli olarak belirlenen bir miktar para cezası verilerek dava sonuçlanmaktadır.

Kanunnamelerde, kısasın uygulanamayacağı durumlarda kimden ne miktarda bedel alınacağı belirtilmiştir. Fatih Kanunnamesinde, durumu iyi olandan dört yüz, bunu ödemeye gücü yetmeyen iki yüz, orta halliden yüz ve fakir olandan elli akçe alınması ifade edilmiştir.³¹⁷ Yavuz Sultan Selim döneminde oluşturulan kanunnamelerde de, Fatih kanunnamesinde olduğu gibi, kısasın uygulanmadığı durumda kişilerin maddi durumlarına göre belirlenen miktarlarda akçe alınması söylenmiştir.³¹⁸ Kanuni Sultan Süleyman döneminde de yine gelirlerine göre dört yüz, iki yüz, yüz ve elli akçe alınması kanunnamelerde belirtilmiştir.³¹⁹ Bunun yanında kısas cezasının infazını onama yetkisi devlet başkanına ait olduğundan bu cezalar siyaset kavramıyla da ifade edilmiştir.³²⁰ Yani bir kişinin idam edileceği siyaset olunması tabiri kullanılarak belirtilmiştir.

3.1.1. Müslümanlarla İlgili Cinayet Vakaları

Bu başlık altında toplam yirmi bir adet kayıt bulunmaktadır.³²¹ Kayıtların çoğu maktul olarak vefat edenlerin mahkemeye bildirilmesi ve bunların incelenmesi şeklindedir. Katilleri veya öldürülenlerin ne şekilde öldürüldüklerini öğrenme şansımız olmaktadır. Fakat suçlulara verilen cezalar hakkında bilgi olmadığından bu konuda çıkarımlar yapılamamaktadır. Ayrıca çoğu kayıтта cinayetin sebebi de öğrenilememektedir.

Cinayet vakalarında ele alınan ilk kayıt bir fetvadır. Bu fetva kaydında tarih yazmamaktadır. Ancak önceki ve sonraki kayıtlar dikkate alındığında 1104/1693 tarihli bir kayıt olduğunu söylemek mümkündür. Fetvada, bir köyde bir erkeğin menziline yaralı olarak ölü bulunmuş birinin, katili malum olmamakla birlikte katıldığı yerin belli olması durumunda maktulün varislerinin köy ahalisinden diyet talep etme hakkına sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Cevap

³¹⁵ Belkıs Konan, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (4), 2011, s. 259.

³¹⁶ Mehmet Akman, “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”, **TALİD**, 3 (5), 2005, s. 491.

³¹⁷ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 1, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 349.

³¹⁸ Bkz. Yaşar Yücel ve Selami Pulaha, I. Selim Kanunnameleri (1512-1520), TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 151.

³¹⁹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 4, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 367.

³²⁰ Münteha Maşalı, “Ölüm Cezası”, **DİA**, 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2007, s. 42.

³²¹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 148/3; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 20/3, 28/5, 28/6, 29/6, 30/1, 30/2, 31/3, 32/2, 37/7, 38/2; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 128/4, 138/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 4/5, 5/4, 6/1, 14/1, 24/1, 54/2, 54/3, 61/1.

olarak ise bu hakka sahip olmadıkları ifade edilmiştir.³²² Cinayet olaylarında maktul yakınının diyet talep etme hakkı bulunmaktadır. Böyle bir durumun yaşanmasına yönelik fetva alındığı görülmektedir. Dinî ve hukukî bir meselede verilen cevaplardan ibaret olan fetvanın, Osmanlı hukukunda önemli bir yeri bulunmaktadır.³²³

Cinayet vakalarında, darp olabileceği gibi, birden fazla kişinin olayın içinde yer alması şeklinde de bu vakaların gerçekleştiği görülmektedir. 28 Şevval 1105/22 Haziran 1694 tarihli kayıta, Diyarbakır sancağından ve Kürt taifesinden olan Yusuf ile karısı Fatıma, Maçka kazasının Baş Maçka köyü kethüdası Halil ve köy ahalisinden davacı olmuşlardır. Yirmi yedi gün önce oğulları olan Ömer, Mustafa, Hamza ve Ömer'in karısı Hatice Baş Maçka köyüne gitmişlerdir. Ömer'in daha önce aynı köyde Kuloğlu kızı şeklinde belirtilen ve ismi bilinmeyen bir yetimi nikâhladığını söylemişlerdir. Halil kethüdanın evinin yakınında ahali ile kavga ettiklerinde Mustafa, Ömer ve Hatice'nin darp ve katledildiğini Hamza'nın da darp edildiğini fakat aralarından kaçtığını ve halâ yaralı olduğunu belirterek gereğinin yapılmasını istemişlerdir. Ahali cevaplarında Yusuf ile Fatıma'nın kendi taifesiyle birkaç seneden beri misafir olarak kazaya gelip gece ve gündüz mallarını çaldıklarını, fesat ve şekavet üzere olduklarını ve kendilerinin de bu yüzden terk-i diyar etme mertebesine geldiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca ahali, yaşanan olayın dayanağı belli iken kendilerine dayandırılmasını da kabul etmemiş ve suçlamaları reddetmişlerdir. Bunun üzerine davacılara, davalarını ispat etmesi talebinde bulunulmuş ancak bunu gerçekleştirememişlerdir. Mahkeme, ahalinin suçlanmasını doğru bulmayarak Yusuf ile Fatıma'yı davadan men etmiştir.³²⁴ Davacı olan tarafın her zaman haklı bulunmadığı ve davanın ispatının önemini ihtiva eden bu kayıta, bir cinayet vakası sonrasında davacı olan maktul yakınlarının aslında masum olmadıkları anlatılmaktadır. Davacıların *fesat ve şekavet üzere* olduklarının ifade edilmesi bu kişilerin eşkıyalık ve benzeri hareketleri yaptıklarının ve sürekli bu tür hareketlerde bulduklarının göstergesidir.

7 Muharrem 1106/28 Ağustos 1694 tarihli kayıta, ev basma sonucu öldürülen ve yaralanan insanların yanında bunu kimlerin yaptığı da öğrenilmektedir. Yomra nahiyesinin Arsenler köyünden Ahmet, evlerine gelerek babasını öldüren ve annesini yaralayan kişileri bildirip keşif yapılmasını istemiştir. Ahmet'in ifadesine göre, Ahmet adında başka bir kişi ve onun kölesi İvaz gurub ile işa vakti (akşam vakitlerinde) evlerine gelip babası Mehmet'in gırtlığının üç yerine ve boğazının sağ tarafında şah damarı üzerine toplamda dört yerden yaralayarak darp ve katlettiğini söylemiştir. Ayrıca annesi Kerime'nin de sol kolu pazısı ve arkasında birkaç yeri darp edip yaraladığını belirterek, İvaz'ın da kendisine saldırdığını ve bıçak ile göğsünü, sağ omuzunu ve sol kolunu darp ettiğini belirtmiştir. Babası maktul Mehmet'in incelenmesini istemiştir. Naip ve

³²² TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 148/3.

³²³ Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", s. 411.

³²⁴ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 20/3.

mübaşir olayın gerçekleştiği yere giderek gerekli incelemeleri yapmışlardır. Maktulü incelediklerinde gırtlığı üzerinde üç, boğazının sağ tarafında şah damarı üzerinde bir bıçak yarası olduğu ve maktul olarak vefat ettiğini muayene ve müşahede sonucunda belirtmişlerdir. Diğer yandan darp edilmiş olan annesi Kerime ile kendisi de naip ve mübaşir tarafından incelenmiş ve yaralarının nerelerde olduğu ve ne ile yaralandıkları kaydedilmiştir. İnceleme sonucu Kerime'nin sol kolu pazısı üzerinde ve arkasında yara olduğu, davacı Ahmet'in de göğsünde, sağ omuzu ve sol kolu üzerinde bıçak yarası olduğu belirtilmiş ve bu şekilde kaydedilmiştir.³²⁵ Bu kayıt keşif talebiyle ilgili olduğundan yaralanan ve öldürülenlerin ne şekilde yara aldıkları ve bunu yapanları öğrenme imkânı sağlamaktadır. Ancak dava kaydı olmadığından suçlanan kişilerin savunmasını veya ev basma sebebini öğrenme durumu söz konusu olmamaktadır.

7 Muharrem 1106/28 Ağustos 1694 tarihli kayıt, önceki kayıtla ilgili olup, köy ahalisinden şikâyetçi olunmadığının belirtildiği görülmektedir. Yaşanan olay yeniden anlatıldıktan sonra köy ahalisinden kimseden şikâyetçi olunmadığını, davalarının Ahmet ve kölesi İvaz ile olduğunu ve köy ahalisinin zimmetlerini İbra³²⁶ ettiklerini belirterek bir borçları olmadığını ifade etmişler ve vaka bu şekilde kayıtlara geçmiştir.³²⁷

Yapılan kavgalar bazen bir kişinin ölümü ile sonuçlanabilmektedir. Bununla birlikte, kavga sırasında yalnız olmadığını ve suça ortak başkasının da olduğunu ifade eden kişiler bulunmaktadır. Anlatılanlara örnek olacak kayıt, 28 Muharrem 1106/18 Eylül 1694 tarihli olup çıkan bir kavga sonucunda öldürülen ve bu cinayeti işleyenin kendisine suç ortağı olarak gayrimüslim birisini gösteren kişiyle ilgilidir. Akçaabat nahiyesinin Mucura köyünden olan Hüseyin Beşe, aynı nahiyenin Hatuniye evkafının vakıf köylerinden olan Polatane'de pazara gitmiş ve orada maktul olarak vefat etmiştir. Hüseyin Beşe'nin validesi Fatıma ile kardeşleri, Varna kazasının İşovi köyünden olan ve Polatane'de misafir olarak bulunan Serkes'le ilgili mahkemede bulunmuşlardır. Maktul Hüseyin Beşe üç gün önce Akçaabat nahiyesinin Cahori köyünden Osman, beyaz kabızlı bıçak ile Hüseyin Beşe'ye saldırmış ve sol gözünü yaralayarak ölümüne sebep olmuştur. Osman, Serkes'in kavgada kendi ile birlikte olduğunu ve kavgaya karıştığını söyleyerek, Serkes'i suça ortak etmek istemiştir. Lakin valide Fatıma ve diğerleri Serkes ile bir davaları olmadığını, katilin Osman olduğunu ve davalarının da Osman ile olduğunu belirtmişlerdir.³²⁸

28 Muharrem 1106/18 Eylül 1694 tarihli kayıt, bir önceki kayıta yer alan kişilerin keşif talepleriyle ilgilidir. Akçaabat nahiyesinin Mucura köyünden yaralanma sonucu ölen Hüseyin

³²⁵ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 28/5. Bu kaydın örneği için bkz. Ek 3.

³²⁶ İbra, alacak verecek kalmadığını beyan etmektir. Bkz. Şemsettin Sami, a.g.e., s. 65.

³²⁷ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 28/6.

³²⁸ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 29/6.

Beşe'nin kardeşleri Hasan, Ali ve anneleri Fatıma mahkemeye gelmişlerdir. Keşif taleplerinden önce olayın nasıl gerçekleştiğini anlatmışlardır. Hüseyin Beşe sol gözü üzerine aldığı bıçak yarası ile katledilmiş olup evkaf-ı Hatuniye köylerinden olan Polatane isimli vakıf köyünün pazar yolunda maktul olmuştur. Hüseyin Beşe'nin katili ise Cahori köyünden Ömer adlı kişidir. Hasan, Ali ve Fatıma, maktul Hüseyin Beşe'nin incelenip kaydedilmesini istemelerinin ardından kadı ve mübaşir olay yerine giderek inceleme yapmışlardır. Maktul incelendiğinde gözü üzerinde yara olduğu ve köye bağlı pazar yerinde yol üzerinde maktul olarak vefat ettiği muayene ve müşahede edilerek kaydedilmiştir.³²⁹

28 Muharrem 1106/18 Eylül 1694 tarihli kayıt bir önceki kayıt ile ilgili olup, Hüseyin Beşe'nin ailesinin, Polatane ahalisinden davacı olmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Maktul Hüseyin Beşe'nin evkaf-ı Hatuniye köylerinden olan Polatane isimli vakıf köyünün pazar yolunda sol gözü üzerine aldığı bıçak yarası ile Ömer tarafından katledildiği anlatıldıktan sonra köy ahalisi ile davaları olmadığı ifade edilmiştir. Davalarının Ömer ile olduğunu, Polatane köyünün ahalisinin zimmetlerini ibra ettiklerini ifade etmişler ve bu şekilde kayıt altına alınmıştır.³³⁰ Görüldüğü üzere bazı kayıtlar birbiriyle ilişkili olup bir olay üzerinden üç farklı kayıt ortaya çıkabilmektedir.

Kavga ile başlayan cinayete sonuçlanan olaylara örnek olan başka bir kayıt, 20 Safer 1106/10 Ekim 1694 tarihlidir. Maçka kazasının Traşanoz köyünden Osman Beşe, oğlu Mehmet Beşe için mahkemeye gelmiştir. Bir gün önce köyde olan değirmeni ile Şonpu(?) isimli zimminin tarlasının duvarı ve karaağaç yakınında has yolu üzerinde oğlu Mehmet Beşe kendi halinde dururken, köy sakinlerinden Ahmet, değirmenin suyu ile ilgili olarak oğluya kavga etmiştir. Daha sonra Ahmet'in bıçağı ile Mehmet Beşe'nin boğazının sağ tarafında şah damarı üzerine darp ederek katlettiğini belirtmiştir. Üzerine varılıp incelenmesini ve kaydedilmesini istemiştir. Bunun için incelemek üzere kadı ve mübaşir irsal olunarak söz konusu bölgeye gitmişlerdir. Mehmet Beşe'nin boğazının sağ tarafında şah damarı üzerinde bıçak yarası olduğu ve bu yaradan maktul olduğu muayene ve müşahede edilmiş ve vaka bu şekilde kaydedilmiştir.³³¹ Bu cinayet kaydında kavganın neden başladığı öğrenilmektedir. Genellikle cinayet sebeplerinin ya da cinayete giden süreç içerisinde yaşanan olayların bilinmemesi, sebeplerini öğrendiğimiz kayıtların önemini arttırmaktadır.

Cinayet olaylarına dair kayıtlarda köy ahalisiyle davaları olmadığına yönelik maktul yakınlarının ifadelerini içeren bir başka kayıt, 6 Rebiyülevvel 1106/25 Ekim 1694 tarihlidir. Bir önceki olayla ilgili olan bu kayıta tarih olarak aradan biraz zaman geçtiği görülmektedir. Maktul

³²⁹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 30/1.

³³⁰ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 30/2.

³³¹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 31/3.

Mehmet Beşe'nin eşi Hanife, annesi Ayşe, babası Osman, kızları Havva, Emine, Fatıma ve oğulları İbrahim, Ömer, Ahmet ve Mustafa ile şahitlerin isimleri zikredilmiş ve köy ahalisi ile ilgili mahkemede bulunmuşlardır. Mehmet Beşe'nin katilinin, Ahmet, babası Mehmet, kardeşi Ebubekir ve oğlunun oğlu Ömer olduğu şeklinde ifadeden sonra davalarının bu kişiler ile olduğunu ve köy ahalisi ile Mehmet Beşe'nin dem ve diyetine müteallik davaları olmadığını belirtmişlerdir. Daha önceki kayıtlarda da benzeri görüldüğü üzere köy ahalisinin zimmetlerini ibra ettiklerini ifade etmişler ve bu şekilde kayıtlara geçmiştir.³³²

Maktulün cesedinin bulunduğu yer ahalisinden, maktul yakınlarının şikâyetçi olup olmaması durumu, katilin belli olması durumuna göre değişmektedir. Ahalinin ise böyle durumlarda fetva aldığı görülmektedir. 6 Cemaziyülevvel 1106/23 Aralık 1694 tarihli kayıta, Yoros nahiyesine tabi İpsaliye köyünden Ali Beşe, köy ahalisinden olan İbrahim, Ömer, Abdullatif, Hasan, Şahin, Ali, Selim, Mehmet, İbrahim, Yusuf ve Bektaş adlı kişiler ile köy ahalisinden davacı olmuştur. Beş ay önce oğlu Süleyman, köyden olan Mehmet Ali adlı kişinin evine yakın bahçesi içinde maktul olarak bulunmuş ve incelemesi de yapılmıştır. Katilinin kim olduğunu soran Ali Beşe, köylünün bununla ilgili bilgileri olmadığı cevabını aldığından köy ahalisinden diyet ve kasame talep etmiştir. Köy ahalisine durum sorulduğunda Süleyman'ın katilinin kim olduğunu bilmediklerini ve diyet ile kasame talebini maktulün bulunduğu menzilin sahibinden alınması gerektiğine dair ellerinde fetva olduğunu belirtmişlerdir. Fetvaya bakıldığında oturduğu menzilin bahçesi içinde katledilen ve katili malum olmayan kişinin kasame ve diyeti kime lazım olur diye sorulmuş ve zeyde³³³ lazım olur cevabı alınmıştır. Bunun üzerine Ali Beşe, ahali ile ilgili davadan men edilmiştir.³³⁴ Şimdiye dek bahsedilen kayıtlarda, yakınları ölen kişilerin köy ahalisinden bir talepleri olmadığına dair mahkemede ifade edilen bahsedilmiştir. Ancak bu kayıta ahaliden diyet istenmesiyle karşılaşmaktadır. Diyet, öldürülen kişinin yerine verilen kan bedelidir. Kasame, faili meçhul cinayetlerde cezai ve mali sorumluluğu tespit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanların veya maktulün yakınlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimidir.³³⁵ Köy ahalisinden bu şekilde talebi olan bir maktul yakınına karşılık, köy ahalisinin fetva alarak ve mahkemede bunu sunarak davayı kendi lehlerine sonuçlandırdıkları görülmektedir.

16 Cemaziyülevvel 1106/2 Ocak 1695 tarihli kayıta, hamile bir kadının darp edilmesi ve o darptan vefat etmesi anlatılmaktadır. Keşap kazasından Ali adlı kişi, on yedi gün önce aynı kaza sakinlerinden Ali ve aynı kaza ahalisinden altısı kadın yirmi altı kişi ile evini bastıklarını belirtmiştir. Bu ev basma sırasında da evde olmadığını, hamile olan karısı Selime'yi bahsedilen altı

³³² TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 32/2.

³³³ Zeyd, fetvalarda erkek için kullanılan isimlerdendir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, 4. Baskı, TTK Yayınları**, Ankara, 2014, s. 205.

³³⁴ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 37/7.

³³⁵ Bardakoğlu, "Kasame", s. 528.

kadının darp ettiğini ve Selime'nin bu darptan vefat ettiğini ifade etmiştir. Yedi aylık kızı ile Selime'yi kayığa koyup, Moloz kapısından deniz kenarına götürdüğünü belirtmiş ve incelenmesini istemiştir. Daha sonra kadı ve görevlendirilen çavuşlar muayene ve müşahede yaptıktan sonra boğazının ve karnının kara bere içinde olduğunu belirterek kaydetmişlerdir.³³⁶ Suçu işleyenlerden şikâyetçi olunması ile ilgili bir kayıt olmadığından, bu kişilerin nasıl cezalandırıldıkları bilinmemektedir. Fakat bu kayıtla birlikte bir kadının ölümüne sebep olan başka kadınlardan bahsedilmesi kadınların asayiş sorunlarına dâhil olmaları açısından önemlidir.

14 Zilkade 1108/4 Haziran 1697 tarihli kayıt, iki köy ahalisinden şikâyetçi olunması ile ilgilidir. Akçaabat nahiyesine tabi Lalank köyünden olup yol üzerinde maktul olarak bulunup keşif olunan Ali'nin, eşi Havva, babası Mahmut, annesi Fatıma, oğulları Mustafa ve Abdullah, kızları Halime ve Rahime adlı varislerinden bahsedilir. Mahkemede bulunanlar ise babası Mahmut ve vasilerinden olan es-Seyyid Eyüp Çelebi'dir. Maktul Ali, Lalank ve Karsiya(?) adlı iki köy arasındaki yerde sağ memesi üzerinden yaralanmış ve o yaradan vefat etmiş şekilde maktul bulunmuş olup, ailesi dem ve diyet talebi amacıyla iki köyün ahalisinden davacı olmuştur. Katilin kim olduğunun sorulmasını ve katili malum değil ise diyetinin onlardan alınmasını istemişlerdir. Köylerin ahalipleri cevaplarında maktulün babası Mahmut'un daha önce oğlunun muayene ve müşahede edilmesinin ardından katilinin Lalank köyünden Ali oğulları Mahmut ve Mürteza olduğunu söylemiş olup, köy ahalipleri ile davası olmadığını ikrar ettiğini belirtmişlerdir. Köy ahaliplerinin katilin kim olduğunu bilmediklerini ve bu konu ile ilgili ellerinde fetva olduğunu söylemelerinin ardından fetvaya bakılmıştır. Fetvada maktulün nasıl şekilde bulunduğu anlatılıp, katilin malum olunmadığı da eklenerek köylerin ahaliplerinden diyete kadir olurlar mı diye sorulmuş ve olmaz diye cevap alınmıştır. Köy ahaliplerinin ifadelerinin ardından, söylediklerinin doğru olup olmadığına dair karar verebilmek için şahitler devreye sokulmuştur. Şahitlerin ifadelerinin ardından, ahaliplerin cevapları doğrulanmıştır. Mahkeme, Mahmut ve Eyüp Çelebi'yi davadan men etme kararı almıştır.³³⁷ Maktul yakınlarının, katilin belli olmadığı durumlarda, maktulün ölü bulunduğu yerin ahaliplerine dava açma ve diyet talep etme hakkı bulunmaktadır. Fakat bu kayıta davacıların daha önce ahalipleri ile bir sorunlarının olmadığını belirttikleri görülmektedir. Bunun yanında ahaliplerin fetva alarak davayı lehlerine çevirmeleri söz konusu olmuştur. Fetva, mahkemelerde dava sonucunu kendi lehlerine yönelik sonuçlandırmak için kişilerin tercih ettiği bir yoldur. Ancak bu kayıta sadece fetvaya bakmak yeterli bulunmayarak hemen karar verilmemiştir. Fetvanın ardından şahitler de dinlenmiştir.

13 Safer 1109/31 Ağustos 1697 tarihli kayıta, mahalle ahaliplerinden kişilerin maktul olan birini bildirmeleri ve keşif olunmasını istemeleri ile ilgilidir. Ketencizade mahallesinden Hasan

³³⁶ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 38/2.

³³⁷ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 128/4.

Efendi, el-Hac Ömer, el-Hac Fazlı ve Ali Çelebi adlı kişiler mahkemeye gelerek, mahalle sakinlerinden İbrahim'in, Seyid Ali adlı kişinin çayırılığına yakın bir yerde yol üzerinde maktul olarak vefat ettiğini söylemiş, keşif ve tahrir olunmasını istemişlerdir. Kadı ve yanındaki diğer görevliler olay yerine varıp, maktul İbrahim'in sol memesi üzerinde bir hançer yarası, sol kaşı üzerinde bir yara olup bu yaralardan vefat ettiği muayene ve müşahede sonucu kaydetmişlerdir. Sonrasında ise maktulün annesi Ayşe'ye katilin kim olduğu sorulmuş ve katilin mahalle sakinlerinden el-Hac Hüseyin oğlu Hasan olduğunu söyleyerek mahalle ahalisinden davası olmadığını belirtmiştir.³³⁸

5 Şevval 1110/6 Nisan 1699 tarihli kayıta, Akçaabat nahiyesine tabi Vazul köyünden olan ve maktul olarak vefat eden Hasan adlı kişinin varisleri olan annesi Ayşe, kardeşleri Ahmet, Hüseyin, Kerime ve Havva mahkemeye gelerek köy ahalisine hüccet verilmesi talebinde bulunmuşlardır. Maktul Hasan'ın katillerinin köy sakinlerinden olan ve yakalanan Mehmet, Hasan, Musa, Ahmet ve Mehmet adlı kişiler olduğu bilinmektedir. Maktul Hasan'ın dem ve diyetine müteallik davalarının bu kişiler ile olduğunu ve köy ahalisiyle davalarının olmadığını belirterek, ahalinin rencide ve remide olunmalarını söyleyerek hüccet tahrir olunmasını istemişlerdir.³³⁹ Hüccet, şer'i mahkemelerde düzenlenen hukuki bir belgedir.³⁴⁰ Cinayeti işleyen kişi veya kişilerin kim olduğu bilindiğinde köy ahalisinden şikâyetçi olunmayıp, onlardan diyet gibi herhangi bir talepte bulunulmaması için hüccet verilmesinin istenmesi genellikle karşılaşılan bir durumdur.

7 Şevval 1110/8 Nisan 1699 tarihli bu kayıt bir önceki ile ilgili olup, daha önceki cinayet olaylarından farklı bir kayıttır. Maktul Hasan'ın varisleri zikredildikten sonra cinayeti işlemekle suçladıkları Mehmet, Hasan ve Musa'yı dava ettiklerini söylemişlerdir. Bir önceki kayıta Ahmet adlı başka bir kişiden bahsedilirken bu kayıta ismine rastlanmamıştır. Davacı oldukları kişileri belirtmenin ardından cinayetin nasıl işlendiğini anlatmışlardır. Altı gün önce Vazul köyünde yol üzerinde Mehmet bıçağı ile maktul Hasan'ın sol omuzunu, Hasan bıçağı ile maktulün arkasını ve Musa bıçağı ile sağ memesi altından karnı üzerini yaralayarak ve bunu kasıtlı yaptıklarını da belirterek Hasan'ın bu yaralardan öldüğünü ifade etmişlerdir. Davacılar olayı bu şekilde anlattıktan sonra gerekenin yapılmasını istemişlerdir. Mehmet, Hasan ve Musa'ya sorulduğunda ise bu suçlamayı kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine davacıların davalarını ispat edebilmesi için şahitleri dinlenmiştir. Şahitler de davacıların anlattığı şekilde olayı anlatmış ve buna şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Mahkeme ise şer'i açıdan gerekenin yapılması için hüküm ve tembih olunması kararını almıştır.³⁴¹ Cinayet davalarında, katil olarak zikredilenlerin mahkemede bulunduğu kayıtlarla pek

³³⁸ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 138/1.

³³⁹ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 4/5.

³⁴⁰ Mustafa Oğuz ve Ahmet Akgündüz, "Hüccet", **DİA**, 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 446.

³⁴¹ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 6/1.

karşılaşmamaktadır. Bu kayıta cinayeti işleyenlerden davacı olunmasının yanında, davalıların verdikleri cevapların ve mahkeme kararının da olması kaydın farklılık kazanmasına sebep olmuştur.

4 Şevval 1110/5 Nisan 1699 tarihli kayıt Çömlekçi mahallesinden olan İbrahim, Meydan-ı Şarki yakınında Ahmet adlı kişinin sokak ve taşra kapısı ile zimmi bir kadının duvarı arasında yol üzerinde maktul bulunmuştur. Kadı ve Trabzon mütesellimi Hasan Ağa tarafından görevlendirilen Mustafa Bey maktulü incelediğinde, alını, sol arka küreği altı, sol boşluğu ve sağ arka tarafında toplam dört yerde hançer yarası olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca sol elinin küçük parmağı, kolu, sol memesi ve kasiğini çakal yemiş şekilde bulmuşlardır. Maktulün eşi ve kız kardeşine, bunu yapanların kim ya da kimler olduğuna dair bilgileri olup olmadığı sorulmuştur. Cevaplarında ise bir gün önce Boztepe mahallesinden hamal Salih Beşe ve kardeşi Sadık adlı kişilerin, evlerine gelip İbrahim'i alıp gittiklerini ve katlettiklerini söylemişlerdir. Katilin bu kişiler olduğunu ve başka kimseyi bilmediklerini ifade etmişler ve cinayet olayı bu şekilde kayıtlara geçmiştir.³⁴² Maktulün incelenmesi sırasında bazı yerlerinin bir hayvan tarafından yenildiğine dair bilgiler barındırması, cinayet vakalarında karşılaşılan ilginç olaylardan biridir. İncelenen dönem içerisinde bu şekilde başka bir kayıt bulunmamaktadır.

30 Zilkade 1110/30 Mayıs 1699 tarihli kayıt, bir önceki vakayla ilgili olup iki kayıt arasında yaklaşık iki aylık bir süre bulunmaktadır. Maktul İbrahim'in oğulları olan Mustafa ve Ali adına mahkemede bulunan Ali Efendi, Meydan-ı Şarki ile İskender Paşa mahallesinin ahalilerinden davacı olmadıklarını belirtmek için mahkemede bulunmuşlardır. İki ay önce İbrahim'in maktul bulunduğu belirtilmiş ve ardından maktul İbrahim'in katillerinin Yomra nahiyesine bağlı Kuhla köyünden hamal Salih ile kardeşi Sadık'a keşif ve hüccet olduğunu söylemişlerdir. Bu kişilerin, vezir Abdülbaki Paşa'nın zabitleri tarafından yakalanıp katledilerek, cezalarının verildiği ifade edilmiştir. Söz edilen mahalle halkıyla davaları olmadığını belirtmişlerdir.³⁴³ Cinayet olaylarında maktulün bulunup keşif yapılmasının ardından maktul yakınlarının maktulün bulunduğu yerin ahalisi ile davası olmadığına dair kayıtlar genellikle aynı tarihtedir. Ancak bu kayıta tarih aralığı diğerlerine göre biraz daha fazladır. Bunun yanında cinayeti işleyen kişilere ne tür cezaların verildiği genellikle kayıtlardan anlaşılamamaktadır. Bu kayıta ise katillere verilen cezayı öğrenme şansımız bulunmaktadır.

Katil veya katillerin kim olduğunun bilinmesi durumunda ahaliden davacı olunmamasına dair başka bir kayıt, 13 Muharrem 1111/11 Temmuz 1699 tarihlidir. Kürtün kazasına bağlı Tirebolu kasabasından Ali Çavuş adlı kişinin maktul bulunmasının ardından varislerinden eşi Afife, kız

³⁴² TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 5/4.

³⁴³ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 14/1.

kardeşi Fatıma, erkek kardeşinin oğulları Ahmet Ağa ve Mehmet Ağa ile Mustafa Çelebi adlı kişilerin kasaba ahalisi hakkındaki ifadeleri ile ilgilidir. Maktul Ali Çavuş'un katilleri kasaba sakinlerinden Naiboğlu olarak bilinen Ömer, İslamoğlu Mahmut ve Abaza Mehmet adlı kişilerdir. Maktul Ali Çavuş'un dem ve diyeti için davalarının bu kişiler ile olduğunu ve kasaba ahalisi ile davaları olmadığını ve ibra ettiklerini belirtmişlerdir.³⁴⁴

Maktul olarak vefat eden kişilerin geride kalan çocuklarına nafaka verilmesine dair kayıt, 3 Zilkade 1111/22 Nisan 1700 tarihlidir. Nafaka ve kisve verilmesiyle alakalı bir kayıttır. Çömlekçi mahallesinden maktul olarak vefat eden Pehlivan oğulları Mustafa ve Ali'nin nafakaya ihtiyaçları olan kişiler olduğu belirtilmiştir. Her ikisine de günlük dörder akçe, toplamda sekiz akçe nafaka ve giyecek verilmesi kararı alınmıştır.³⁴⁵

7 Zilkade 1111/26 Nisan 1700 tarihli kayıta, Yavebolu nam-ı diğer Görele kazasının Araköy(?) adlı köy sakinlerinden olan Ayşe, misafir olarak Trabzon'dadır. Ayşe ve kızları İsmihan ile Fatıma köy ahalisiyle ilgili mahkemede bulunmuşlardır. Ayşe'nin ifadesine göre Hüseyin'in katili, aynı köy sakinlerinden ancak kayıp olan Veli, diğer Veli, Ali ve diğer Ali adlı kişilerdir. Daha sonra köy ahalisinden kişiler de mahkemede katil olarak bahsedilen kişilerden Veli, diğer Veli ve Ali'nin, Hüseyin'i bıçak ile köy sınırları dâhilinde öldürdüklerini, diğer Ali'nin ise cesedi yüklenerek çalılıklara götürdüğünü belirtmişlerdir. Bu kişileri yakalayacaklarına ve teslim edeceklerine dair hâkim huzurunda Ayşe, Fatıma ve İsmihan'a söz vermişlerdir.³⁴⁶ Cinayet vakalarında, maktulün bulunduğu yer halkının cinayetten sorumlu tutulduğu daha önceki kayıtlarda söz edilmiş ve örneklerine rastlanılmıştır. Bu kayıta köy halkının katilleri bildiklerini ve bunları yakalayabildikleri zaman teslim edeceklerine dair söz vermelerini anlatması diğer kayıtlara göre farklılık kazandırmıştır.

28 Şaban 1111/18 Şubat 1700 tarihli kayıt, daha önceki kayıtlardan farklı bir konu ihtiva etmektedir. Savaşta esir düşmüş bir kişinin döndükten sonra eşinin başka biriyle evli olduğunu görmesi ve devamında gelişen olayları anlatmaktadır. Torul kazasının Herek köyünden Mehmet ve Şerife maktul olarak vefat eden oğulları İbrahim için mahkemede bulunmuşlardır. Mehmet ve Şerife, Orta Hisar mahallesinde sakin esir Mustafa Beşe, kardeşi Ahmet, Ali Beşe, Çalık Osman, İsmail, İbrahim ve Ali adlı kişileri dava etmişlerdir. Davacıların söylediklerine göre esir Mustafa Beşe, savaş sırasında Moskov keferesi elinde esir iken oğulları İbrahim, esir Mustafa Beşe'nin eşi Asiye ile evlenmiştir. Mustafa Beşe ise esirlikten kurtulunca daha önce zikredilen isimlerle birlikte oğullarını katlettiklerini belirtmişler ve gerekenin yapılmasını istemişlerdir. Durum davalı tarafa

³⁴⁴ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 24/1.

³⁴⁵ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 54/2.

³⁴⁶ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 54/3.

sorulduğunda Mustafa Beşe, eşi Asiye'yi İbrahim'in elinde bulduğunu, esirlikten kurtulduğu için eşini geri vermesi için dava ettiğini ve kendisine tembih olunduğu halde bunu gerçekleştirmediği cevabını vermiştir. Hatta İbrahim'in Asiye'yi dağdan dağa köyden köye götürdüğünü, gizlendikleri yeri öğrendiklerinde ise eski Trabzon eyaleti valisi Abdülbaki Paşa'ya durumu bildirerek durumun mahkemede çözülmesini istediğini söylemiştir. Daha sonra gizlendikleri yere vardıklarında İbrahim'i Trabzon divanına davet ettiklerini lakin İbrahim'in emirlere yine itaat etmediğini belirtmiştir. İbrahim, kardeşi Mustafa, gizlendikleri evin sahibi Mustafa ve bunlardan başka yirmiden fazla kişinin üzerlerine *katl-i kastiyle* saldırdıklarını ve saldırıya uğrayanların teker teker oradan kaçtığını ifade ederek o karışıklık esnasında İbrahim'in öldüğünü ve kimin yaptığını da bilmediklerini belirtmiştir. Ayrıca Asiye'nin, Mehmet ve Şerife elinde olduğunu ve hala vermediklerini de eklemiştir. Mahkeme, olaya şahit olanlara olayı sorduklarında Mustafa'nın söylediği ifadeleri kullanmışlardır. Mustafa Beşe, Ahmet, Ali Beşe, Osman, İsmail, İbrahim ve Ali ellerinde olan fetvayı da mahkemeye sunmuşlardır. Maktul İbrahim'in, Mustafa Beşe ve yanındakilerin üzerine katletmek kastiyle saldırması, yaralayacak bir alet kullanması ve bu kavga sırasında da maktul olması, mahkemenin, Mehmet ve Şerife'yi davadan men ederek davayı sonuçlandırmasına neden olmuştur.³⁴⁷ Bu kayıta dava edilen tarafın haklı çıktığı ve davalı tarafın, daha önce yaşanan sorundan dolayı hukuki yolları defalarca kullandığı ve çözüm alamadığı durumlarıyla karşılaşmıştır. Diğer cinayet olaylarına göre farklı bir konu ihtiva etmesi ve de olayların nasıl geliştiğini anlatması oldukça önemlidir. Bunlara ek olarak, XVII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş dönemiyle ilgili olarak, kayıtlarda savaşa gitmiş esir edilmiş ve esirlikten kurtularak tekrar memleketine dönmüş bir kişiyle ilgili bilgiler barındırması açısından da önemlidir.

3.1.2. Gayrimüslimlerle İlgili Cinayet Vakaları

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler gerek kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda gerek Müslümanlar ile yaşadıkları sorunlarda şer'iyeye mahkemelerine başvuru yapabilmişlerdir. Ceza hukuku açısından, zimmet anlaşması yaparak İslam devletinin hâkimiyetine giren gayrimüslimler İslam hukukunun ceza hukuku ile ilgili hükümlerine tabi olmuşlardır.³⁴⁸ Kanunnamelerde, ukûbât yani ceza hususunda Müslim ve gayrimüslim aynı durumdadır.³⁴⁹ Cinayet suçlarında ödenen diyet, hem Müslim hem gayrimüslim için geçerlidir. Ancak kanunnamelere bakıldığında, Müslim birinin gayrimüslim birisini öldürmesi durumunda yarım diyet ödendiği görülmektedir.³⁵⁰ Bu başlık altında incelenen kayıtlar, gayrimüslimlere karşı işlenen suçları kapsamaktadır. Bu suçlar Müslim biri

³⁴⁷ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 61/1.

³⁴⁸ Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", *AÜHFD*, 64 (1), 2015, s. 182.

³⁴⁹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 1, s. 236.

³⁵⁰ Bkz. Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 152; Üçok, a.g.m., s. 56.

tarafından işlenebildiği gibi, gayrimüslimlerin kendi aralarında yaşanan olaylar neticesinde meydana gelen suçları da içermektedir. Mahkemelere yansıyan davalar ile Osmanlı hukukunun Müslim ve gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin herkese eşit davranıldığı görülmektedir. Bu başlık altında dört adet kayıt bulunmaktadır.³⁵¹

1 Rebiyülevvel 1105/31 Ekim 1693 tarihli kayıt öldürülmüş bir gayrimüslim ile ilgilidir. Yomra nahiyesine tabi Mesuna köyünden Ermeni olan Kukas'ın öldürülmesi sonucu eşi Hatu, oğulları ve kızları ile mahkemede bulunmuştur. İfadelerine göre Kukas, yedi gün önce kendi evinde durur iken, Yomra nahiyesinin Kadaruksa köyünden Karabed oğlu Ahmet adlı kişi Kukas'ın evine gelmiştir. Ahmet, Kukas'ı tüfek kurşunu ile sağ memesi üstünden vurmuş ve kurşun sağ memesi altından çıkmıştır. Kukas bunun sonucunda ise ölmüştür. Kukas'ın ailesi mahkemede köy ahalisinden şikâyetçi olmadıklarını, davalarının ve diyet talebinin Karabed oğlu Ahmet ile olduğunu söyleyerek köy ahalisine bu nedenle hüccet verilmesini istemişlerdir.³⁵² Cinayetlerde kullanılan aletler çeşitli olabilmektedir. Tüfek gibi ateşli silahların cinayetlerde kullanılmasına dair tek örnek bu kayıttır.

27 Cemaziyülevvel 1109/11 Aralık 1697 tarihli kayıt, iki gayrimüslim arasında yaşanan cinayetle alakalıdır. Nefs-i şehir keferesi kethüdası Abraham mahkemeye gelerek, Ayur mahallesinden Aslan(?) adlı zimminin adı geçen mahallede kendi mülkü içinde yaralı şekilde ölü bulunduğunu söyleyerek incelenip kaydedilmesini istemiştir. Daha sonra kadı ile birlikte görevlendirilen kişiler inceleme yapmak için cesedin olduğu yere gitmişlerdir. İnceleme yapıldığında, başı önünde alınaya yakın bir yerde odun kazığı yarası, sol dizinde derisi sıyrılmış bir yara ve boğazının şah damarları ile beli ve kalçasının yara içinde ve şiş olduğunu muayene ve müşahede ettikten sonra bu yaralar sonucunda öldüğünü belirtmişlerdir. Zimminin annesi Hatu'ya durum sorulduğunda, üç gün önce oğlunun kazancı Yur adlı zimminin davetiyle evine gittiğini ve onun odun parçasıyla oğlunu darp edip yaraladığını ve katilinin Yur olduğunu belirterek davasının onunla olduğunu, mahalle ahalisinden diyetine müteallik davası olmadığı ifade etmiş ve kayıt bu şekilde sonlanmıştır.³⁵³

8 Cemaziyülevvel 1109/22 Aralık 1697 tarihli kayıt bir önceki kayıttaki kişilerle alakalı olarak, öldürülen zimminin annesi Hatu'nun, Yur'dan davacı olmak için mahkemeye gelmesiyle ilgilidir. Daha önceki kayıta olduğu gibi oğlu Aslan'ın(?) akşama yakın bir vakitte Yur'un davetiyle evine gittiğini ve odun yarmasıyla oğlunun başına vurduğunu ve Lazari adlı başka birinin de yarma ile oğlunu darp ettiğini söylemiştir. Daha sonra ikisinin birlikte olarak oğlunun arkasına

³⁵¹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 54/1; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 6/3, 6/4; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 41/5.

³⁵² TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 54/1.

³⁵³ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 6/3.

ve karnına vurduklarını, oğlunun bu yaralar ile eve geldiğini ve öldüğünü ifade etmiştir. Bunu yapanlara olayın sorulmasını ve gerekenin yapılmasını istemiştir. Yur ve Lazari adlı zimmiler bu suçlamayı kabul etmemişlerdir. Daha sonra zimmilere bu olayın yaşanmadığına dair yemin teklif olunduğunda ve onların da yemin etmesiyle, Hatu aleyhine dava sona erdirilmiştir.³⁵⁴ Mahkemelerde davalı ya da davacıya yemin teklif olunması ve mahkemenin yemin durumuna göre karar vermesiyle sıkça rastlanan bir durumdur. Kavga ve darp olayları sırasında odun parçasının kullanılmış olması ve bunun bir cinayet aletine dönüşmesi vakasıyla ilgili bu kayıta, gayrimüslimlere yemin teklif edilmesi durumuyla karşılaşılmıştır. Yeminin dava sonucunu etkilediği ise aşikârdır.

İki gayrimüslim arasında yaşanan katledilme olaylarına örnek olacak kayıtlardan birisi de 10 Şaban 1111/31 Ocak 1700 tarihli kayıttır. Yomra nahiyesine tabi Varvara köyünden Tibul(?) adlı zimminin maktul olması sonucu keşif olunmuş ve hangi sebepten öldüğü teşhis edilmiştir. Yapılan incelemede maktulün sağ kalçası üzerinde bıçak yarası olup bu yaradan ölmüş olduğu belirlenmiştir. Maktulün eşi Sare ve oğullarına bu yaranın nasıl olduğu sorulduğunda Toros adlı Ermeni'nin yirmi iki gün önce, maktulün kendi kapısı önünde otururken siyah kabzalı bıçak ile sağ kalçası üzerine darp ettiğini söylemişlerdir. Davalarının da Toros ile olduğunu ve köy ahaliyle davaları olmadığını belirtmişler ve kayıtlara bu şekilde geçmiştir.³⁵⁵

Tablo 3: Gayrimüslimlerle İlgili Cinayet Vakalarının Müslim-Gayrimüslim Arasındaki Durumu ve Yıllara Göre Dağılımı

Vakaların Kimler Arasında Yaşandığı	Sicil No	Vakaların Yaşandığı Yıllar		
		1693	1697	1700
Müslim-Gayrimüslim	1860	1	-	-
Gayrimüslim-Gayrimüslim	1863	-	2	-
	1864	-	-	1
Toplam		4		

Tablo 3'e bakıldığında sadece bir kayıt Müslim-gayrimüslim arasında yaşanmış cinayet vakasıyla ilgilidir. Diğerleri gayrimüslimlerin kendi aralarında gerçekleşmiş mahkemeye yansımış kayıtlardır. Burada incelenen kayıtlar gayrimüslimlerin öldürüldüğü kayıtlarla ilgili olduğundan, mahkemeye yansıyan bu vakalardan yola çıkarak XVII. yüzyıl sonlarında gayrimüslimlerle ilgili cinayet olaylarının fazla yaşanmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Mahkemede üç kayıta da katil olarak kişilerin ismi verilmiş olmasına rağmen kayıtların cesedin incelenmesini ve köy ahalisinden şikâyetçi olunmamasını içerdiğinden nasıl bir ceza verildiği anlaşılamamaktadır. Diğer kayıta ise oğlu öldürülen bir kadının davacı olduğu bir kayıt olsa da dava ettiği kişilerin iddiayı

³⁵⁴ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 6/4.

³⁵⁵ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 41/5.

reddetmemeleri ve yemin teklif olunması sonucunda da yemin etmeleri ile davanın düşmesinden dolayı verilen bir ceza bulunmamaktadır.

3.1.3. Cinayet Vakalarıyla İlgili Keşif Başvuruları

Bazı kayıtlar, görevlendirilen kişilerin maktulün bulunduğu yere giderek incelemelerini yapması ve bunları kaydetmesi şeklindedir. Bu başlık altında, katili belli olmayan veya cinayetten sorumlu herhangi bir şüpheli bulunmayan, sadece maktullerin üzerlerine yapılan keşifleri içeren kayıtlar yer almaktadır. Bu başlık altında yer alan kayıtlar dört adet olup hepsi faili meçhul bir cinayettir.³⁵⁶ Cinayet olarak değerlendirilmesinin sebebi ise cesetlerin üzerindeki yaralar ve ölüm şekilleridir. Dolayısıyla intihar ya da kişinin bir yere düşüp yaralanarak ölmesi şeklinde vakalar olmadığı bunlardan anlaşılmaktadır.

İşlenen bir cinayette birden fazla cinayet aleti kullanıldığını gösteren kayıt, 29 Safer 1104/9 Kasım 1692 tarihlidir. Trabzon eyaletinin mutasarrıfı vezir Ahmet Paşa'nın gönüllü ağalarından olan Süleyman Ağa, Yeniçeriler çavuşu olan Ahmet Çavuş tarafından Hasan Beşe ve Akçaabat nahiyesinin Mula köyünden Ali Beşe adlı kişiler, mahkemeye giderek maktul olan bir kişi ile ilgili bilgiler verdikten sonra keşif yapılmasını istemişlerdir. Bu bilgilere göre Mula köyünden Şahin Beşe, üç gün önce Haçka köyünün batısında dere içinde Kızıl Toprağı diye bilinen mevzide maktul bulunmuş olduğunu söyleyerek keşif ve tahrir olunmasını istemişlerdir. Maktulün olduğu yere giderek muayene ve müşahede yapılmıştır. Maktulün başının sağ ve sol taraflarında balta yarası olup gırtlığı bıçak ile kesilmiş, ensesinde dahi balta yarası ve başının beş yerinde daha balta yarası olduğunu ve bu şekilde öldüğünü muayene ve müşahede sonucu kaydetmişlerdir.³⁵⁷ Bu kayıtta boğazının bıçakla kesilmiş olduğundan bahsetmesi kasti olarak bu cinayetin işlendiğini göstermektedir.

10 Rebiyülevvel 1104/19 Kasım 1692 tarihli kayıt, maktulün incelenerek, ölümüne sebep olan durumun kaydedilmesi şeklindedir. Trabzon eyaletinin mutasarrıfı olan vezir Ahmet Paşa'nın ağalarından Mustafa Ağa ve Salih Ağa adlı kişiler mahkemeye giderek, Ahmet Paşa'nın çukadarlarından Bektaş adlı kişinin maktul bulunup gerekli incelemelerin yapılmasını istemişlerdir. Daha sonra görevlendirilen naip keşif yapılması için maktulün bulunduğu yere gidip incelemeleri yapmıştır. Yapılan inceleme sonucu Kasımpaşa mahallesindeki iki çeşme arasında maktul bulunan Bektaş'ın sol memesi altında hançer yarası olduğu ve bu yaradan öldüğü muayene ve müşahede sonucu belirlenmiş ve bu şekilde kaydedilmiştir.³⁵⁸

³⁵⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 3/2, 3/4, 48/1; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 25/1.

³⁵⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 3/2.

³⁵⁸ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 3/4.

8 Zilhicce 1104/10 Ağustos 1693 tarihli kayıta Orta Hisar mahallesinde sakin Süleyman Çavuş Ağa tarafından Mehmet Ağa mahkemeye giderek, Süleyman Ağa'nın azatlı kölesi Osman'ın şehir dışında Alagusa adlı mevkide kilise yakınındaki yol üzerinde katledildiğini söylemiş ve keşif olunmasını istemiştir. Yapılan inceleme neticesinde, Osman'ın sağ tarafında şah damarı üzerinde hançer yarası olduğu ve bu yaradan maktul olduğu belirtilmiş ve vaka bu şekilde kaydedilmiştir.³⁵⁹ Trabzon muhafızının görevlendirdiği kişinin öldürülmesine dair kayıt, 13 Şaban 1110/14 Şubat 1699 tarihlidir. Buna göre Trabzon muhafızı Haseki Abdi Ağa'nın tarafı-ı alilerinden olan Mehmet Beşe, maktul olarak vefat eden İsmail Beşe üzerinde keşif yapılmasını istemiştir. Abdi Ağa, İsmail Beşe'yi Akçaabat nahiyesine bağlı Sera köyünden İbrahim Beşe adlı kişiyi şer'i davası olması sebebiyle çağırması ve huzura getirmesi için görevlendirmiştir. Ancak İsmail Beşe, Ayasofya mahallesinde merhum bekâr Ali Odabaşının bahçesi ile Esmâ adlı kadının evinin duvarı arasında yol üzerinde maktul olarak bulunmuştur. Maktul incelediğinde, başının sağ tarafında sağ kaşının ucuna varıncaya kadar bir kılıç yarası, başının üstünde sol tarafında bir kılıç yarası, sağ memesine yakın bir yer ile göğsü üzerinde hançer yarası ve arkasında yedi yerde hançer yaraları olduğunu muayene ve müşahede sonucu belirtmiş ve kaydetmişlerdir.³⁶⁰

3.1.4. Cinayet Vakalarında Diyet Alınarak Yapılan Sulhlar

Kıyas cezalarında, kıyasın uygulanmadığı durumda ve maktul yakınının da istemesi doğrultusunda sulh yapılabilir. Bu başlık altında, işlenen bir cinayet sonrası maktul yakınları ile cinayeti işleyenler veya onlara vekillik eden kişilerle bir miktar para alınması ile aralarında yapılan sulhlar anlatılmış olup toplam altı adet kayıttan oluşmaktadır.³⁶¹

18 Zilhicce 1104/20 Ağustos 1693 tarihli kayıta, bir kadının oğlunun öldürülmesinden sonra katilinden aldığı diyetle alakalıdır. Ganita mahallesinden Adile ve kızı Esmâ mahkemeye gelerek katilin vekili ile sulh yapmışlardır. Adile, maktulün nerede ve kim tarafından öldürüldüğünü anlatmıştır. Maktul Ali, Trabzon çarşısında olan Taşhan olarak bilinen vakıf hanın yakınındaki dükkânlar önünde yol üzerinde maktul olarak vefat etmiş ve katilinin Maçka kazasının Lolongena köyünden Ahmet'in olduğunu söylemiştir. Ali'nin dem ve diyetini Ahmet'ten talep etmişler ve bir anlaşmaya varılmıştır. Böylece otuz dört esedi kuruş bir zolata Adile'ye, on yedi esedi kuruş bir zolata ise Esmâ'ya vererek sulh yapılmıştır. Toplamda elli iki esedi kuruşu ise Ahmet'in vekili Mehmet Çelebi'den almış ve sulhu gerçekleştirmişlerdir.³⁶²

³⁵⁹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 48/1.

³⁶⁰ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 25/1. Bu kayıt için bkz Ek 2.

³⁶¹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 47/3; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 55/2; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 7/2, 21/5; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 70/1, 70/2.

³⁶² TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 47/3. Burada bahsedilen maktulün annesi, merkeze arzuhal emiştir. İlgili hüküm için bkz. TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 88/1.

3 Recep 1108/26 Ocak 1697 tarihindeki kayıt, Erzurum sancağının Bayburt kazası ahalisinden olup kazanın Bayrak Ağası³⁶³ olan Ebubekir Ağa'nın, bayrağı asesçisi³⁶⁴ olan İbrahim Beşe'nin sulh davası ile ilgilidir. Trabzon'da Meydan-ı Şarki'de maktul olarak vefat eden İbrahim Beşe'nin eşi Fatıma, annesi Safiye ve babası Mustafa, maktulün dem ve diyeti için, cinayeti işlemiş olan kişiyi dava etmişler ve daha sonra şahitlerle birlikte bu davacı-davalı arasında sulh akdi gerçekleştirilmiştir. İbrahim Beşe, on beş gün önce adı geçen meydanda Osman adlı kişinin kara saplı bıçağı ile kasıtlı olarak darp edilmiş ve maktul olmuştur. Maktul, iki dalı ortası, gerdanından dört parmak aşağıda bu bıçak ile yaralanmış ve bu yaradan ölmüştür. Olayın nasıl gerçekleştiği anlatıldıktan sonra elli esedi kuruş üzerine sulh yaptıkları ifade edilmiştir.³⁶⁵

Diyet ve kasame talebi ile ilgili olarak vakalarda vekil tayin edilmesi hususuyla karşılaşılmaktadır. 8 Recep 1109/20 Ocak 1698 tarihli kayıta Kale Mahallesi sakinlerinden olup Rize kazasının Maverand(?) köyünde iken maktul olarak vefat eden es-Seyyid Osman'ın keşif ve hüccet olduğu belirtilmiştir. Ardından eşi Hatice, annesi Fatıma, oğlu es-Seyyid İbrahim ve kızı Ayşe maktulün varisleri olarak zikredilmişlerdir. Maktulün yakınları diyet ve kasamesini köy halkından talep etmiş olup, bu konuyla ilgili olarak vekil tayin edilmiş olan es-Seyyid Abdullah Ağa'nın, vekilliğine şahitlik yapılması olayı anlatılmıştır.³⁶⁶

Köy ahalisinden diyet talep edildiğinde, maktul yakınlarının bu miktarı aralarında anlaşmaya vardıkları da olmuştur. 15 Recep 1110/17 Ocak 1699 tarihindeki kayıt bu duruma örnektir. Aşağı Hisar mahallelerinden olan Bab-ı Pazar Mahallesi sakinlerinden olup, Yomra nahiyesine bağlı Digene adlı köyde maktul olarak vefat eden ve cesedinin kaybolduğu duyumu olan Ali Beşe hakkındadır. Varislerinden babası Mehmet Bölükbaşı ile annesi Saliha, Digene köyü ile Yanbolu köyünün ahalisi hakkında yapılan sulh ile ilgili ifadede bulunmuşlardır. Oğulları Ali Beşe'nin Digene köyüne gidip Hamit ve İbrahim adlı kişilerin menziline maktul vefat ettiğini ve köy ahalisinin katilinin malum olmadığını söylediklerini belirtmişlerdir. Ali Beşe'nin diyetini, köy ahalisinden dava talebinde bulunarak istediklerini ve aralarında anlaşma yaparak iki yüz seksen Esemi kuruş üzerine sulh ettiklerini ifade etmişlerdir. Cesedin kaybolduğu ile ilgili durum ise açıklığa kavuşturulmamıştır.³⁶⁷

³⁶³ XVI. yüzyıldan itibaren genellikle gönüllü yeniçerilerden oluşan "bayrak" adı altında yüz yirmişer kişilik birlikler halinde teşkilatlanmış askeri birliktir. Bunlara serdengeçti adı verilmiş olup, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ocak düzeninin bozulması ve savaşların uzaması askere olan ihtiyacı arttırdığından, yeniçeriler arasından serdengeçti alınması yanında dışarıdan ve taşrada eyalet ve sancaklarda tımarlılardan da serdengeçti alınmıştır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Serdengeçti", **DİA**, 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 554.

³⁶⁴ Yeniçeri ağa bölüklerinden birini teşkil eden gruba asesler ve başındaki kişiye ise asesbaşı denilmiştir. Bunların ocak içindeki görevlerinden başka şehirlerde özellikle geceleri asayışı sağlamakla görevli oldukları bilinmektedir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", **DİA**, 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 464.

³⁶⁵ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 55/2.

³⁶⁶ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 7/2.

³⁶⁷ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 21/5.

24 Zilkade 1110/24 Mayıs 1699 tarihli kayıt, İskender Paşa mahallesinden maktul olarak bulunan Hüseyin'in annesi Miyase ve kız kardeşi Kerime mahkemeye gelerek Ali adlı kişi adına mahkemede bulunan Fatıma adlı kadın ile sulh yapmalarıyla ilgilidir. Ali, Fatıma'nın oğlu olup Hüseyin'i bir sene önce katletmiştir. Maktulün annesi daha öncesinde oğlunun katledilmesinden dolayı davacı olarak diyet talep etmiştir. Arabulucuların da devreye girmesi sonucu sulh yapmaya karar vermişlerdir. Böylece yüz yirmi esedi kuruş kıymetli on buçuk miskal inci (...), sekiz miskal altın kabarmalı, on miskal altın bilezik, on dokuz buçuk miskal ve bir altın perişan, yüz on sekiz dirhem sim gülabdan ve buhurdan ile on altı kıyye kahve üzerine sulh yapılmıştır.³⁶⁸ Öldürülen birinin yakınının diyet olarak değerli eşyalar aldığına ve bu şekilde sulh gerçekleştirildiğine dair örnek sadece bu kayıttır. 24 Safer 1112/10 Ağustos 1700 tarihli hüküm, Yeni Cuma mahallesinden Afife adlı kadın mataracı demekle bilinen eşi Ali Çavuş'un Tirebolu kazasında iken, Ömer Ağa ve yanındaki bazı kişiler tarafından kasıtlı olarak katledilmesi sonucu yapılan sulh ile ilgilidir. Ömer Ağa adına mahkemede vekil olarak bulunan Ahmet Çavuş ve Afife arasında altmış esedi kuruş üzerine sulh yapılmıştır.³⁶⁹

Tablo 4: Cinayet Vakalarıyla İlgili Sulh Bedelleri

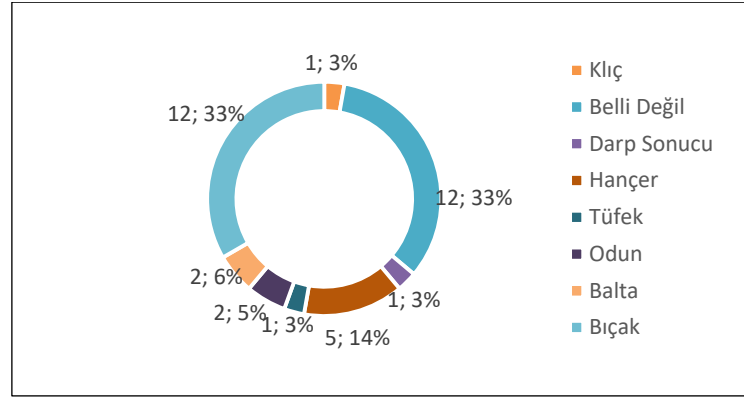
Sulh Bedelleri	Sicil No	Yıl
52 Esemi Kuruş	1860	1693
50 Esemi Kuruş	1862	1697
Miktar Yok	1863	1698
280 Esemi Kuruş	1863	1699
Değerli Eşyalar	1864	1699
60 Esemi Kuruş	1864	1700

Kıyasın uygulanmadığı ve maktul yakınının da istemesi durumunda kan bedeli olarak alınan diyetlerle yapılan sulhlar, diyet miktarları üzerinden bir değerlendirme yapılmasını sağlamakta ve Osmanlı hukukunda diyetin uygulanış biçimini göstermektedir. Tablo 4'e bakıldığında üç kayıta sulh bedellerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Sadece bir kayıta diğerlerinden daha fazla bir bedel alınmıştır. Miktarın belirtilmediği kayıt sulhla ilgili vekil tayini yapılmasını anlatan bir kayıt olduğundan sulh bedeline dair bir bilgilendirme bulunmamaktadır. Sulhların sadece parayla değil değerli eşyalar üzerinden de gerçekleştirilebileceğine örnek olacak bir kayıt bulunmaktadır.

³⁶⁸ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 70/1.

³⁶⁹ TŞS, Defter no. 1864, (1110-1112/1699-1700), 70/2. Aynı kişilerle ilgili diğer kayıt için bkz. TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 24/1.

Grafik 3: Cinayet Vakalarında Kullanılan Suç Aletleri

Grafik 3'e bakıldığında en fazla bıçak kullanılarak cinayet işlendiği görülmektedir. Ateşli silah kullanımı sonucu işlenen cinayete örnek, sadece bir kayıta bulunmaktadır. Bu nedenle cinayet vakalarıyla ilgili genel olarak daha çok kesici aletlerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Bunun yanında bazı cinayet vakalarında birden fazla cinayet aletinden bahsedilmektedir. Bazı kayıtlarda ise maktul üzerindeki yaralar anlatılsa da yaraya sebep olan aletten bahsedilmemekte ve bu nedenle de ölüme sebep olan alet anlaşılmamaktadır. Şah damarını kesme veya göğüs bölgesine yapılan saldırılar ile bu şekilde birinin ölümüne sebep olma gibi cinayet vakaları bulunmaktadır. Kavga ederek başlayan ve kavganın büyümesi sonucu cinayete son bulan olaylar yaşandığı gibi, darp edilme sonucu darp yaralarından hayatını kaybedenler de olmuştur.

Tablo 5: Cinayet Vakalarının Sicillerdeki Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı

Sicil No	Yıllar								Toplam
	1692	1693	1694	1695	1697	1698	1699	1700	
1860	2	4	-	-	-	-	-	-	6
1861	-	-	9	1	-	-	-	-	10
1862	-	-	-	-	3	-	-	-	3
1863	-	-	-	-	2	1	2	-	5
1864	-	-	-	-	-	-	6	5	11
Toplam	2	4	9	1	5	1	8	5	35

Tablo 5'e bakıldığı zaman cinayet vakalarının 1694 ve 1699 yıllarında daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında cinayet vakaları tüm yıllarda mevcuttur. Çoğu cinayet kaydında katil zanlısı olarak isimler verilse de kayıtlarda maktulün cesedinin incelenmesi talebiyle mahkemede bulunmuş olunmasından dolayı zanlıya ceza verilip verilmediği anlaşılamamaktadır. Cinayetlerin nasıl işlendiği ve ne gibi yaralarla ölümlerin gerçekleştiği bilinse de genellikle verilen cezaların bilinmemesi cezalarla ilgili çıkarımlar yapmaya engel olmaktadır.

3.2. Darp/Yaralama Vakaları

İslam hukukunda yaralama, kısas suçlar arasında yer almaktadır. Birine verilen zarar ne ise suçu işleyen kişiye de aynı zarar verilmektedir. Ancak kısas suç ve cezalarında, suçun kısas suçları dâhilinde kabul edilmesi ve buna göre bir ceza verilmesi için belirli şartların bulunması, bu tür olayların daha çok diyet cezası ile sonlandırılmasına sebep olmuştur. Suçlar çok çeşitli olabildiği gibi zaman içerisinde yenileri de ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle bütün suçlara ait cezaların düzenlenmesi de zor olmaktadır. İslam hukukunda bazı temel suçların haricinde ayrıntılı suç ve ceza düzenlemeleri yapılmamış, bu durum kanun koyucunun kararına bırakılmıştır.³⁷⁰

Osmanlı hukukunda yaralama ve darp ile ilgili konulara bakıldığında Fatih Kanunnamesinde, birbirinin sakalını veya saçını yolandan yirmi akçe, fakir olandan on akçe, baş yarıp kan çıkarandan otuz akçe, kemik çıkması durumunda ise gücü yetenden yüz, yetmeyenden otuz akçe alınması ifade edilmiştir.³⁷¹ Ok ya da bıçak gibi bir alet kullanarak birisini yaralayan kişiden de iktisadi durumuna göre iki yüz, yüz ve elli akçe alınması, bilerek birinin gözünü veya dişini çıkararak kişinin cezası ise, mağdur olan aile kısas istemezse, iktisadi durumuna göre iki yüz, yüz, elli veya otuz akçe ödemesi belirtilmiştir.³⁷² Yavuz Sultan Selim döneminin kanunnamelerinde, birbirinin sakalını veya saçını yolandan zenginse yirmi, fakirse on akçe, baş yarıp kan çıkarandan otuz akçe, kemik çıkması ve cerrahi işleme ihtiyaç olması durumunda gücü yetenden yüz, yetmeyenden otuz akçe alınması belirtilmiştir.³⁷³ Kanuni Sultan Süleyman dönemi kanunnamelerine bakıldığında ise cezaların Fatih ve Yavuz Sultan Selim kanunnamelerinde olduğu gibi belirtildiği ve aynı şartlarda aynı miktarların ifade edildiği görülmektedir.³⁷⁴ İncelenen şer'iyeye sicillerinde darp ve yaralama olaylarını içeren toplamda on beş kayıt bulunmaktadır.³⁷⁵

3.2.1. Müslümanlarla İlgili Vakalar

Bu başlık altında incelenen kayıtlar, Müslüman erkeklerin yaşamış olduğu darp ve yaralama olaylarını içermekte ve toplamda üç kayıttan oluşmaktadır.³⁷⁶ Bu kayıtların iki tanesinde saldıran kişilerin kim olduğu ve ne şekilde darp ettikleri bilinmemekte fakat bunun sebebi öğrenilememektedir.

³⁷⁰ Gül, a.g.m., s. 5.

³⁷¹ Üçok, a.g.m., s. 53.

³⁷² Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 1, s. 349-350.

³⁷³ Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 151.

³⁷⁴ Bkz. Üçok, a.g.m., s. 56.

³⁷⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 13/2, 16/2, 38/4, 52/1, 98/3; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 1/1, 28/1, 39/1 121/2; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 18/1, 20/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 9/4, 10/3, 61/3.

³⁷⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 16/2; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 18/1.

Diğer kayıta ise darp eden kişinin saldırıyı gerçekleştirmeden önceki durumunu ifade etmiş olması, kavga ve darp sebebi hakkında bilgi vermektedir.

14 Cemaziyülevvel 1104/21 Ocak 1693 tarihli kayıta, Aşağı Hisar mahallelerinden olan Hoca Halil mahallesinden Londor oğlu olarak bilinen Ahmet Ağa ve Trabzon züema ve erbab-ı tımarının alay beyi olan Süleyman Ağa tarafından çeri başı İvaz Bey mahkemeye gelerek, Gümüşhane kazasından olan ve misafir olarak Londor oğlu Ömer Bey'in odasında kalan Ahmet Bey'in yaralanması ile ilgili keşif ve tahrir olunmasını istemişlerdir. Bunun üzerine kadı ve görevlendirilen ağalar söz edilen yere gitmiş ve Ahmet Bey'e ne olduğunu sormuşlardır. Ahmet Bey, Molla Siyah mahallesinden Oğulluk Mustafa Ağa'nın oğlu Süleyman Ağa'nın siyah kabzalı hançeri ile sağ eli ve yanağına yakın yeri darp ettiğini belirtmiştir. Bu darp neticesinde üst sol çenesinden bir dişinin çıktığını da eklemiştir. Ahmet Bey kendisini yaralayan kişinin Süleyman Ağa olduğunu söyleyerek, bu yaralanmadan vefat etmesi durumunda, oda sahiplerinden ve mahalle sakinlerinden davası olmadığını belirtmiştir.³⁷⁷ Farklı kazadan gelmiş ve darp edilerek yaralanmış bir kişiyle ilgili olan bu kayıt, keşif talebiyle ilgili mahkemeye başvuru olduğundan darp eden kişiye ceza verilmesi durumu bulunmamaktadır. Ayrıca darp eden kişinin ne sebeple bunu yaptığı da anlatılmamaktadır. Sadece kişinin ne şekilde ve kim tarafından yaralandığı açıklanmıştır.

Hançer kullanılması sonucu yaralanma durumunun yaşanmasına dair başka bir örnek, 18 Zilhicce 1106/30 Temmuz 1694 tarihli olup bacağından yaralanan kişinin keşif olunmasıyla ilgilidir. Molla Siyah mahallesinden Mehmet Çelebi, kardeşi Mustafa Çelebi'nin oğlu Hüseyin Beşe'nin İskender Paşa mahallesinde fırın önünde kendi halinde dururken, el-Hac Ahmet Çelebi tarafından darp edilmesini mahkemede anlatmıştır. İfadesine göre el-Hac Ahmet siyah kabzalı hançeri ile Hüseyin Beşe üzerine hücum ettiğini ve Hüseyin Beşe kaçarken sol uyluğu üzerini darp ettiğini belirttikten sonra götürdüğü yeri söyleyerek keşif ve tahrir olunmasını istemiştir. Hüseyin Beşe'yi incelemek üzere kadı ve mübaşir, Aya Marine mahallesine götürülmüş olan Hüseyin Beşe'nin yanına gitmişlerdir. Sol uyluğu üzerinde hançer yarası olduğunu muayene ve müşahede etmişlerdir. Ardından Hüseyin Beşe'ye kimin yaraladığı sorulduğunda cevabında el-Hac Ahmet'in adını vermiştir.³⁷⁸ Bu kayıta da darp eden kişinin ne sebeple bunu gerçekleştirdiği bilinmemektedir.

Tartışmalar kavgaya dönüşebildiği gibi kavga sırasında da yaralama olayları gerçekleşebilmektedir. Darp edip birisini yaralayan kişiye yemin teklif edilmesi ve yemin edip etmemesi durumuna göre davanın sonuçlanmasına ilişkin kayıt, 18 Cemaziyülevvel 1110/22 Kasım 1698 tarihlidir. Akçaabat nahiyesine bağlı Hota köyünden Fazlı ve oğlu Ebubekir, köy ahalisinden

³⁷⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 16/2.

³⁷⁸ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1.

olan Kalaycıoğlu Ali Ağa hakkında davacı olmalarıyla ilgilidir. Davacı Fazlı ve oğlu bir g¼n ¼nce ikinci vaktinde kendi arazisinde sarp olan yerleri d¼zlerken, Ali Ağa'nın gelerek “*k¼y merasını niçin bozarsın?*” diye s¼yleyip k¼f¼r ettikten sonra hançer ile sol omuzlarının k¼rek kemiği ¼zerini darp ettiğini, ayrıca Fazlı'nın taş ile sol dizini de yaraladığını s¼ylemiřlerdir. Davacılar bunun sorulup, gerekenin yapılması için zabite teslim olunmasını istemişlerdir. Ali Ağa'ya sorulduğunda ise bunu ink¼r etmiştir. Daha sonra kendisine darp yapmadığına ve k¼f¼r etmediğine dair yemin teklif olunmuştur. Ali Ağa ise yeminden n¼k¼l etmiş yani kaçınmıştır. Bunun ¼zerine davacıların her birine on ¼er akçe olmak ¼zere toplamda 26 akçe nafaka ve ¼cret vermesi ve Ali Ağa'nın da gereken cezanın kendisine verilmesi için zabitlere teslim olunması kararları alınmıştır.³⁷⁹ Tartışma ve kavga sırasında k¼f¼rlerin olduğu g¼r¼lmektedir. Osmanlı hukukunda k¼f¼r, genellikle ta'zir suç ve cezası kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak had suç ve cezaları kapsamında olan k¼f¼rlere de bulunmaktadır. Birincisi olarak ta'zir cezası gerektiren s¼vmelerdir. İkincisi ise, had cezası gerektiren s¼vme ve iftira suçudur.³⁸⁰ Yapılan k¼fr¼n hangi ceza kapsamında olduğuna kadı mahkemede davacıyı dinledikten sonra ona g¼re bir değerlendirme yaparak k¼fr¼n hangi suç ve cezaya d¼hil olduğuna karar vermektedir. Darp ve yaralama olayları yanında k¼f¼r de olduğunda, içinde birçok suçu barındıran bir durum oluşmaktadır. B¼yle durumlarda kadı, şahit veya olayın ispatına dair bir kanıt bulunmadığı durumlarda, yemin teklifinde bulunabilmektedir. Yemin teklif edilmesi durumunda yemin etmek davayı d¼ř¼r¼rken, yeminden kaçınmak suçlamayı kabul etmek olarak değerlendirilmektedir.

3.2.2. Gayrim¼sliimlerle İlgili Vakalar

Bu başlıkta toplam iki kayıt bulunmaktadır.³⁸¹ İlk kayıtta iki kişinin farklı iki kişi tarafından darp edilmesi olayını anlatmaktadır. Diğer kayıt ise iki gayrim¼sliimin kendi aralarında yaşadıkları olaylarla ilgili kayıtlara yansıyan darp ve yaralama vakasıdır. İlk kayıtta darp edilen kişilerin keşif olunması ve olayı anlatmaları ile ilgili bir kayıttır. Diğerinde ise davalı ve davacının ikisi de mahkemede bulunduğundan, davalının neden saldırdığı bilinmese de davalıya ne ceza verildiği anlaşılmaktadır.

28 Zilkade 1107/29 Haziran 1696 tarihli kayıt, biri M¼sliim biri gayrim¼sliim iki kişinin darp edilmesi hadisesini anlatmaktadır. Ayovasil mahallesinden Andon adlı zimminin menzilinde bulunan Ebubekir muayene ve m¼řahede edilip, sağ memesi ¼zerinde ve sağ kolu ¼zerinde bıçak yarası olduğu g¼r¼lm¼ř ve kendisine durumun nasıl olduğu sorulmuştur. Ebubekir cevabında Of kazasına tabi Dimtoz(?) k¼y¼nden odun kayığı ile olayın gerçekleştiği gece Trabzon iskelesine

³⁷⁹ TşS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 18/1.

³⁸⁰ Mehmet Salih Erkek, “Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak K¼f¼r”, Tarih Okulu Dergisi, 9 (28), Aralık 2016, s. 229.

³⁸¹ TşS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 121/2; TşS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 10/3.

gelif, daha sonra yolda giderken isimlerini bilmediği iki kişinin yolunu kesip bıçak ile sağ memesi ile sağ kolunu yaraladıklarını ve yaralardan vefat etmesi durumunda da mahalle ahaliyle davası olmadığını belirtmiştir. Olay günü yanında olan ve darp edilen Yorgi'nin de vücudu incelenerek nerelerinden yaralandığına bakılmıştır. Vazmolaka mahallesinden Yani adlı zimminin evinde olan Yorgi'nin, sol pazısı üzerinde bir yerde ve sol gözü üzerinde iki yerde bıçak yaraları olduğu belirlenmiş ve sonrasında bu yaraların nasıl olduğu da Yorgi'ye sorulmuştur. Yorgi, Ebubekir ile gece kayıktan çıktıktan sonra yolda yürürken ismini bilmedikleri iki kişinin yollarına indiğini, kendisini darp edip yaraladıklarını belirterek bu yaralardan ölmesi durumunda mahalle ahalisinden diyet davası olmadığını ve varisinin de böyle bir talebi olmamasını belirtmiş ve olay kayıtlara bu şekilde geçmiştir.³⁸² Darp ve yaralama olaylarında, aynı anda saldırıya uğrayan birden fazla kişi olabildiği gibi saldırı yapanların sayısı da birden çok olabilmektedir. Bu kayıтта diğerlerinden farklı olarak darp eden kişilerin kim oldukları bilinmemektedir.

Mahkeme kayıtlarında, gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davalarında, Müslümanlardan şahit tutulması konusuna örnek teşkil eden kayıt, 20 Şevval 1110/21 Nisan 1699 tarihli olup iki gayrimüslim arasında yaşanan darp vakasını anlatmaktadır. Akçaabat nahiyesinden Kanlika köyünden Moridi, aynı köyden Kostantin'i dava etmek amacıyla mahkemeye gelmiştir. Bir gün önce köyde, kendi halinde dururken, Kostantin'in beyaz saplı bıçak ile sol kalçası üzerine darp edip yaraladığını ifade etmiş ve gerekenin yapılmasını istemiştir. Kostantin'e sorulduğunda, bu suçlamayı kabul etmemiştir. Olayın aydınlanabilmesi ve davacının davasını ispat edebilmesi için davacının şahitleri dinlenmiştir. Şahitlerden olan Mustafa Beşe ve Mahmut'a olayın nasıl gerçekleştiği sorulmuştur. Bu kişilerin, Moridi'nin anlattığı şekilde, Kostantin'in Moridi'nin beyaz saplı bıçakla sol kalçası üzerine darp ederek yaraladığına şahitlik etmeleri sonucu mahkeme, iyileşinceye kadar günlük on kuruş ücret ve nafaka vermesini ve Konstantin'in zabite teslim edilmesini kararlaştırmıştır.³⁸³ Mahkemelerde, gayrimüslimlere şahitlik yapacak olanların, davacının/davalının Müslim ve gayrimüslim olmasına göre bazı şartlar barındırmaktadır. Taraflardan birinin Müslim olması halinde dava sırasında gayrimüslim birisinin şahitliğinin kabul edilmemesi durumu söz konusudur. Gayrimüslimlerin birbirlerine karşı şahitliği kabul edilmekteyken, İslam hukukuna göre taraflardan birinin Müslim olduğu davalarda şahitlerin de mutlaka Müslim olması gerekmektedir.³⁸⁴ Lakin iki gayrimüslimi ilgilendiren davalarda da Müslümanlardan şahit tutulmasına örnek bir kayıttır.

³⁸² TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 121/2.

³⁸³ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 10/3.

³⁸⁴ Konan, "Gayrimüslim", s. 182.

3.2.3. Kadınlarla İlgili Vakalar

Bu başlık altında toplamda dört kayıt bulunmaktadır.³⁸⁵ Yalnızca kadınlara karşı yapılan, fiziksel şiddet olarak darp ve yaralamaya ait üç ve sözlü şiddet olarak küfür içeren bir kayıt incelenmiştir.

Darp ve yaralama olaylarında aile içi şiddete ait örnekler bulunmaktadır. 26 Rebiyülahir 1104/4 Ocak 1693 tarihli kayıt, kocası tarafından darp edilen bir kadınla ilgilidir. Aşağı Hisar mahallelerinden olan Molla Siyah mahallesinden Havva adlı kadın adına mahkemede babası olan İbrahim Çelebi bulunmaktadır. Mahkemede bulunma sebebi ise Havva'nın kocası tarafından darp edilmesi olayıyla ilgili keşif talebinin olmasıdır. Havva'nın sağ ve sol tarafları ile tepesine kocası Rıdvan odun parçası ile vurmuş ve onu yaraladığını ifade etmiş ve incelenmesini istemiştir. Daha sonra kadını incelemek üzere Havva'nın yanına gidip başına bakarak sağ ve sol tarafları ile tepesinde dört mevzide odun parçası yarası olduğunu belirledikten sonra Havva'ya olayın nasıl gerçekleştiğini sormuştur. Havva cevabında, gece yarısı oğlu Mustafa'nın ağlaması ile kalkıp, mum yakıp onu emzirirken kocasının “sen bu saatte niçin mum yakarsın?” dediğini ve ardından ocak içinden aldığı odun parçası ile başına darp ettiğini belirtmiş ve vaka bu şekilde kaydedilmiştir.³⁸⁶ Karı ve koca arasındaki darp vakasının anlatıldığı bu kayıt, keşif talebiyle ilgili olduğundan ve devamındaki kayıtlarda herhangi bir şikâyet veya dava kaydı olmadığından, yaşanan aile içi şiddet, sadece keşif talebinden ibaret olmuştur. Darp vakasının ne şekilde başladığının anlatılmış olması olayın sebebinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

6 Cemaziyülahir 1108/31 Aralık 1696 tarihli kayıta, Akçaabat'tan Saime adlı kadın, Mimera köyünden Hüseyin ve Mucura köyünden Osman adlı kişiler ile davası olduğunu belirterek, mektup ve tezkere irsal edildiği halde bunların itaat etmediklerini, yırtıp attıklarını ve küfür ettiklerini söyleyerek onlardan sorulmasını istemiştir. Mahkeme ise çavuş ağaya bağlı olan güvenilir kişilere haber verilmesi kararını almıştır.³⁸⁷ Şiddet sadece fiziksel değildir. Küfür de bir çeşit şiddet olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı hukukunda küfür ve hakaret içeren suçlar, ta'zir suçları arasındadır. Bu tür suçlarda ise verilecek ceza mahkeme tarafından belirlenmektedir. Sözlü şiddete örnek bu kayıta, küfür edenlere ne ceza verildiği bilinmese de buna maruz kalan bir kadının mahkemede bu suçu söylemesi ve de şikâyet etmesi açısından önemlidir.

19 Zilkade 1107/20 Haziran 1696 tarihli kayıt, iki kardeş arasında yaşanan kavganın mahkemeye yansması neticesinde, yaralının bakım ihtiyaçlarına göre verilen karara örnek olan bir

³⁸⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 13/2; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 1/1, 28/1, 39/1.

³⁸⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 13/2. Bu kayıt için bkz. Ek 3.

³⁸⁷ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 1/1.

kayıttır. Yeni Cuma mahallesinden Kâmile adlı kadın ve kardeşi Molla Mehmet arasında olmuştur. Kâmile, kardeşini dava ederek olayın nasıl gerçekleştiğini anlatmıştır. Kâmile, Yeni Cuma mahallesinde kendi bahçesindeyken kardeşi Molla Mehmet'in gelerek çayır tırpanı tabir olunur kerendi ile sol kaşına yakın bir yerini bu aletle yaraladığını, göğsünü ve dizlerini darp ettiğini söylemiş ve gereğinin yapılmasını istemiştir. Molla Mehmet'e durum sorulduğunda ise aile fertlerinden birileri ile kavga ettiğini ve kendisinin haberi olmadığını söyleyerek inkâr etmiştir. Bunun üzerine durumun aydınlatılabilmesi için mahalle sakinlerine olay sorulmuştur. Olaya tanıklık eden kişilerin Kâmile'nin anlattığı şekilde, Molla Mehmet'in kerendi ile kaşını, dizini ve göğsünü yaraladığını ifade etmeleri üzerine Molla Mehmet'in gereğın yapılması için zabite teslim olunmasına karar verilmiştir. Davacı olan Kâmile'nin yaralı olması hasebiyle iyileşinceye değin Molla Mehmet'in Kâmile'ye ilaç, merhem gibi ihtiyaçları için günlük yirmi sekiz akçe ve cerrahi durumları için de beş kuruş vermesine karar verilmiştir.³⁸⁸

23 Rebiyülevvel 1108/20 Ekim 1696 tarihli kayıta, darp edilen kocasını kurtarmak için kavgaya karışan bir kadının darp edilmesi olayını içermektedir. Kabak Meydanı mahallesinden Bektaş Çelebi mahkemeye gelerek, Faroz mahallesinden Ali ve Salih adlı kişilerin akşam namazından sonra Kabak Meydanı'nda olan evine geldiklerini ve evini taşıdıklarını söylemiştir. Ali'nin kendisini katletmek kastıyla saldırdığı sırada Bektaş Çelebi'nin eşi Nasibe'nin kendisini kurtarmak için yanına geldiğini ve Ali'nin taş ile eşine Nasibe'ye de saldırarak sağ gözü üstü alını ve sol alını üzerini yaraladığını ifade etmiştir. Hatta bu yaralama sonucunda da sağ gözünün karardığını ve şiştiğini ifade ederek bundan dolayı hasta olduğunu belirtmiştir. Eşinin yaralarının incelenmesini ve kayıt edilmesini istemiştir. Bunun üzerine kadını ve Trabzon çavuşu tarafından gönderilen kişilerin yaptığı inceleme sonucunda, Bektaş Çelebi'nin anlattığı gibi, sağ gözü üstünde alını üzerinde ve sol alınında taş yarası olduğu ve bu darptan dolayı sağ gözünün kararmış ve şişmiş olduğu belirlenmiştir. Daha sonra kendisine bu yaraların nasıl olduğu sorulmuş ve Ali ve Salih'in evlerine saldırdıklarını, eşini kurtarmak için yanına gittiğinde de Ali'nin kendisini yaraladığını, mahalle ahalisinden dava ve nizaları olmadığını söylemiş ve olay kayıtlara bu şekilde geçmiştir.³⁸⁹ Kadınlarla ilgili darp vakalarında, karı ve koca arasında yaşanan darp olayına örnek bulunduğu gibi kardeşler arasında yaşanmış kavga ve darp olayları da mevcuttur. Bunlardan başka kayıtlardan birinde kocasını darp edilme sırasında kurtaran kadının darp edilmesi bir diğerinde ise bir kadına karşı küfür edilmesi olayı anlatılmıştır.

³⁸⁸ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 28/1.

³⁸⁹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 39/1.

3.2.4. Darp Vakaları Sonrasında Yapılan Sulhlar

Darp ve yaralama sonrası yapılan sulhlarla ilgili toplamda altı kayıt mevcuttur.³⁹⁰ Sulh kayıtları üzerinden hangi yaralanmalardan ne kadar alındığı ve de benzer olaylardaki sulh miktarlarının birbirine yakın olup olmadığı gibi karşılaştırmaları yapmak mümkündür.

14 Şevval 1104/18 Haziran 1693 tarihli kayıt Akçaabat nahiyesine bağlı Koptazi(?) köyünden Mehmet ve aynı köyden Abdülkerim adlı kişinin aralarındaki sulhu konu almaktadır. Dört ay önce Abdülkerim bıçağı ile Mehmet'in sol gözünü darp etmiş ve çıkartmıştır. Bundan dolayı dava etmiş ve daha sonra aralarında anlaşmaya varmışlardır. Sol gözü diyeti olarak yirmi beş esedi kuruş üzerine sulh yapmışlardır.³⁹¹

13 Safer 1105/14 Ekim 1693 tarihli kayıta, Trabzon mahallelerinden Muhiddin mahallesinden olan Osman Beşe, Yomra nahiyesinin Şana köyünden olan Hasan Beşe adlı kişiyi dava etmek amacıyla mahkemede bulunmuştur. Osman Beşe, kendi mülkü içinde üzüm toplarlarken Hasan Beşe, karısı Fatıma ve on kişinin geldiğini belirtmiştir. Ardından Hasan Beşe'nin gurubi³⁹² olarak adlandırılan aletle, Fatıma'nın taşla ve diğer kişilerin de taş ve kazık ile üzerine, katletmek kastıyla, hücum ettiklerini ifade etmiştir. Osman Beşe, Hasan Beşe ile Fatıma'nın darp sırasında kullandıkları aletler ile sol elinin iki parmağını yaraladıklarını ve cüzdanından dört yaldız altını ile beş kuruşluk ufak akçelerinin düştüğünü ve Hasan Beşe'nin bunları aldığını belirtmiştir. Daha sonra ise aralarında anlaşarak kırk Esedi kuruş üzerine sulh yapmışlardır. Lakin Hasan Beşe eski Trabzon valisi olan Ahmet Beşe'ye, Osman Beşe'nin tabiri ile gammaz ederek, sulh için verdiği parayı Hasan Beşe zorla geri almıştır. Osman Beşe elinde olan fetva gereğince Hasan Beşe'den kırk Esedi kuruşu istediğini fakat vermediğini belirterek sulh miktarının alınıp kendisine teslim edilmesini istemiştir. Hasan Beşe'ye olay sorulduğunda ise bunu inkâr etmiştir. Ardından davacı Osman Beşe'den davasını ispat etmesi için şahitleri dinlenmiştir. Şahitler ifadesinde Osman Beşe'nin üzüm toplarken, Hasan Beşe, eşi Fatıma ve on adam ile gelip Osman Beşe'yi darp ettiklerini ve dört yaldız altını ile beş kuruşluk ufak akçelerinin düştüğünü ve bunları aldıklarını söylemişlerdir. Sonrasında aralarında kırk Esedi kuruş üzere sulh yaptıklarına şahit olduklarını belirtmişlerdir. Sulh bedelini geri aldığına dair iddiasını ispat etmesi için yine şahitlerin ifadesine başvurulmuştur. Şahitler, Hasan Beşe'nin sulh miktarını zorla geri aldığına dair şahitlik etmişlerdir. Mahkemede verilen karar ise Hasan Beşe'nin sulh bedelini vermesi ve tembih olunması şeklindedir.³⁹³ Sulh yapıldığı ve bedeli ödendiği halde bunun geri alınması ve bu yüzden

³⁹⁰ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 38/4, 52/1, 98/3; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 20/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 9/4, 61/3.

³⁹¹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 38/4.

³⁹² Gurubi, ağaç dallarını budamaya yarayan ucu kanca biçiminde küçük baltaya verilen isimdir. Bkz. Özhan Öztürk, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, 1, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005, s. 422.

³⁹³ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 52/1.

tekrar dava edilmesi şeklinde bir kayıt olması, davacı tarafın davasında ısrarcı olduğunu göstermektedir. Ayrıca darp ve yaralama olayının anlatıldığı bu kayıt, kadınların darp edildiği olayların yanında, kadınların da dâhil olduğu kavgaya ve şiddete örnektir.

17 Cemaziyülevvel 1105/14 Ocak 1694 tarihli kayıt, Yomra nahiyesine bağlı Hoc Meseluş köyünden Ali Beşe adına Hasan Beşe mahkemede bulunarak, diğer Ali Beşe ile sulh yapılmasıyla ilgilidir. Üç gün önce Ali Beşe'nin sol elinin sebbâbe diye adlandırılan işaret parmağını, Ali Beşe kılıç ile yaralamıştır. Bu konu için Ali Beşe dava edilmiş ve sonuç olarak aralarında anlaşarak on esedi kuruş üzerine sulh yaparak davayı sonlandırmışlardır.³⁹⁴

29 Cemaziyülahır 1110/2 Ocak 1699 tarihli kayıt, sulh yaptıkları halde mahkemeye gelerek tekrar şikâyetçi olan bir kişiyle ilgilidir. Akçaabat nahiyesine bağlı Şinik köyünden Ali Beşe, Tekfur Çayır mahallesi sakinlerinden Mehmet Beşe'yi dava etmiştir. Ali Beşe, daha önceden Mehmet Beşe'nin sağ gözünü darp ederek çıkarttığını ve dava ettiğini, sonrasında ise yüz esedi kuruş ile Caneni köyündeki tarla üzerine sulh yaptıklarını ifade etmiştir. Ancak söz edilen tarlayı Mehmet Beşe'nin kendisine vermediğini ve sorun çıkarttığını belirterek gerekenin yapılmasını istemiştir. Mehmet Beşe'ye sorulduğunda ise yüz esedi kuruşu Ali Beşe'nin aldığını ve tarla ile yeniden sulh olunduğunu fakat ilk sulhun sahih ikincisinin batıl olduğuna dair elinde fetva bulunduğunu belirtmiştir. Daha sonra Mehmet Beşe'nin şahitleri, yüz esedi kuruş üzerine sulh yaptıklarına şahitlik etmişlerdir. Mahkeme sonuç olarak Ali Beşe'yi davadan men etme kararı almıştır.³⁹⁵ Davalı kişinin elinde fetvanın olması, dava sonucunu etkilemiştir.

18 Şevval 1110/19 Nisan 1699 tarihli kayıt, darp edilen baba ve kızın, darbı gerçekleştiren kişiyle sulh yapmaları ile ilgilidir. Yoros nahiyesine bağlı Kalide köyünden Mustafa Beşe ve kızı Akibe darp edilmiştir. Beş ay önce gerçekleşen olay sırasında köyde evinin önünde dururlarken Hüseyin Beşe adlı kişinin kılıç ile Mustafa Beşe'nin sağ bileğini kestiğini ve Akibe'nin de sol kolu üzerine darp ettiğini ve bundan dolayı hınsır (serçe parmak), binsar (serçe parmakla orta parmak arasındaki parmak) ve vasati (orta parmak) adı verilen parmaklarının zarar gördüğünü ifade etmişlerdir. Bu darp ve yaralamadan dolayı kendisinden davacı olmuşlar ve aralarında anlaşma yaparak davayı sonlandırmışlardır. Mustafa Beşe kendi yarası için kırk esedi kuruş, kızı Akibe ise yirmi esedi kuruş üzerine sulh yapmışlardır.³⁹⁶

28 Zilkade 1111/17 Mayıs 1700 tarihli kayıta, Yoros nahiyesine bağlı Harula(?) köyünden Ahmet Beşe, İbrahim adlı kişiyi dava etmek amacıyla mahkemede bulunmuştur. Yavebolu adlı köyün iskelesinde üç gün önce İbrahim Beşe'nin bıçak kabzası ile üst dişlerinden birini darp edip

³⁹⁴ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 98/3.

³⁹⁵ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 20/1.

³⁹⁶ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 9/4.

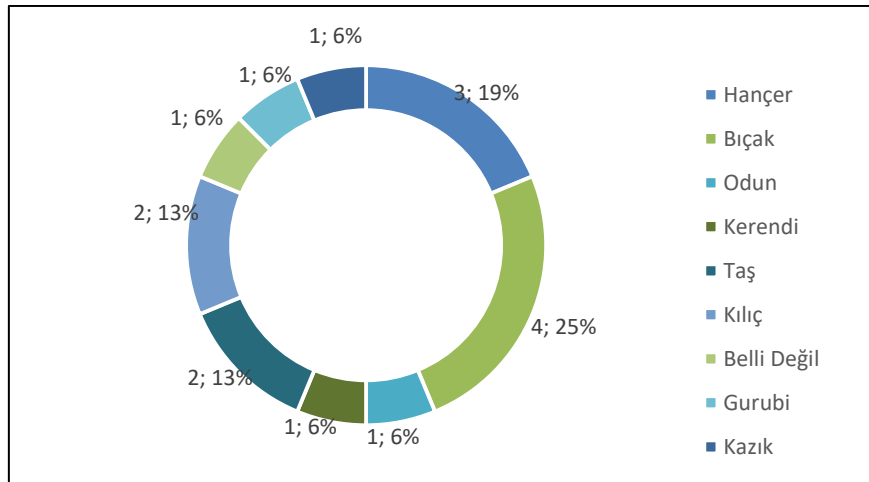
çıkarttığını ifade ederek, sual olunmasını ve gerekenin yapılmasını istemiştir. İbrahim Beşe'nin bunu inkâr etmesi üzerine, Ahmet Beşe'ye şahitlik yapacak kişiler dinlemiştir. Yoros nahiyesinin Şarlı köyünden, diğeri ise Akçaabat nahiyesinin Holomana köyünden olan şahitlerin, İbrahim Beşe'nin iskeledeyken bıçak kabzasını kullanarak Ahmet Beşe'yi darp ettiğine şahitlik etmelerinin ardından mahkeme İbrahim Beşe'ye nısf-1 aşer diyet cezası vermiştir.³⁹⁷

Tablo 6: Darp/Yaralama Vakalarında Sulh Bedelleri

Darp Çeşitleri	Sulh Bedelleri	Sicil No	Yıl
Göze Zarar Verilmesi	25 Esedi Kuruş	1860	1693
Ev Basma-Parmaklara Zarar Verilmesi	40 Esedi Kuruş	1860	1693
Parmağa Zarar Verilmesi	10 Esedi Kuruş	1860	1694
Göze Zarar Verilmesi	100 Esedi Kuruş	1863	1699
Bilek ve Parmaklara Zarar Verilmesi	60 Esedi Kuruş	1864	1699
Dişe Zarar Verilmesi	Nısf-1 Aşer	1864	1700

Sulh kayıtlarında kişilerin nerelerinden yaralandıkları ve kaç kuruş üzerine sulh yaptıkları bilgilerine ulaşılmaktadır. Tablo 6'ya bakıldığında alınan miktarların, yaralama durumlarının benzer olduğu olaylarda dahi, birbirlerinden farklı olduğu görülmektedir. Sulh miktarlarını, olayın gelişimi ve de verilen zararın büyüklüğü etkilemektedir. Darp ve yaralama olaylarında suçlu olan kişilerin, darp edilen kişilere, ilaç ve merhem gibi tıbbi ihtiyaçları için bir miktar para vermesi, suçlunun zabıtlere teslim olunması mahkemede verilen kararlar arasındadır.

Grafik 4: Darp/Yaralama Vakalarında Kullanılan Suç Aletleri

Grafik 4'e bakıldığında kullanılan aletler bıçak, hançer, kılıç, odun, gurubi, kerendi, taş ve kazıktır. Yaralamada kullanılan aletlerin başında bıçak, sonrasında ise hançer gelmektedir. Bazı

³⁹⁷ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 61/3.

vakalarda birden fazla suç aleti kullanılmıştır. Yaralanmaların olduğu yerler ise çoğunlukla el, kol, parmak, bilek, kafa, pazı, yanak, diş, omuz, bacak, göğüs, diz ve gözdür.

Tablo 7: Darp/Yaralama Vakalarının Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı

Sicil No	Yıllar						Toplam
	1693	1694	1696	1698	1699	1700	
1860	4	1	-	-	-	-	5
1861	-	1	-	-	-	-	1
1862	-	-	4	-	-	-	4
1863	-	-	-	1	1	-	2
1864	-	-	-	-	2	1	3
Toplam	4	2	4	1	3	1	15

Tablo 7'ye bakıldığında darp vakalarıyla ilgili kayıtların mevcut olduğu yıllarda, sayısal anlamda birbirlerine yakın oldukları görülmektedir. Bu olaylarda yaralama biçimlerine bakıldığında genellikle öldürücü yaralar değillerdir. Darp edilen kişilerin mahkemeye kendi başvuruları ile davacı oldukları kayıtların yanında, darp edilmiş bir kişinin yakınlarının mahkemeye gelerek keşif talebinde buldukları olaylarla da karşılaşılmaktadır.

3.3. Hırsızlık Vakaları

Hırsızlık, en basit ifadeyle bir kişiye ait olan bir malın, başkaları tarafından gizlice alınmasıdır. İslam hukukunda bir olayın hırsızlık olarak değerlendirilebilmesi için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bunlar, malın korunan bir mal olması, gizlice alınması, alınan şeyin mal olması, bakasının mülkünde olması ve kastın bulunmasıdır.³⁹⁸ İslam hukukçuları, hırsızlığı ikiye ayırmaktadırlar: İlki adi veya basit hırsızlık adını alan ve had cezasını gerektiren, ikincisi büyük hırsızlık adını verdikleri, ta'zir cezasını gerektiren suçtur.³⁹⁹ Büyük hırsızlık olarak adlandırılan suç, yol kesme, gasp, yağmacılık gibi açık şekilde yapılan suçları ifade etmektedir.⁴⁰⁰ Bir had suç olan hırsızlık suçu, unsurlarının yerine getirilmemesi halinde aralarında teşhirin de bulunduğu ta'zir cezasıyla cezalandırılmıştır.⁴⁰¹

Had suçları, suçun işlendiğine dair bir şüphe kalmayacak şekilde olmalıdır. Ayrıca had suçu olarak görülüp cezasının verilmesi için, suç unsurlarının yerine getirilmiş olması da gerekmektedir.

³⁹⁸ Uslu, a.g.m., s. 1052.

³⁹⁹ Akbulut, a.g.m., s. 176.

⁴⁰⁰ Osman Şekerci, **İslam Ceza Hukukunda Ta'zir Suçları ve Cezaları**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 57-58.

⁴⁰¹ Ahmet Kılınc, "Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Teşhir Cezası", **International Journal of Science Culture and Sport**, Özel Sayı, 4, 2015, s. 452.

Bir kişi gündüz vakti kapısı açık bir eve girip hırsızlık yapsa had cezası uygulanmaz ancak geceleyin herkes evine çekildikten sonra kapısı kapalı fakat kilitli olmayan bir eve girip hırsızlık yaparsa had cezası uygulanır.⁴⁰²

Kanunnamelerde, alınan Şeyin ne olduğuna göre cezalar belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan hırsızlık suçlarında had cezasının uygulanamaması durumunda ta'zir cezasının verildiği görülmektedir. Fatih kanunnamesinde, kaz, ördek çalınması durumunda bir akçe, koyun, kuzu gibi hayvanların çalınması durumunda on beş akçe ve at, katır ve eŐek gibi hayvanların çalınması durumunda el kesme cezası uygulanmadığı takdirde iki yüz akçe alınır.⁴⁰³ Yavuz Sultan Selim kanunnamelerinde, kaz, ördek ve tavuk çalındığında bir akçe, at, katır eŐek çalındığında elinin kesilmemesi durumunda iki yüz akçe, birinin ambarından buğday, arpa çalınması durumunda ise maddi durumlarına göre kırk, yirmi ve on akçe alınması belirtilmiştir.⁴⁰⁴ Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar kanunnamelerin hemen hemen hiç deĐiŐmemiŐ olmasından dolayı bu döneme ait kanunnamelerde de cezaların aynı Şekilde anlatıldığı görülmektedir.⁴⁰⁵

3.3.1. Müslümanlarla İlgili Hırsızlık Vakaları

Bu başlık altında toplamda beş kayıt bulunmaktadır.⁴⁰⁶ Hırsızlık yaptığını kabul eden ve mahkemede bunu itiraf eden kişiyle ilgili kayıt, 5 Şevval 1104/9 Haziran 1693 tarihli olup Of kazasının Fotinos köyünden Ahmet, Bolalas köyünden Mehmet'i dava etmiştir. Bir buçuk sene önce Kadahor köyünde oturan kayınpederinin ambarı içinde bulunan birkaç çeşit krk, on iki sahanı,  tenceresi, el ibriği, iki tabağı ve bir sepet sandık içinde eşinin altın ve gümüş eşyası saklı iken ambar kırılıp bunlar çalınmıştır. Mehmet'in bu hırsızlığı yaptığını söyleyerek, sorulmasını ve gereğinin yapılmasını istemiştir. Mehmet'e sorulduğunda Bostan adlı kişi ile gece dâhilinde sözü edilen ambarı kırıp içeri girdiklerini ve bahsedilen eşyaları aldıklarını ancak bunları Bostan'ın aldığını ve kendisine bir miktar ücret verdiğini itiraf etmiştir. Ancak Bostan'ın mahkemede olmadığı ve bu nedenle de kendisinden *gaib-i merkum* olarak bahsedildiği görülmektedir.⁴⁰⁷

16 Ramazan 1105/11 Mayıs 1694 tarihli kayıt, yaşanan hırsızlık sonrasında köy ahalisinin sorumlu tutulmaması için hüccet verilmesi talebi ile ilgilidir. Yomra nahiyesine bağlı Arsenler

⁴⁰² Ömer Menekşe, **XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 80.

⁴⁰³ ok, a.g.m., 3, s. 54.

⁴⁰⁴ Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 153.

⁴⁰⁵ Bkz. Üçok, a.g.m., 3, s. 57.

⁴⁰⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 1/1; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 15/6; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 45/1, 56/3; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 15/2.

⁴⁰⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 1/1.

köyünden Osman, Mahmut Çelebi Hasan ve Hüseyin adlı kişiler ve diğer köy ahalisi ile ilgili olarak mahkemeye gelmiştir. On gün önce Cumartesi gecesi köydeki ambarı açılmış ve içinden kût⁴⁰⁸ diye adlandırılan otuz iki lazut denen mısırları çalınmıştır. Köy ahalisinden davacı olmadığını, kendi tarafından ve ehl-i örf tarafından ahalinin rencide edilmemesi için hüccet verilmesini istemiştir.⁴⁰⁹

10 Cemaziyülahır 1108/4 Ocak 1697 tarihli kayıt, atı kaybolmuş birisinin davasıyla ilgilidir. Torul kazasından Yusuf adlı kişi, Akçaabat nahiyesinin Kisarna köyünden Mustafa adlı kişiyi dava etmiştir. Yusuf, alını ve burnu beyaz olan ve doru atının yavrusu olan atını Mustafa'nın elinde bulunduğunu söyleyerek, beş buçuk ay önce Sarıtaş adlı mevziden kaybolduğunu belirtmiştir. Mustafa'nın atını vermediğini ifade ederek kendisine teslim olunmasının Mustafa'ya tembih edilmesini istemektedir. Mustafa ise cevabında atı üç ay önce on iki kuruşa tellal Mehmet'ten satın aldığını söylemiş ve daha sonra Mehmet'e bu durum sorulmuştur. Mehmet cevabında üç ay önce Maçka naibi Halil Efendi'den bir at ile bir kuruşa satın aldığını, Yusuf'un atı olduğundan haberi olmadığını belirtmiştir. Yusuf'un iddiasını kanıtlaması istenmiş ve şahitler bahsedilen atın Yusuf'a ait olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ardından Yusuf'a atını bir başkasına satmadığına, hibe etmediğine ve mülkünden bu şekilde çıkmadığına dair yemin etmesi teklif olunmuş ve Yusuf da yemin etmiştir. Mahkeme Mustafa'da olan atı Yusuf'a vermesi ve tembih olunması kararını almıştır.⁴¹⁰ Hırsızlık olaylarında çalınan şey her ne ise koruma altında olup olmadığı ve çalınmaması için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı önemlidir. Bir kişinin hayvanının çalınmış ya da kaybolmuş olması ve başka birinin elinde bulunması durumunda kadı, hayvanın asıl sahibine gerekli önlemleri aldığı halde kaybolduğu ya da çalındığına dair yemin teklifinde bulunmasına örnek bir kayıttır.

Hayvanı çalınan bir kişiye yemin teklif olunması ile ilgili kayıtlardan bir diğeri, 8 Şaban 1108/2 Mart 1697 tarihli kayıttır. Boztepe Mahallesi sakinlerinden Mehmet Beşe, Mehmet Ağa'yı dava etmek amacıyla mahkemede bulunmuştur. Üç sene önce Maçka kazasının Osman Bey yaylağından, yüzü sarıya dönük siyah kancık katırının çalındığını, Mehmet Ağa'nın elinde bulunduğunu ve istediğinde ise vermediğini ifade etmiştir. Bunun sorularak katırının kendisine geri verilmesini istemiştir. Mehmet Ağa cevabında katırı bir sene önce Hüseyin adlı kişiden yirmi iki kuruşa satın aldığını söyleyerek Mehmet Beşe'ye ait olduğunun malumu olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine davacının davasını kanıtlaması istendiğinde şahitlerin Mehmet Beşe'nin katırı olduğuna dair şahitlik etmelerinin ardından Mehmet Beşe'ye katırı satmadığına, hibe etmediğine ve bir şekilde mülkünden çıkmadığına dair yemin etmesi teklif olunmuştur. Yemin etmesinin ardından

⁴⁰⁸ Yaşamak için yenen şey, azık. Bkz. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1089.

⁴⁰⁹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 15/6.

⁴¹⁰ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 45/1.

mahkeme, katırın Mehmet Beşe'ye verilmesi ve Mehmet Ağa'ya da tembih olunması kararını almıştır.⁴¹¹

Kadınların da içinde bulunduğu hırsızlık vakasının anlatıldığı kayıt, 18 Zilkade 1110/18 Mayıs 1699 tarihlidir. Maçka kazasının Boğuç(?) köyünden Mustafa, ambarı altına defnettiği yüz otuz kuruşunun çalınması ile ilgili mahkemede bulunmuştur. Mustafa'nın söylediğine göre Fatıma adlı kadın ile kayınvalidesi Rabia ve pederi Hüseyin bahsi geçen yüz otuz kuruşu çalmışlardır. Bu kişileri de dava ettiğini belirterek köy ahalisinden davacı olmadığını ve bu nedenle kendilerine hüccet verilmesini istediğini belirtmiştir.⁴¹²

3.3.2. Gayrimüslimlerle İlgili Hırsızlık Vakaları

Gayrimüslimlerle ilgili hırsızlık olaylarında, bir gayrimüslimin mağdur olduğu konularla, zanlı olarak bulunduğu olaylar bu başlık altında incelenmiştir. Toplamda beş kayıt bulunmaktadır.⁴¹³ Gayrimüslimlerin dava edildiği olaylara bakıldığında, aslında hırsızlık ile ilgili bir suçlamaya tabi tutulmadıkları, yaşanan bir hırsızlık olayı neticesinde köy ahalilerinin dava edilmesi sebebiyle gayrimüslimlerin de dava edildiği görülmektedir.

Gayrimüslimlerin, mağdur olduklarını düşündükleri konuda mahkemeye gelerek Müslüman kişileri dava etme hakkı vardır. Bununla ilgili kayıt, 29 rebiyülahir 1104/7 Ocak 1693 tarihli olup Zeytinlik mahallesinde oturan Debbağ Konstantin, el-Hac Ömer'i dava etmek için mahkemede bulunmuştur. İki sene önce Gümüşhane kazasından el-Hac Ömer'e mürdesenk⁴¹⁴ satın almak için, el-Hac Ömer'den aldığı yüz otuz üç kuruş ile dört yüz on batman mürdesenk satın almıştır. Debbağ Konstantin, önce üç yüz batman daha sonra da yetmiş batman mürdesenk el-Hac Ömer'e vermiştir. Kazada mürdesenk yasak olduğu için elinde kalan kırk batmanı odasında saklamıştır fakat buradan çalınmıştır. Kırk batman için el-Hac Ömer yirmi dört kuruş ile bir çeyreğini almıştır. Debbağ Konstantin, el-Hac Ömer'in aldığı parayı geri istemek amacıyla mahkemede bulunmuştur. El-Hac Ömer cevabında Konstantin'in her üç batman mürdesenk birer kuruş olmak üzere sattığını, yüz altmış sekiz kuruşu Konstantin'e verdiğini, iki yüz seksen sekiz batman mürdesenk ve yetmiş batman mürdesenk kendisine teslim olunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yirmi dört kuruş ile bir çeyrekliği aldığını kabul etmiş ve bunun için eski kadıdan hüküm aldığını ifade etmiştir. El-Hac Ömer, vekil etmediğine ve vermesi gereken bir para olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme el-Hac Ömer'e kabul etmediği hususlarla ilgili yemin etmesi teklif edilmiş ve Ömer'in

⁴¹¹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 56/3.

⁴¹² TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 15/2.

⁴¹³ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 89/1, 114/2; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 25/2, 129/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 54/1.

⁴¹⁴ Kurşundan çıkan maddenin adıdır. Bkz. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1324.

yemini ile Konstantin davadan men edilmiştir.⁴¹⁵ Osmanlı hukukunda, hırsızlık suçu ve cezası değerlendirilirken, malı çalınan kişinin Müslim veya gayrimüslim olması önemli değildir. İşlenen suçun cezası ne ise o duruma göre gerekli karar verilmektedir. Suçu işleyen bir gayrimüslim ise ister bir Müslim'in, isterse bir başka gayrimüslimin malını çalsın, hırsızlık suçunun unsurlarının gerçekleşmesi durumunda gerekli cezaya çarptırılmaktadır.

3 Şaban 1105/30 Mart 1694 tarihli kayıt aralarında gayrimüslimlerin de bulunduğu köy ahalisinin dava edilmesiyle ilgilidir. Maçka kazasından Mesariye Hoş Oğlan adlı köyden Mehmet Beşe, aynı köy ahalisinden Mehmet, Ramazan, Mustafa, Hüseyin, diğer Mustafa, diğer Mehmet, Süleyman, Ali, diğer Mustafa adlı kişiler ile Peraşkive, Ohan, Keraku ve Todori adlı gayrimüslimleri dava etmek talebiyle mahkemeye gelmiştir. On iki gün önce evinin açılıp, tahtadan oluşan sandığı içindeki tüm eşyaları çalınmıştır. Köy ahalisinin birbirlerine kefil olmalarını ve suçlunun ortaya çıkmasını istemiştir. Köy ahalisi ise hırsızın kendilerinden olmadığını söyleyerek mahkemede olmayan tüm köy ahalisine kefil olmuşlardır. Ardından Mehmet Beşe davasını geri çekmiş ve köy ahalisine hüccet verilmesini talep etmiştir.⁴¹⁶ Osmanlı toplumunda, kişilerin birbirlerine kefil olması mahkemelerde sık rastlanan bir durumdur. Yaşanan hırsızlık olayı sonrasında, bunu yapan kişi bilinmiyor veya bir şüpheli yoksa bu durumda suçluyu ortaya çıkartmak için, mağdur olan kişi, köy ahalisinden şikâyetçi olma hakkına sahiptir. Köy ahalisinin dava edilmesi sonrasında, ahali suçlunun kendi aralarından biri olmadığına dair tüm ahali için kefil olabilmektedir. Kefillik, birbirlerinin salah ve istikamet üzere olmalarını sağlamayı taahhüt ettikleri içlerinde yaramaz kimse bulunmadığını beyan ettikleri ve aksi bir durumun ortaya çıkması halinde de bunun getireceği sorumlulukları yüklenmeyi kabullendikleri anlamındadır.⁴¹⁷

24 Şevval 1107/27 Mayıs 1696 tarihli kayıta, Maçka kazasına bağlı Mesariye köyünden Musail(?) adlı gayrimüslim, aynı köyden İbrahim adlı kişiyi dava etmiştir. Musail ifadesinde, sekiz gün önce, köydeki evinin önünde bağlı olan alnı eşkar,⁴¹⁸ sağ ayağı sükûn yani hareketsiz ve deste kuyruklu yirmi kuruş kıymete denk gelen atını semeri ile evinin avlusundan sabaha yakın saatlerde İbrahim'in çaldığını söylemiştir. Hatta bahsettiği atının İbrahim'in elinde olduğunu ve İbrahim'in hırsızlık ile ilgili suçları olduğunu, hoş olmayan işler yaptığını ve fesat olduğunu ileri sürerek, iddiasını ve davasını bunlar ile güçlendirmeye çalışmıştır. İbrahim'e bunların sorulmasını ve gerekenin yapılmasını istemiştir. İbrahim'e sorulduğunda bu iddiaları reddederek cevap vermiştir. Daha sonra şahitlerin ifadesine başvurulmuştur. Aynı kazanın farklı köylerinden olan kişiler, Musail'in evinin avlusundan atının gece içinde sabaha karşı semeri ile İbrahim tarafından

⁴¹⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 89/1.

⁴¹⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 114/2.

⁴¹⁷ Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", Fikret Karapınar (Ed.), **Marife**, 1, 2001, s. 132.

⁴¹⁸ Kırmızı veya kızılığ ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 118.

kaçırıldığını ve İbrahim'in elinde atı gördüklerini ifade etmiş ve İbrahim'in hırsız olduğunu belirterek bu hususa şahitlik etmişlerdir. Ayrıca farklı kişiler de yine şahitlik ederek İbrahim'in hırsız olduğunu ve defalarca bunu yaptığını dile getirmişlerdir. Mahkeme ise İbrahim'in suçunu sabitleyerek mütesellim ağaya teslim edilmesini kararlaştırmıştır.⁴¹⁹ Gayrimüslim birinin Müslim birini dava ettiği durumlarda, gayrimüslim kişiye şahitlik yapacak olanların Müslüman olması gerekliliği vardır. Bu kayıta davacı konumunda olan gayrimüslimin iddiasının ispatında Müslüman kişilerin şahitliğine başvurduğu görülmektedir.

Gayrimüslimlerin darp ve gasp olayına karıştığı iddiasıyla eşyalarını ve paralarını aldığı yönünde mahkemede şikâyette bulunan olmuştur. 13 Zilkade 1108/3 Haziran 1697 tarihli kayıta, Orta Hisar'da Şirin Hatun Mescidi mahallesinde oturan Kâşif Mehmet Ağa, Maçka kazasının Baş Maçka adlı köyünün Yani, Yur, Konstantin, Anastas, diğer Yani gibi gayrimüslimlerle köy ahalisinden davacı olmuştur. Kâşif Mehmet Ağa, üç ay önce Gümüşhane kazasındaki pederine giderken, Baş Maçka köyüne vardığında ahalisinden akçesi ile saman satın almak istediğinde ahali, ikindi ve akşam arasında, zimmi ve Müslümandan oluşan kırk kişilik bir grubun kendisini katletmek kastıyla konakladığı yere geldiklerini ve kendisine saldırarak üç yüz elli esedi kuruşuyla birlikte bir sim kemer kılıcı, bir yeni siyah koşumu, bir demir hişt ve bir iskarlat(?) ve kırmızı arakçin ve yeşil çukayla kaplı kuzu kalpağını aldıklarını söylemiştir. Bunların sual olunup ve eşyasının alı verilmesini talep etmiştir. Ahaliye sorulduğunda ise ahali böyle bir durumdan haberleri olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sonucunda Kâşif Mehmet Ağa'nın iddiasını kanıtlaması için 25 gün kendisine mühlet verilmiştir. Daha sonra davasını, eşyasını yağmalayan üç dört kayıp yeniçeri olduğunu ve gayrimüslimlerin olayla ilgisi olmadığını ifade ederek geri çekmiştir. Mahkeme, Kâşif Mehmet Ağa'yı davadan men ederek davayı sonlandırmıştır.⁴²⁰

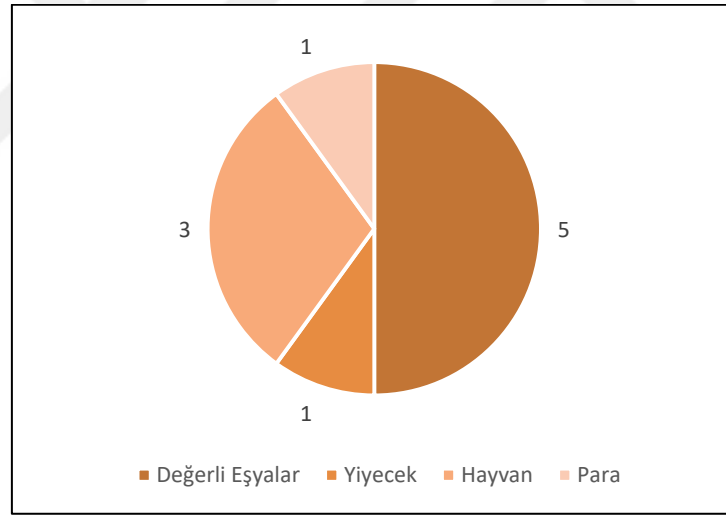
4 Zilkade 1111/23 Nisan 1700 tarihli kayıt, farklı mahallelerden gelen insanların, hırsızlık suçu bulunan ve yine bu şekilde devam eden kişinin dava edilmesi ile ilgilidir. Eksotha mahallesi sakinlerinden el-Hac Osman, İbrahim ile Akçaabat nahiyesine bağlı Argaliya köyünden çoban Mustafa adlı kişileri dava etmiştir. El-Hac Osman, İbrahim'in hırsızlık geçmişi olduğu, bu şekilde tanındığı, eski Trabzon mütesellimi el-Hac Hasan Ağa'nın hapsinden firar ederek kaçtığı gibi bilgilerden sonra gece dâhilinde evinin duvarı delinerek kapısının açıldığını söylemiş ardından çalınan eşyalarını sıralamıştır. Kürk, kürek, eski çuka, yemeni, taşlı altın yüzük, ibrik, yorgan, sahan, bir miktar çil akçe, kırk kuruş ve bunun emsali şeylerin çalındığını belirtmiştir. İkinci olarak Faroz mahallesinden Mehmet'in de İbrahim ile çoban Mustafa'yı dava ettiği ve ambarına girildiği anlatılmıştır. Mehmet'in ambarından kuşak, iki kadeh, üç yıldız altın, üç altın yüzük, bir bıçak ve emsali eşyaları çalınmıştır. Üçüncü davacı olarak İbrahim adlı kişinin çalınan eşyalarından

⁴¹⁹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 25/2.

⁴²⁰ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 129/1.

bahsedilmiştir. İbrahim'in evinden otuz üç kuruş nakit, iki yıldız altın, bir çift küpe, zenan altın yüzük, kuşak, iki gömlek, hançer, bıçak, hançer ve bunun emsali eşyaları çalınmıştır. Diğer bir davacı olarak Eksottha mahallesinden Yemun adlı gayrimüslimin de ambarına girildiği ve iki altın yüzük, sim işlenmiş dökme gümüş ve bir gümüş maşrapa, bir çift altın küpe, kuşak ve emsali eşyalarının çalındığı belirtilmiştir. Son olarak Lazari Keşiş adlı gayrimüslim de şikâyetçi olarak, ambarının açılıp içinden üç sim kadeh, bir çift altın küpe, bir bıçak, on altı yeni düğmesi, on iki adet sarmalı makrame, bir beyaz sac ve bunun emsali eşyalarının çalındığını ifade etmiştir. Bu kişilerin hepsi İbrahim ve çoban Mustafa'dan davacı olmuşlar ve gerekenin yapılması istenmişlerdir. Hırsızlıkla suçlanan İbrahim ve Mustafa'ya sorulduğunda ise suçlarını kabul etmişlerdir. Gereken cezanın verilmesi için suçluların zabite teslim olunması kararı verilmiştir.⁴²¹ Bu kayıtla birlikte hapsedilmiş bir suçlunun firar ederek suç işlemeye devam ettiği görülmektedir. Hapis kavramı, Osmanlı Hukukunda kural olarak tutuklama anlamına gelmektedir.⁴²² Osmanlı Devleti'nde hapis, bir ceza infaz kurumu olmaktan çok, muhakeme öncesi kısa süreli tutuklama yeri olarak kullanılmaktadır.⁴²³

Grafik 5: Çalınan Malların Çeşitleri

Hırsızlık vakalarında çalınan eşyalar çeşitli olabilmektedir. Grafik 5'e bakıldığında çalınanların daha çok altın, gümüş, ev eşyaları ve kürkler gibi değerli eşyalar başlığı altında toplanılanlar olduğunu söylemek mümkündür. At ve katır gibi hayvanları kaybolup başkalarının elinde bulunması sonucu bu kişilerin davalarıyla ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Bunların dışında yiyecek olarak da mısır çalınması olayı kayıtlara yansımıştır.

⁴²¹ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 54/1.

⁴²² Özgür Yıldız, "Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği", *Akademik Bakış*, 9 (17), 2015, s. 93.

⁴²³ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2002, s.107.

Tablo 8: Hırsızlıkla İlgili Vakaların Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı

Sicil No	Yıllar						Toplam
	1693	1694	1696	1697	1699	1700	
1860	2	1	-	-	-	-	3
1861	-	1	-	-	-	-	1
1862	-	-	1	3	-	-	4
1864	-	-	-	-	1	1	2
Toplam	2	2	1	3	1	1	10

Tablo 8'e bakıldığında hırsızlık vakalarının yıllara göre dağılımı göz önüne alındığında, pek fazla yaşanmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hırsızlık, toplumda huzuru ve asayiş bozan suçlar arasındadır. Mahkeme kayıtlarında karşılaşılan serika, sarik gibi ifadeler hırsızlıkla ilgili kelimelerdir. Serika, çalman eşyalardan bahsedilirken, sarik ise hırsızlık yapan kişilerden bahsederken kullanılan bir tabirdir. Hırsızlıkla suçlanan kişilere bakıldığında sadece erkeklerin değil kadınların da hırsızlık olaylarında yer aldığı olmuştur. Müslim ve gayrimüslim açısından bir değerlendirme yapıldığında gayrimüslimlerin hırsızlık ile suçlanmadığı görülmektedir. Dava edildikleri durumlar ise hırsızlık suçunun işlenmesinin ardından bunu yapanın bilinmemesi ve ortaya çıkması için köy ahaliyelerinden davacı olunmasıyla ilgilidir.

Hırsızlığın yapıldığı yerler genellikle ambarların ve evlerin açılması şeklindedir. Ambarda ya da evde olan sandıklardan eşyalarının çalındığını ya da defn ettiği parasının çalındığını ifade eden ve şikâyetçi olan kişilerle alakalı kayıtlar yer almaktadır. Hırsızlık yaptığını kabul edenlerin yanında bu iddiaları kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Hırsız olarak bilinen birisinin birkaç mahalle halkı tarafından şikâyet edildiği ve bu kişinin hırsızlıkla alakalı geçmişi olduğu yine kayıtlarla ortaya çıkmaktadır.

3.4. Yöneticiler ile Reaya Arasında Yaşanan Sorunlar

Yöneticiler ve reaya arasında yaşanan ve mahkemeye yansıyan davalar toplam sekiz adettir.⁴²⁴ Bu başlık altında değerlendirilen olaylar, devlet görevinde bulunan ya da herhangi bir hizmet sebebiyle görevlendirilen kişilerle reaya arasında yaşanan sorunlardır. Yaşanan tartışmalar ve kavgalar sırasında küfür edilmesiyle karşılaşılmaktadır. Küfür kelimesi belgelerde *şetm* veya çoğulu *şütum* şeklindedir. Osmanlı hukukunda genellikle söven veya hakaret eden ve her türlü kötü sözü kullanan kişiye ta'zir cezası uygulanmakla birlikte bu cezanın içeriği tamamen mahkemenin takdirine bırakılmıştır.⁴²⁵

⁴²⁴ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 44/6, 104/3; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 4/3, 5/3, 14/1, 21/1, 41/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 35/2.

⁴²⁵ Şekerci, a.g.e., s. 54-55.

20 Zilkade 1104/23 Temmuz 1693 tarihli kayıta, misafir olarak Trabzon'da bulunan Mehmet Ağa, Süleyman Reis adlı kişiyi dava etmiştir. Kars ve Ahıska kazaları taraflarına ferman ile birkaç hususa dair hizmet için gittiğini ve sonradan Polatane limanına geldiğini ve Efram(?) adlı gayrimüslimin gemisinde olduğunu belirtmiştir. Gemi içinde kendi halinde durur iken Süleyman Reis'in akşama yakın bir vakitte filika diye adlandırılan küçük sandalına atlayarak içindeki adamları ve varilleri denize döktüğünü ve küfür ettiğini belirtmiştir. Sonrasında sandal ile gemisine giderken Mehmet Ağa “*niçin bu makule ef'ali edersin*” diye hitap ettikten sonra Süleyman Reis'in “*necis yersin*” deyip cima lafzıyla dinine imanına küfür ettiğini söylemiştir. Bunun sorularak gerekenin yapılmasını istemiştir. Süleyman Reis cevabında bu durumu inkâr etmiştir. Şahitlere sorulduğunda ise Süleyman Reis'in adamları denize döktüğü ve Mehmet Ağa'ya küfür ettiğini söylemişlerdir. Bu ifadelerinin ardından Süleyman Reis'in zabite teslim edilmesi ve tembih olunması kararı alınmıştır.⁴²⁶

Vergi toplama sırasında, vergiyi toplamakla görevli kişinin darp edilip katledildiği vakasıyla ilgili kayıt, 5 Cemaziyülevvel 1105/2 Ocak 1694 tarihlidir. Yomra'nın Mesuna köyünden Kamil, Süleyman ve Ali adlı kişiler mahkemeye gelerek şahit oldukları olayı anlatmışlardır. Bayburt kazası sakinlerinden kale müstahfızı Ahmet Bey, berat ile mutasarrıf olduğu a'şar vergisini toplamak için gedik tımarı köylerinden olan Mesuna köyüne gitmiş ve o köyden Kalafat oğlu adlı gayrimüslimin menziline misafir olarak bulunmuştur. Bu köyden olan Osman adlı kişi Hüseyin adlı kişiye küfür etmiş ve siyah kabzalı hançeri ile üzerine de hücum ederek kavgaya başlamışlardır. Ahmet Bey ise taşraya çıkmış ve Osman, Ahmet Bey'e hançeri ile saldırarak sol pazısını ve koltuk altını yaralamıştır. Ahmet Bey'i olayın yaşandığı yer içinde bir yere götürmüşlerdir. Ahmet Bey'in bu yaradan vefat ettiğini söyleyerek incelenmesini istemişlerdir. Naib Mustafa Efendi, mütesellimin görevlendirdiği Ramazan Ağa ve Hüseyin Beşe maktulün olduğu yere gittiklerinde söz edilen yaralanmadan vefat ettiğini muayene ve müşahede sonucunda belirtmişlerdir. Köy ahalisine durum sorulduğunda ise Osman'ın hançeri ile Ahmet Bey'i darp ettiğini ve o yaradan vefat ettiğini söylemişler ve olay bu şekilde kayıtlara geçmiştir.⁴²⁷ Eyalette yönetici ve yönetilen ilişkilerinde yaşanan sorunlardan biri, vergi toplama sırasında ortaya çıkan uygun olmayan davranışlardır. Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın, çiftçilerin aldıkları mahsul karşılığında devlete ödedikleri vergiye öşür adı verilmektedir.⁴²⁸ XVII. yüzyıldan itibaren tımar topraklarının iltizama verilme süreci içinde öşür de nakdileşmeye başlamış ve artık kelime çoğul şekliyle yani *a'şar* kullanılmıştır.⁴²⁹ A'şar vergisini toplama sırasında bahsedilen konulardan bir diğeri ise *gedik tımarı* ifadesidir. Gedik tımarı, kale muhafızlarına tevcih edilen tımarlardır.⁴³⁰

⁴²⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 44/6.

⁴²⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 104/3.

⁴²⁸ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, Osmanlı Devleti Tarihi, 2, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 531.

⁴²⁹ Ahmet Tabakoğlu, “Öşür”, *DİA*, 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, 101.

⁴³⁰ Ahmet Akgündüz, “Gedik”, *DİA*, 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 541.

Şahitlerin, şahitliklerinin uygun olup olmadığına yönelik araştırma durumu kayıtlarda bulunmaktadır. 20 Cemaziyülevvel 1105/17 Ocak 1694 tarihli kayıta, dergâh-ı ali cebecilerinin kırkinci bölüğüne mahsus oda ahalisinden olan Şaban Beşe ve Mehmet Beşe adlı kişiler İstanbul'da Sultan Mehmet Han Camii yakınlarında misafir olarak bulunan İbrahim Bey için mahkemede bulunmuşlardır. Belgrad muhafazasında olan vezir Cafer Paşa'nın silahtarı İbrahim Bey, Mehmet Ali reis adlı kişinin gemisiyle Varna iskelesinden İstanbul'a giderken Ahyolu kazasına bağlı Süzebolu isimli köyün iskelesi önüne geldiklerinde kavga etmişlerdir. Mehmet Ali reis, İbrahim Bey'i darp edip yaralamış ve eşyalarına el koyarak gemiden atmıştır. İbrahim Bey'in el konulan eşyaları arasında, kırk kuruş kıymetli sim yaldızlı bir kılıç, otuz kuruş kıymetli yaldızlı sim gaddâre altmış kuruş kıymetli mükemmel bir sim kemer, beş kuruş kıymetli zenne kuşağı, beş kuruş kıymetli balık dişi kabzalı sade bir hançer, yetmiş kuruş kıymetli bir zümrüt taşı yüzük ile seksen esedi kuruş ve seksen adet yaldız altını vardır. Mehmet Ali Reis el koyduğu eşyalar için kendisinden gidip almasını söylemiş ve mahkemede bulunan Şaban Beşe ve Mehmet Beşe, seferden dönerken gemiye gittiklerinde bu duruma şahit olduklarını belirtmişlerdir. Daha sonra mahkemeye gelen bu kişilerin durumları araştırılmıştır. Nuh Efendi, bu iş için görevlendirilmiş ve Hasan Odabaşı, Es-Seyyid Hüseyin, Ahmet Beşe, Veli Beşe, Yusuf Beşe ve yirmi sekizinci bölükten Mürteza ve Halil Beşe vesaire kişilerden şahitlerin durumu sorulmuştur. Her ikisinin de adil ve makbul insanlar olduğu söylenmiş ve bunlar kaydedilmiştir.⁴³¹

15 Şaban 1105/11 Nisan 1694 tarihli kayıt, bir önceki kayıttaki, iskeledeki kavga ile ilgilidir. Fakat burada Orta Hisar mahallesinde misafir olarak bulunan İbrahim Bey, Mehmet Ali Reis'i dava etmiş, eşyaları ile para ve altınını istemiştir. Varna iskelesinden İstanbul'a giderken Süzebolu iskelesi önüne geldiklerinde Mehmet Ali reisin kendisi ile kavga edip darp ettiğini ve gemiden attığını söylemiştir. Ardından kırk kuruş kıymetli sim yaldızlı bir kılıç, otuz kuruş kıymetli yaldızlı sim gaddâre altmış kuruş kıymetli mükemmel bir sim kemer, beş kuruş kıymetli zenne kuşağı, beş kuruş kıymetli balık dişi kabzalı sade bir hançer, yetmiş kuruş kıymetli bir zümrüt taşı yüzük ile seksen esedi kuruş ve seksen adet yaldız altınını aldığını belirtmiştir. Şaban Beşe ve Mehmet Beşe'nin şahitliklerinden bahsettikten sonra adı geçen eşyaları ile seksen kuruşu ve seksen adet altınını Mehmet Ali reisten talep etmiştir. Mehmet Ali Reis'e sorulduğunda ise hançer, kılıç ve gaddâre kendinde olduğunu kabul etmiş, geri kalan eşyanın kendisinde olduğunu kabul etmemiştir. Ancak şahitlerin söyledikleri de göz önüne alınarak İbrahim Bey'in tüm eşyası, parası ve altınlarının kendisine verilmesi ve Mehmet Ali reise tembih olunması kararı alınmıştır.⁴³²

8 Ramazan 1105/3 Mayıs 1694 tarihli bu kayıt, önceki kayıtla ilgili olup İbrahim Bey ve Mehmet Ali Reis arasında sulh yapılmasıyla alakalıdır. Kemah kazası ahalisinden olup Belgrad muhafazasında olan paşa hazretlerinin silahtarı İbrahim Bey Orta Hisar mahallesinde misafir olarak

⁴³¹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 4/3.

⁴³² TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 5/3.

sakin bulunmaktadır. Mehmet Ali reisle yaşamış olduğu kavgayı kendisini darp ettiğini ve eşyalarına el koyduğunu anlatmıştır. Mehmet Ali reisten davacı olduktan sonra hançer, kılıç ve gaddâreyi aldığını ve geri kalan eşyası için dava ettiğinde aralarında anlaşarak sulh yaptıklarını ifade etmiştir. Buna göre İbrahim Bey ve Mehmet Ali reis arasında iki yüz esedi kuruş üzerine sulh yapmışlar ve dava bu şekilde sonlanmıştır.⁴³³

Vergi toplama hususunda yaşanan haksızlıklar ve sorunlar sadece merkezden gelen hükümlerde bulunmamaktadır. Mahkemede kayıtlarında, kendilerinden vergi toplamak için gelen kişinin aldığı para ile ilgili şikâyetler yerel mahkemelerde de bulunmaktadır. 28 Şevval 1105/22 Haziran 1694 tarihinde Trabzon Eyaleti Yavebolu kazasından olup misafir olarak Trabzon'da bulunanlar, İbrahim Kethüda, Mehmet Kethüda, diğer İbrahim Kethüda, İsmail ve diğer Mehmet, Bünyad, Ömer, Hasan Kethüda, Mürvet, Hüseyin Melik gibi ahaliden kişiler mahkemeye gelerek Orta Hisar mahallesinden Mahmut Çelebi'yi dava etmişlerdir. On dokuz gün önce Mahmut Çelebi, Görele kasabasına gelip “*ben serdarım*” diyerek vergi toplama esnasında haksız yere yetmiş esedi kuruşlarını almıştır. Davacılar bunun sorulup kendilerine paranın iade edilmesini istemişlerdir. Mahmut Çelebi'ye sorulduğunda bu konuyu inkâr etmiş olduğundan davacıların dava konularını ispatlamaları istenmiştir. Bab-ı Pazar mahallesinden sakinlerinden el-Hac Ahmet Ağa ve Bulancak kazası ahalisinden olup Trabzon'da misafir olarak bulunan Mustafa mahkemede şahit olarak bulunmuşlardır. Şahitler, Mahmut Çelebi'nin tekâlif-i salyane sırasında İbrahim Kethüda'dan yetmiş esedi kuruş aldığını söylemişlerdir. Sonuç olarak mahkemede, yetmiş esedi kuruşun İbrahim Kethüda'ya geri verilmesi ve Mahmut Çelebi'ye tembih olunması kararı alınmıştır.⁴³⁴

18 Cemaziyülahır 1106/3 Şubat 1695 tarihinde Trabzon eyaletinde mütesellim olan Mustafa Ağa mahkemeye gelerek sabıka eyalet mutasarrıfı Mehmet Paşa, Maçka kazasındaki Kozhan diye bilinen hana gidip, teftiş olduğu hasebiyle isimlerini bilmediği iki adamı katledip, cesetleri hanın yakınlarında gömdüğüne dair duyum almış ve bunun araştırılmasını istemiştir. Bahsedilen yere bakıldığında ise maktullerle karşılaşmadığı belirtilmiş ve yakınlarında olan köylerin ahalisine bu durum sorulmuştur. Ahaliden kimsenin de bu konu ile ilgili bir duyumu olmadığı ifade edilmiştir.⁴³⁵

Ehl-i örf taifesinden kişilerle sorun yaşadığı halde buna sebep olduğunu düşündüğü kişiyi dava eden kişilerle ilgili kayıt bulunmaktadır. 20 Cemaziyülahır 1111/13 Aralık 1699 tarihli kayıta, Maçka kazasına bağlı Soldoy köyünden Hüseyin Beşe, İsmail adlı kişiyi dava etmiştir. İsmail, şehrin ehl-i örf taifesine istinat ile kendisini gammazladığını bu sebeple de ehl-i örfün kendisini köyden çıkarttıklarını ve üç yüz esedi kuruşunu aldıklarını ifade etmiştir. Ehl-i örften

⁴³³ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 14/1.

⁴³⁴ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 21/1.

⁴³⁵ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 41/1.

sözünü ettiği parayı geri almanın mümkün olmadığı, durumunu saltanat-ı aliyeye bildirdiğini ve buna sebep olanlardan bunu geri alabileceğine dair elinde ferman olduğunu belirtmiş ancak İsmail'in vermediğini söylemiştir. İsmail'e sorulduğunda ise Hüseyin Beşe'nin kendi halinde olmadığını, üç sene önce kardeşi Süleyman Beşe ve Tazı oğlu Mehmet Beşe ile gece dâhilinde köydeki evine alet-i harb ile gelip evini bastıklarını, eşyalarını yağmaladıklarını ve ailesine saldırdıklarını söylemiştir. Daha sonra bu durumu eski yeniçeriler zabiti olan ağaya ve valiye bildirmiş lakin Hüseyin Beşe firar etmiş ve bulunamamıştır. İsmail elinde bulunan fetva ile konunun çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Fetvaya bakıldığında Hüseyin'in evini bastığı ve orada yaptıkları anlatıldıktan sonra, davasını ispat etmesi ve akçe-i cerimeyi kendisinden alınıp alınmayacağı sorulmuş ve İsmail lehine fetva verilmiştir. Daha sonra şahit olarak mahkemede bulunan Hüseyin Beşe ile Rukiye ve Fatıma adlı kadınlar dinlenmiştir. Şahitlerin de davacı Hüseyin Beşe'nin, İsmail'in evini bastığına dair ifadelerinin ardından mahkeme, Hüseyin Beşe'yi davadan men etme kararı almıştır.⁴³⁶ Bu kayıt, mahkemede kadınların da şahitlik ettiğine örnek olacak özelliği sahiptir. İncelenen kayıtlar arasında kadınların şahit olduğu tek kayıttır.

Tablo 9: Yöneticilerle Reaya Arasında Yaşanan Sorunların Sicillere ve Yıllara Göre Dağılımı

Sicil No	Yıllar				Toplam
	1693	1694	1695	1699	
1860	1	1	-	-	2
1861	-	4	1	-	5
1864	-	-	-	1	1
Toplam	1	5	1	1	8

Tablo 9'da yöneticiler ile reaya arasında yaşanan sorunların en fazla 1694 yılında olduğu görülmektedir. İki grup arasında yaşanan vakaların konuları çeşitli olup, içinde küfür barındıran kavgalar, vergi toplamakla görevli olup katledilen kişiler, görevli olduğu bahanesiyle halktan vergi talep edenler, malı gasp edilenler gibi çeşitli konuları ihtiva edebilmektedir. Kayıtlarda mahkemede dava eden/edilen taraflardan birinin yönetici olmadığı durumlar da olmaktadır. Ancak bir şekilde yöneticilerle ilgili olduklarından dolayı bu başlık altında değerlendirilmiştir.

3.5. Tecavüz ve Zina Vakaları

Tecavüz yani ırza geçme suçu, İslam hukukunda ayrı bir suç olarak işlenmemiş ve had cezası ile cezalandırılan zina suçu içinde yer almıştır.⁴³⁷ Ancak kadının zina suçu nedeniyle had cezasına muhatap olabilmesi için, bu cinsel ilişkiye rıza göstermiş olması gereklidir.⁴³⁸ Aksi durumda yani

⁴³⁶ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 35/2.

⁴³⁷ Belkis Konan, "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", *OTAM*, 29, 2011, s. 152.

⁴³⁸ Cihan Osmanağaoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İÜHFİM*, 66 (1), 2008, s.159.

kadının buna zorlanması tecavüz olarak değerlendirilmektedir. Zina, birbiriyle evli olmayan veya efendi köle durumunda bulunmayan ayrı cinsten iki insanın birbiriyle girdiği cinsel ilişki olarak tanımlanabilir.⁴³⁹ Zina suçu, İslam hukukunda topluma karşı işlenen bir suç olarak görülmektedir. Çünkü zina fiili ile toplumun temeli olan aile kurumu temelden sarsılmakta ve böyle bir fiilin cezasız kalması fuhuşu resmileştirerek, toplumun geleceğini tehlikeye sokmaktadır.⁴⁴⁰ Daha öncede belirtildiği üzere had ve kısas cezalarında ispat önemlidir. Zina işleyenlerin cezalandırılabilmesi için suçluların bilerek ve isteyerek ve hiç bir baskı altında kalmadan suçu işlemiş olmaları ve işledikleri eylemin suç olduğunu bilmiş bundan şüphe etmemiş olmaları gerekmektedir.⁴⁴¹ Delilde eksiklik olması durumunda cezalar, ta'zir cezasına dönüşmektedir.

Osmanlı hukukunda kanunnamelere bakıldığında burada da zina suçu altında ırza geçmenin cezası anlatılmaktadır. Bu nedenle tecavüz suçu ile ilgili hükümleri kanunnamelerde zinaya ilişkin hükümlere bakarak değerlendirmek gerekmektedir. Fatih kanunnamesinde zina edenlerin para cezası ile cezalandırıldıkları görülmektedir. Kanunnamelerde, zina suçunu işleyenlerin cinsiyetlerine, medenî hallerine ve gelirlerine göre sınıflandırılarak ayrı ayrı para cezaları oluşturulmuştur. Bir kişinin zina yapması, bu suçun sabit olması ve zina yapanın evli erkek olması durumunda zenginden üç yüz, orta halliden iki yüz, durumu daha kötü olandan 100 ve durumu çok kötüden de kırk akçe alınması belirtilmiştir.⁴⁴² Bunlardan başka bekâr bir erkek ile bekâr bir kızın zina suçları için takdir edilen ceza aynı olmakta iken, evli bir kadın zina ettiğinde, mali durumuna göre değişen para cezaları takdir edilmiştir.⁴⁴³

Yavuz Sultan Selim kanunnamesinde yine benzer hükümler olup “*siyaset için zekeri kesile*” ifadesinin yer alması önemlidir.⁴⁴⁴ Bir kızın kendisine karşı zina suçu işlendiğini söylese ve karşısındaki kişi bunu inkâr etse şahit dinlenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁵ Kanuni Sultan Süleyman ve sonrakilerin döneminde de genel olarak aynı cezalar ufak farklılıklar ile devam etmiştir. Irza geçme veya zina durumunda verilen para cezalarının genelde suçun İslam hukukuna göre sabit olmadığı yani kanıtlanmadığı durumlarda verildiğini söylemek mümkündür. İslam hukukuna göre zinanın sabit olması için dört şahidin gerekli olduğu düşünülürse birçok durumda bu ispat şartının gerçekleşmeyeceği ve suçluya zaruri olarak örfi cezaların verileceği

⁴³⁹ Konan, “Tecavüz Suçu”, s. 152.

⁴⁴⁰ Nevin Ünal Özkorkut, **Türk Hukuk Tarihinde Zina**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 74-75.

⁴⁴¹ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **AÜHF**, 3 (1), 1946, s. 133.

⁴⁴² Üçok, a.g.m., 3, s. 52.

⁴⁴³ İsmail Acar, “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 85.

⁴⁴⁴ Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 149.

⁴⁴⁵ Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 150.

anlaşılmaktadır.⁴⁴⁶ Bu başlık altında toplam üç adet kayıt bulunmaktadır.⁴⁴⁷ Bunlardan ikisi tecavüz suçunu içerirken diğeri zina suçunu içermektedir.

Tecavüz olayına örnek olabilecek vakada, bu suç işlemekle dava edilmiş kişinin suçsuz olarak görüldüğü kayıt, 13 Recep 1104/20 Mart 1693 tarihlidir. Yavebolu kazasının Görele kasabasından olan Mehmet Bey, yine kasaba sakinlerinden olan Mehmet isimli kişiyi dava etmiştir. Mehmet Bey, Mehmet'in gece yarısı mülkünü basarak, hademesi olan Asiye isimli bıkır-i baliğanın yani el sürülmemiş olan yetişkin kızın bekâretini zorla alarak zina ettiğini mahkemede anlatmış ve gereğinin yapılmasını istediğini belirtmiştir. Mehmet'e sorulduğunda bunu inkâr etmiş ve davacının davasını kanıtlaması istenmiştir. Bunun için de kendisine 15 gün mühlet verilmiştir. Davacı Mehmet Bey kendisine verilen süre içinde davasını ispat edememiştir. Ayrıca Mehmet'in durumu da araştırılmış ve iftiraya uğradığına kanaat getirilmiştir. Bunun sonucunda da davacı olan Mehmet, davadan men edilmiş ve vaka bu şekilde sonuçlanmıştır.⁴⁴⁸

5 Şevval 1108/27 Nisan 1697 tarihli kayıt, Akçaabat nahiyesinin Kisarna köyünden Yur adlı gayrimüslim, Tekfur Çayır mahallesinden İbrahim ve İsmail adlı kişilerin eşkıya ve ehl-i fesat olduklarını belirterek dava etmiştir. Yur, iki gün önce köyde evinde iken İbrahim ile İsmail'in evini bastıklarını, annesi Sarafte(?) adlı gayrimüslime zina etmek kastıyla yakalayıp, hançerlerini iki omuzu üzerine dikip, ahır kapısına kadar çekerek götürdüklerini belirtmiştir. Ayrıca evden bir gömlek, bir teşbih, iki kese ve bir demir kantarlarını almışlar ve sabahtan ikindiye kadar şarap istediklerini ifade ederek bunların sorulmasını istemiştir. İbrahim ve İsmail cevaplarında çaldıkları eşyaları kabul etmiş ancak geri kalan tüm iddiaları reddetmişlerdir. Bunun üzerine Mütesellim Mehmet Ağa da İbrahim ve İsmail'in başka suçları olduğunu, daima şarap içtiklerini, gece ve gündüz nice kişilerin ırzlarına geçtiklerini, ehl-i zimmet keferesinin dahi ırzlarına, emvallerine taarruz ettiklerini, yol kesip üç gün üç gece camiler ve mescitlerin cemaatlerini men ettiklerini, daima şekavet üzere olduklarını söylemiştir. Bunlara ek olarak birçok tüccar ve sanat ehlinde eşya aldıklarını, akçelerini veren birçok kişinin üzerine kılıç ve hançer ile hücum ettiklerini, yol kesip hırsızlık yaptıklarını bu nedenle de yok edilmeleri gereklidir demiştir. İbrahim ile İsmail'in durumları kendi mahallelerindeki imamdan, cemaatten, ulemadan ayan ve eşrafından sorulması kararlaştırıldığında, bu kişiler davacıların söylediklerini onaylayacak ifadeler kullanmışlardır. Bu kişilerin kendi halinde olmayan, daima içki içen, insanların ırzına geçen, yol kesen, insanlara saldıran ve şekavet eden kişiler olduğunu onaylamışlardır. Mahkeme gerekenin icrası için, orta çavuş Abdi Ağa'ya, İbrahim ve İsmail'in teslim edilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁴⁹ Gayrimüslimlerle

⁴⁴⁶ Aydın, "Ceza ", s. 479.

⁴⁴⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 29/4; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 59/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 56/3.

⁴⁴⁸ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 29/4.

⁴⁴⁹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 59/1.

ilgili tecavüz vakasında, tecavüz suçundan başka suçlar da içeren bir kayıttır. Böylece bir dava içerisinde tecavüz olayından başka ev basma hırsızlık ve içki içme gibi farklı suçlar da yer almıştır. İçki içme suçu, İslam hukukunda had suçlarından sayılmaktadır. Osmanlı kanunnamelerinde ise bu suçu işleyenlere para cezası verilmektedir.⁴⁵⁰

Zina yaptığı gerekçesiyle şikâyet edilenlerle ilgili kayıt da mevcuttur. 29 Şevval 1111/19 Nisan 1700 tarihinde Eksotha mahallesinden el-Hac Osman, Zağnos Kapısı mahallesinde sakin Rukiye'yi dava etmek amacıyla mahkemede bulunmuştur. El-Hac Osman, Rukiye'nin hırsız olarak addedilen İbrahim'e yataklık yaptığını belirtmiş İbrahim'in Rukiye'nin evinde yakalanmasını da buna kanıt olarak göstermiştir. Evi yoklandığında da beyaz ve alaca parçalar bulduğunu ifade ederek Rukiye'nin namahrem olan İbrahim'i evine almasından söz etmektedir. Hatta sadece İbrahim'in değil, Ahmet Çelebi adlı kişinin de gece ve gündüz Rukiye'nin evine girip çıktığını belirterek, bu durumun Rukiye'den sorulması ve gerekenin yapılmasını istemektedir. Rukiye cevabında İbrahim'in gece evine geldiğini ve gizlendiğini, bahsedilen alaca parçasının da İbrahim'e ait olduğunu kabul etmiş ancak Ahmet Çelebi ile ilgili suçlamaları reddetmiştir. Daha sonra mahkeme mahalle ahalisine bu durumu sormuştur. Mahalle imamı olan İbrahim Efendi ve cemaatinden kişiler, Rukiye'nin kendi halinde olmadığını, evine namahrem olan Ahmet Çelebi'yi aldığını, gece ve gündüz evine girip çıktığını ve Ahmet Çelebi'nin iyi adam olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine gerekli cezanın verilmesi için Rukiye ve Ahmet Çelebi'nin zabite teslim edilmesi kararı verilmiştir.⁴⁵¹ Osmanlı Devleti'nde mahalle imamı oldukça önemli olmakla birlikte çeşitli görevleri de bulunmaktadır. Tanzimat dönemine kadar imamlar, devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusu olarak görülmektedir. Mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatının sağlanması ve fuhşiyat ile iştigal eden kadınların belirlenerek mahalleden sürülmeleri, mahallenin gerekli İslami adap içinde yaşamlarını sürdürmeleri ve dinî vecibelerini yerine getirmeleri imamlar tarafından gözlenmektedir.⁴⁵²

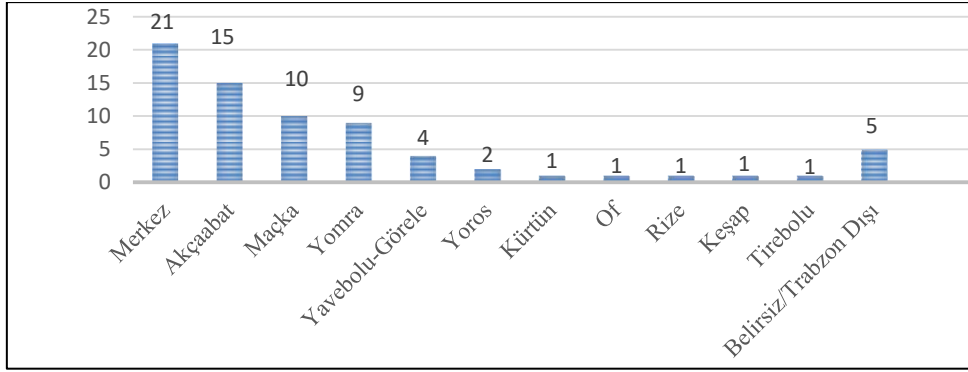
İki tecavüz vakasından biri gayrimüslimlere karşı işlenmiştir. Verilen cezalara bakıldığında ise tecavüz suçlarından birinin olayı kanıtlanamaması neticesinde dava, davalı lehine sonuçlanmıştır. Diğerinde ise tecavüz dışında farklı suçları da barındırmış olması, gereken cezanın verilmesi için ağaya teslim edilmesi kararı alınmıştır. Zina suçu ile yargılanan kadın ise bunu inkâr etse de mahkemede mahalle ahalisinin aleyhine şahitlik yapmaları neticesinde gerekli cezanın verilmesi için zabite teslim edilmesi belirtilmiştir. Zina suçlarında kişilerin evli olup olmamasına göre verilecek ceza değişmektedir.

⁴⁵⁰ Üçok, a.g.m., 3, s. 57.

⁴⁵¹ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 56/3.

⁴⁵² Kemal Beydilli, **Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Tatav Yayınları, İstanbul 2001, s. 7.

Grafik 6: Bireysel Asayiş Sorunlarının Merkez, Kaza ve Nahiyelere Göre Dağılımı

Grafik 6'da⁴⁵³ 1692-1700 yılları arasında Trabzon mahallelerinde, kaza veya nahiyelerinde suçların daha çok merkezde yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak merkezdeki olayların mahkemeye aksettirilmesinden daha kolay olduğu düşünülmektedir. Akçaabat, Maçka ve Yomra ise merkezden sonra asayiş sorunlarının daha çok yaşandığı yerlerdir. Bu yerler merkezin doğusu, batısı ve güneyinde yer almaktadır. Merkeze yakın olan ve merkezi çevreleyen kaza/nahiye olan bu yerlerde yaşanan vakaların da mahkemeye intikali, uzak yerlere göre, daha mümkün gözükmektedir. Buna ek olarak, ilk sıralarda yer alan bölgelerde nüfusun daha fazla olması ihtimali de bulunmaktadır. Bilindiği üzere XVII. yüzyılda köylerden şehirlere göç yaşanmıştır. Merkez ve merkeze yakın yerlerde asayiş sorunlarının çok yaşanması, nüfusun bu yerlerde daha çok olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.6. Bireysel Asayiş Vakalarıyla İlgili Sosyal Statü Analizi

Bireysel asayiş olaylarında karşılaşılan unvanlar, kişilerin sosyal statüleri hakkında bilgi vermektedir. Askerî sınıfa ait unvanların yanında dini vasfı yansıtan unvanlar da bulunmaktadır. Bunlarla birlikte hangi unvanın daha çok hangi asayiş sorunlarında yer aldığıyla ilgili değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca mahkemelerde davacı/davalı oldukları olaylara bakarak asayiş olaylarında unvan sahibi kişilerin mağdur oldukları ya da ettikleri olaylar belirlenebilmektedir.

Tablo 10: Bireysel Asayiş Vakalarında Karşılaşılan Unvanlar

Unvan	Cinayet	Darp	Hırsızlık	Yöneticiler-Reaya	Tecavüz-Zina	Toplam
Beşe	13	11	2	1	-	27
Ağa	1	2	2	2	-	7
Bey	-	1	-	4	1	6

⁴⁵³ Grafik oluşturulurken suçun işlenmiş olduğu yer dikkate alınmıştır.

Tablo 10: (Devamı)

Unvan	Cinayet	Darp	Hırsızlık	Yöneticiler-Reaya	Tecavüz-Zina	Toplam
Çelebi	1	2	-	1	1	5
El-Hac	1	1	2	-	1	5
Reis	-	-	-	4	-	4
Çavuş	2	-	-	-	-	2
Es-Seyyid	1	-	-	-	-	1
Molla	-	1	-	-	-	1
Kethüda	-	-	-	1	-	1

Tablo 10'a bakıldığında en fazla *beşe* unvanı ile karşılaşıldığı görülmektedir.⁴⁵⁴ Beşe unvanının yeniçeri olanlar için kullanıldığı bilinmekle birlikte hangi tarihten itibaren kullanılmaya başlandığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu unvanın sadece yeniçeri olanlar için kullanıldığı ile ilgili şüpheler bulunmaktadır. Bunun sebepleri arasında bazen yeniçeri olduklarının belirtilmesi bazen ise sadece isimlerinin yazılması gösterilmektedir.⁴⁵⁵ Ayrıca bu yüzyılda askeri sınıf içerisinde yer almak için yeniçeri ocağına girenlerin olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁶

Cinayet vakalarında beşe unvanlı kişilerin dokuz tanesi maktul,⁴⁵⁷ üç tanesi davalı veya katil⁴⁵⁸ ve bir tanesi de davacı⁴⁵⁹ durumundadır. Bu unvanın kullanıldığı kayıtlara bakıldığında birkaç kayıttan kişilerin askeri sınıfla veya yeniçerilikle ilgileri bulunduğu ve beşe unvanına da bu şekilde sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yeniçeri çavuşu tarafından görevlendirilen kişilerin mahkemeye keşif başvurusu için gitmiş olmasıyla ilgili kayıt, maktulün de yeniçeriler ile ilgisi bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁶⁰ Yeniçeri olduğunun anlaşıldığı başka bir kayıta ise maktulden *asesçi* olarak bahsetmesi, kişinin yeniçeri gruplarından birinde yer aldığını açıkça göstermektedir.⁴⁶¹ Maktul birinin babasının adının Mehmet bölükbaşı olması, maktulün de yeniçerilikle ilgisi olduğunu düşündürmektedir.⁴⁶² Trabzon muhafızının yanında görevli olan kişinin mahkemeye giderek keşif talebinde bulunmasıyla alakalı kayıttaki maktulün de askerlikle

⁴⁵⁴ Tablo oluşturulurken davalı ya da davacı durumunda olan kişiler dikkate alınmıştır.

⁴⁵⁵ XVII. yüzyılın ilk yarısında Trabzon'daki Beşe örnekleri ve yeniçerilikle ilişkileri için bkz. Turan Açık, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, 62, İstanbul, 2016, s. 47-54.

⁴⁵⁶ Kenan İnan, "Taşrada Bir Yeniçeri Zabiti, Ebubekir Çavuş", "Mahmiye-i Trabzon Mahallatından" Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 256.

⁴⁵⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 3/2; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 29/6, 30/1, 30/2, 31/3, 32/2; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 55/2; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 21/5, 25/1.

⁴⁵⁸ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 5/4, 14/1, 61/1.

⁴⁵⁹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 37/7.

⁴⁶⁰ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 3/2.

⁴⁶¹ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 55/2.

⁴⁶² TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 21/5.

ilgisi olduğu söylenebilir.⁴⁶³ Davalı olarak mahkemede bulunan beşe unvanlı kişinin, asker olduğu, sefere gittiği hatta esir edildiğinden bahsettiği görülmektedir.⁴⁶⁴

Darp vakalarında beşe unvanına sahip, beş darp eden,⁴⁶⁵ altı tane de darp edilen kişi bulunmaktadır.⁴⁶⁶ Bu kayıtlardan kişilerin yeniçerilikle ya da askeri sınıfa mensupluklarıyla ilgili durum anlaşılmamaktadır. Hırsızlık vakalarında iki beşe unvanlı kişi davacı konumunda,⁴⁶⁷ yöneticilerle reaya arasındaki sorunlarla ilgili kayıtlarda davacı durumunda bir beşe unvanına⁴⁶⁸ rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda da kişilerin beşe unvanına ne şekilde sahip olduklarıyla ilgili malumat elde edilememektedir.

Beşeden sonra en çok karşılaşılan unvan *ağadır*. Ağa, Osmanlı Devleti'nde saray mensupları için kullanılmasının yanında halkın ileri gelenlerine, taşranın ayan ve eşrafına da denilmektedir.⁴⁶⁹ Cinayet vakalarında ağa unvanına bir kayıтта rastlanmakta ve o da katil olarak zikredilmektedir.⁴⁷⁰ Ancak kişinin bu unvanının nereden geldiği anlaşılamamaktadır. Darp vakalarında ağa unvanı iki kayıтта bulunmakta ve ikisinde de bu kişiler darp edenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Unvana ne şekilde sahip oldukları bilinmemekle birlikte ilk kayıтта kişinin babasının da ağa unvanına sahip olduğu görülmektedir.⁴⁷¹ Diğerinde ise kişiden bahsederken *Kalaycıoğlu* şeklinde ifadeyle karşılaşılmaktadır.⁴⁷² Hırsızlık vakalarında ağa unvanı, birinde davalı⁴⁷³ diğerinde ise davacı⁴⁷⁴ olarak iki kayıтта yer almaktadır. Yöneticiler ve reaya arasında yaşanan sorunlarla ilgili kayıtlarda kişilerin hangi durumlardan ötürü bu unvana sahip oldukları anlaşılmaktadır. İlk kayıтта davacı durumunda olan ağa unvanlı kişinin görevli olduğu yerleri belirterek bu görevi için fermana sahip olduğunu ve bazı hizmetler için gittiğini ifade ettiği görülmektedir.⁴⁷⁵ Diğer kayıтта ise bir konunun araştırılması için mahkemeye gelen ağa unvanlı kişinin mütesellim olduğu belirtilmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁶³ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 25/1.

⁴⁶⁴ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 61/1.

⁴⁶⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 52/1, 98/3; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 20/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 9/4, 61/3.

⁴⁶⁶ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 52/1, 98/3; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1; TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 20/1; TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 9/4, 61/3.

⁴⁶⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 114/2; TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 56/1.

⁴⁶⁸ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 35/2.

⁴⁶⁹ Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lugatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 7.

⁴⁷⁰ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 70/2.

⁴⁷¹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 16/2.

⁴⁷² TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 18/1.

⁴⁷³ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 56/3.

⁴⁷⁴ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 129/1.

⁴⁷⁵ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 44/6.

⁴⁷⁶ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 41/1.

Osmanlı Devleti'nde mütesellim, çeşitli idarî görevliler için kullanılmış olup beylerbeyinin veya sancak beyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan görevlileri ifade etmektedir.⁴⁷⁷

Üçüncü olarak en çok karşılaşılan unvan *beydir*. Sancakbeyiler, zeamet sahipleri, mütevelliler bey unvanına sahiptirler.⁴⁷⁸ Darp vakalarında karşılaşılan bey unvanlı kişinin farklı bir kazadan geldiği ve de Trabzon'da misafir olarak bulunduğu görülmektedir.⁴⁷⁹ Yöneticiler ve reaya arasında yaşanan sorunlarla ilgili bölümde maktul olan bey unvanlı kişinin kale müstahfızı olduğu ve vergi toplama görevi için geldiği öğrenilmektedir.⁴⁸⁰ Bu bölümdeki diğer üç kayıt ise aynı kişileri konu almakta ve bey unvanlı kişinin vezirin silahtarı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸¹ Tecavüz vakasında davacı konumunda bey unvanına rastlanmakta ancak hangi sebeple bey olarak zikredildiği anlaşılmamaktadır.⁴⁸²

Diğer bir unvan olarak *çelebidir*. Çelebi; ağa, bey, efendi gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸³ Osmanlı toplumunda ise çeşitli gruplar arasında kullanılmıştır. İlmiye mensuplarının, din görevlilerinin, tüccarın, geleneksel üretim organizasyonu içindeki bilgi ve deneyim sahibi kişilerin oğulları, babalarının sosyal statüleriyle servetlerinin mirasçıları olan kimseler tarafından unvan olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.⁴⁸⁴ Yeniçerilerin de bazen çelebi unvanı aldığı bilinmektedir.⁴⁸⁵ Cinayet vakalarında bir kayıta bu unvana rastlanmakta ve de bu kişinin maktulün varisi olarak mahkemede davacı olarak yer aldığı görülmektedir.⁴⁸⁶ Darp vakalarında çelebi unvanlı, darp eden⁴⁸⁷ ve darp edilen⁴⁸⁸ olarak iki kişiye ait kayıt bulunmaktadır. Yöneticilerle reaya arasındaki sorunlarla ilgili bölümde, davalı durumda olan çelebiye bir kayıta rastlanmıştır.⁴⁸⁹ Zina

⁴⁷⁷ Yücel Özkaya, "Mütesellim", DİA, 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 203.

⁴⁷⁸ Turan Açıık, "Beylikten Ağalığa: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Unvan Enflasyonu", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 16, Bahar 2014, s. 17-18.

⁴⁷⁹ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 16/2.

⁴⁸⁰ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 104/3.

⁴⁸¹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 4/3, 5/3, 14/1.

⁴⁸² TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 29/4.

⁴⁸³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 514.

⁴⁸⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları**, 3, İstanbul, 1982, s. 113.

⁴⁸⁵ Açıık, "Beşe", s. 48.

⁴⁸⁶ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 128/4.

⁴⁸⁷ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1.

⁴⁸⁸ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 39/1.

⁴⁸⁹ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 21/1.

vakasında da çelebi unvanın yer aldığı görülmektedir.⁴⁹⁰ Ancak bu kayıtlarda unvana ne sebeple sahip oldukları bilinmemektedir.

Kullanılan unvanlardan bir diğeri *el-hacdır*. Bu unvan hac vazifesini yerine getirmiş kişiler için kullanılmıştır.⁴⁹¹ Cinayet vakalarında bir kayıta bu unvana rastlanılmış ve de orada katilin babasının adında bu ifade yer almıştır.⁴⁹² Darp vakalarında darp eden bir kişinin adının başında el-hac ifadesi yer almaktadır.⁴⁹³ Hırsızlık vakalarında davalı⁴⁹⁴ ve davacı⁴⁹⁵ olmak üzere iki kayıta bu unvanı kullananlar bulunmaktadır. Zina olayıyla ilgili olarak da davacının el-hac olduğu görülmektedir.⁴⁹⁶

Reis, karşılaşılan unvanlardan bir diğeri. Denizcilikle ilgisi olan kişilere bu şekilde bir unvan verildiği görülmektedir. Reisin geçtiği kayıtlar, iskele ve limanda meydana gelen olaylarla ilgilidir. Kayıtların hepsinde reis unvanlı kişilerin davalı oldukları görülmektedir.⁴⁹⁷

Osmanlı Devleti'nde *çavuş*, farklı alanlarda çalışma veya görevlendirme durumu olan kişiler için kullanılmış bir unvandır. Örneğin divanda görevleri olabileceği gibi asayiş meselelerinin çözümü için merkezden de gönderilmiş olmakta ya da beylerbeyi ve sancakbeyilere yardımcı olarak bulunmaktadır.⁴⁹⁸ Çavuş ifadesine sadece cinayet kayıtlarında rastlanılmış olup iki kaydın birbiriyle ilişkisi olmasından dolayı, kişiyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır.⁴⁹⁹

Karşılaşılan unvanlardan bir diğeri olan *es-seyyid*, Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Seyyidler, Osmanlı Devleti'nde oldukça önemli bir yere sahiptir.⁵⁰⁰ Cinayet vakalarında bir kayıt es-seyyid olan birinin öldürülmesi ile ilgilidir.⁵⁰¹

⁴⁹⁰ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 56/3.

⁴⁹¹ Nurgül Bozkurt, "Anadolu'da Bir Osmanlı Mahallesinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı: Kütahya-Bölücek Örneği (1834-1835)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık 2016, s. 125.

⁴⁹² TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 138/1.

⁴⁹³ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 60/1.

⁴⁹⁴ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 89/1.

⁴⁹⁵ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 54/1.

⁴⁹⁶ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 56/3.

⁴⁹⁷ TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694), 44/6; TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 4/3, 5/3, 14/1.

⁴⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), Elazığ, 2002, s. 395-420.

⁴⁹⁹ TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700), 24/1, 70/2.

⁵⁰⁰ Tarihi süreç içerisinde gelişimi Osmanlı'daki durumu için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *DİA*, 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40-43.

⁵⁰¹ TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699), 7/2.

Osmanlı Devleti'nde *molla*, din âlimlerine ya da belirli seviyede eğitim görmüş kişilere verilen bir unvandır.⁵⁰² Darp vakalarında kadınlarla ilgili bölümde Molla unvanı olan kişinin kardeşini darp ettiği görülmektedir.⁵⁰³

Kayıtlarda karşılaşılan unvanlardan bir diğeri *kethüdadır*. Osmanlı devlet teşkilatında XV. yüzyıldan itibaren devletin en üst kademesinde görev yapan sadrazamdan en alt seviyedekine kadar mülki ve askeri erkândan pek çok görevlinin yardımcısına kethüda unvanını verilmiştir.⁵⁰⁴ Yöneticiler ile reaya arasında yaşanan sorunların ele alındığı bölümde kethüda unvanına sahip birkaç kişinin davacı oldukları bir kayıt bulunmaktadır.⁵⁰⁵

⁵⁰² Hamid Algar, "Molla", **DİA**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 238.

⁵⁰³ TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697), 28/1.

⁵⁰⁴ Mehmet Canatar, "Kethüda", **DİA**, 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,2002, s. 332.

⁵⁰⁵ TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695), 21/1.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın sonlarında başlayan ve XVII. yüzyıl boyunca devam eden klasik devlet düzeninin bozulmasına sebep olan sorunlarla karşılaşmıştır. Siyasi, iktisadi ve sosyal olarak genel başlıklar altında toplanan bu sorunlar, Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde ortaya çıkmış ve bunlar karşısında tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Alınan tedbirler ve asayiş sağlama çabaları, bazı dönemlerde başarılı olsa da istenilen sonuç tam olarak elde edilememiştir. Merkezi otoritenin zayıflaması ile şehirlerde asayiş ve toplumsal düzen sağlanamaz hale gelmiştir. Hatta şehirlerde asayiş sağlamakla görevli kişiler dahi zaman zaman sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin stratejik açıdan önemli şehirlerinden biri olan Trabzon, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren çeşitli asayiş sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Trabzon şer'iyye sicillerinin ana kaynak olarak kullanıldığı bu tezde, XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da yaşanan asayiş sorunları ele alınmıştır. Trabzon şer'iyye sicillerinden 1860-1864 numaralı beş defter incelenerek mahkeme kayıtlarına yansımış asayiş sorunları değerlendirilmiştir. 1104-1111/1692-1700 tarihleri arasında yaşanan ve mahkeme kayıtlarına yansıyan kayıtlardan yola çıkarak, merkezden asayiş sorunlarıyla alakalı gönderilen hükümler ile cinayet, darp, hırsızlık, tecavüz-zina ve yerel yöneticiler ile reaya arasında yaşanan problemler şeklinde asayiş sorunlarıyla ilgili bir tasnif yapılmıştır. Bireysel asayiş vakalarıyla ilgili sosyal statü analizi de yapılarak, unvan sahibi olanların karıştıkları vakalar değerlendirilmiştir. İncelenen sicillerde, cinayet vakalarıyla ilgili otuz beş, merkezden asayiş sorunlarına yönelik gönderilen hükümlerle ilgili on yedi, darp vakalarına ait on beş, hırsızlık vakalarına örnek on, yöneticiler ile reaya arasında yaşanan sorunlarla ilgili sekiz, tecavüz ve zina ile ilgili üç, toplamda ise seksen sekiz kayıt tespit edilmiştir. Cinayet vakaları, asayiş sorunlarıyla ilgili olarak sicillerde en fazla karşılaşılan mesele olmuştur. Ancak cinayet vakalarında maktulün nasıl öldürüldüğü muayene ve müşahede ile belirtilse de genellikle bu suçun neden işlendiği ve kişilere ne ceza verildiği bilinmemektedir. Fakat bu durum Osmanlı hukukunun tatbikine ve Trabzon'da yaşanan asayiş sorunlarıyla ilgili genel değerlendirme yapılmasını engellemektedir. Cinayet vakaları açısından örneklendirme yapmak gerekirse, cinayet vakaları ile ilgili görülmüş sulh davalarından yola çıkarak, kısas cezasının uygulanamaması durumunda, kanunnamelerde belirtilen diyet miktarlarının alındığı ve kanuna uygun hareket edildiği görülmektedir. Bundan başka, cinayetlerde kullanılan aletler hakkında da bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu döneme ait cinayet vakalarına bakıldığında daha çok bıçak, hançer ve kılıç gibi aletler ile cinayetler işlenmiştir. Sadece bir hükümde tüfek kullanarak birinin öldürülmüş olması, XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da ateşli silah kullanımının suç işlemede yaygın olmadığını göstermektedir.

Cinayet vakalarında katilin katledilme olayına örnek bir kayıt bulunmaktadır. Bunun haricinde vakalar diyet yani kan bedeli alınarak sonuçlandırılmıştır. Cinayet vakalarında katilin bilinmesi durumunda, maktulün bulunduğu yerin ahalisinden şikâyetçi olunmadığı, ancak katilin belli olmaması durumunda ise maktulün bulunduğu yerin ahalisinden diyet talep edildiği durumlarıyla karşılaşmıştır. Osmanlı hukukunun Trabzon mahkemelerinde tatbik edilmesine örnek olacak başka bir uygulama ise kasamedir. Bununla birlikte mahkemelerde fetva kullanımına da rastlanmıştır. Fetvanın kullanılmış olduğu davalarda, fetva almış kişinin lehine davalar sonuçlanmıştır. Cinayet vakaları dışında hırsızlıkla ilgili konularda da, eşyası ya da parası çalınmış kişinin ahaliden şikâyetçi olduğu veya böyle vakalarda suçlunun tespiti için mahalle/köy ahalisinin birbirlerine kefil olduğu görülmektedir.

Trabzon'da yaşayan Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlık ya da sorunlara dair birtakım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Cinayet vakalarında sadece bir kayıt, Müslim birinin gayrimüslim birini öldürmesiyle ilgilidir. Gayrimüslimlerle ilgili diğer üç kayıt ise kendi aralarında yaşanmıştır. Müslim ve gayrimüslimlerle ilgili Trabzon mahkeme kayıtları üzerinden yapılacak diğer bir değerlendirme gayrimüslimlerin hukuki hakları ile ilgilidir. Gayrimüslimlerin, Müslüman birisini dava etmesi durumunda şahitlerinin de Müslümanlar arasından olması gerekmektedir. Kendi aralarında yaşanan davalarda böyle bir mecburiyeti bulunmamasına rağmen yine Müslüman kişilerden şahit tutulduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak, şer'i mahkemede yer almaları ve Müslüman birisinin şahitliğinin daha güven verici olduğunun düşünülmesi gösterilebilir. Ayrıca merkezden asayiş sorunları ile ilgili gönderilmiş hükümlerde gayrimüslimlerin arzuhaline ilişkin kayıt olması, merkeze dahi şikâyetlerini rahatça iletebildiklerinin bir göstergesidir.

Trabzon mahkemelerinde kadınların yer aldığı kayıtlardan faydalanarak bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Merkeze arzuhal göndererek, cinayet vakasının çözülmesini isteyen bir kadın olduğu gibi darp vakaları karşısında mahkemeye gelerek şikâyetçi olan kadınlar da bulunmaktadır. Bir kadının kocası tarafından darp edilmesi olayı, XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'da aile içi şiddet örneğidir. Bu kayıt darp edilen kadının yaralarının incelenmesi talebiyle ilgili olup, kocasıyla ilgili şikâyette bulunmaması ve dava etmemesi sebebiyle, verilen ceza öğrenilememektedir. Ancak kadına olayın nasıl gerçekleştiğinin sorulmuş olması, kavga sebebinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Kadının kocasını şikâyet etmemesinin sebebi olarak, birlikteliklerinin devam edecek olması söylenebilir. Çünkü şikâyette bulunacak olsa kocasına verilen bir ceza durumunda kendi de yine mağdur olacaktır. Kadınlarla ilgili kayıtlardan çıkarılan başka bir sonuç ise darp edilmelerinin ve öldürülmelerinin dışında, kadınların da kavgalarda yer almış olmasıdır. Darp ve cinayet vakalarında bunlara örnekler bulunmaktadır. Diğer yandan zina olayı ile ilgili karşılaşılan kayıttan, toplumun buna hoş bakmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hukuk açısından bakıldığında, zina yapılmasıyla ilgili suçlamada bulunan kişinin en az dört şahidinin olması gerekmektedir. Bu kayıtta da mahalle imamı ve cemaatinden kişilerin bu olaya şahitlik etmeleri, en az dört şahidin bulunması şartının yerine getirildiğini göstermektedir.

Darp vakalarıyla ilgili kayıtlarda, darp edilmiş kişinin olay sırasındaki durumu anlatılırken genel olarak “kendi halinde durur iken” ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. Bu ifade darp edilen, dayak yiyen ya da bir şekilde yaralanan kişinin, yapılan saldırıyla bir ilgisi veya suçu yokmuş gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Bu ifadenin kullanıldığı olayların anlatılışına bakıldığında, darp edilen kişi herhangi bir şey yapmış değildir. Cinayet vakalarında da bu ifadenin kullanıldığı olmuştur. Bu ifadenin kullanıldığı vakalarda genellikle saldırgan ile darp edilmiş kişi arasında herhangi bir diyalog geçmeden direkt kavga ve darp olayı anlatılmıştır. Bu ifadenin kullanılmadığı vakalarda ise kavga veya darptan önce iki taraf arasında geçen konuşmalar kayıtlara yansımıştır. Bu ifade, saldırıya uğrayan kişinin tamamen suçsuz ve mağdur edilmesi durumunu ortaya koymaktadır. Mahkeme kayıtlarında bu şekilde belirtilmesi ve bu ifadeye yer verilmesi, saldırganın ortada bir sebep yokken darp veya cinayet suçu işlediğini düşündürmektedir. Lakin kişiler arasında yaşanan bu şekildeki husumetlerin bir anda ortaya çıkması mümkün gibi gözükmemektedir. Daha önce aralarında geçen sözlü bir münakaşa ya da farklı bir durum, bu ifadenin kullanıldığı kayıtlardaki vakalara sebep olduğu düşünülebilir.

Şahitler, bir davanın ispatı hususunda Osmanlı mahkemelerinde oldukça önemlidir. Şahitlerin birçok davada kullanıldığı görülmektedir. Ancak yaşanan bir haksızlık neticesinde şahidi olmayan kişilere davalarını ispatı için süre verildiği kayıtlar da bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı hukukunda ve mahkemelerinde davanın ispatı durumunun önemini göstermektedir. Şahit olmaması durumunda davalı ya da davacıya yemin teklif edilmesi hususuyla ilgili olaylar, Osmanlı mahkemelerinde davanın sonuçlanmasında kullanılan yöntemlerden biri olup, Trabzon mahkemelerinde de tatbik edildiğini göstermektedir. Yemin ederek olayı kendi lehine sonuçlandıranlar olduğu gibi yeminden kaçınanlar da olmuştur. Bununla ilgili olarak yemin etmenin, toplumda alelade bir durum olmadığı ve buna dikkat edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Merkezden gönderilen ve Trabzon’da yaşanan asayiş sorunlarına dair olayları ihtiva eden hükümler, merkezin asayiş olaylarına yaklaşımını ve bu konuda alınmaya çalışılan tedbirlerini göstermektedir. Buna örnek olarak eşkıyalık faaliyetleri yapan kişilerin katledilmesinin istenmesi devlete ve topluma karşı yapılan bu düzen bozucu harekete karşı en ağır cezanın verildiği sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin genelinde yaşanan eşkıyalık olayları dışında, ehl-i örfün kanunsuz vergi taleplerinin de sık karşılaşılan bir sorun olduğu bilinmektedir. Trabzon mahkeme kayıtlarında da merkezden gönderilen hükümlerde bu konudan sık sık bahsedilmesi, sorunun boyutunu göstermektedir. Ayrıca bunu engellemek amacıyla bu hareketlerde bulunanların merkeze bildirilmesi ve de idareci ve yöneticilere bunlara engel olunmasının söylenmesi, asayiş sağlama çabalarından biridir. Mükellef oldukları vergileri vermekten kaçınan kişiler olduğu yine bu hükümlerden anlaşılmaktadır. Ancak burada vergi toplamakla görevli kişilere hitaben, vergi vermede zorluk çıkaran kişilere karşı baskı uygulanmaması ve isimlerinin merkeze bildirilmesinden söz edildiği görülmektedir. Buradan,

Osmanlı Devleti'nin halka karşı herhangi bir zorlamaya müsaade etmediği ve her durumda halkı korumaya çalıştığı sonucunu çıkartmak mümkündür.

Yerel yöneticilerle reaya arasında vergi hususuyla ilgili sorunlar olduğu ve vergi toplama görevi olan birinin öldürüldüğü kayıt da bulunmaktadır. Böyle bir durumun yaşanmasının sebebi bilinmemekle birlikte, halkın bu dönemde kanunsuz vergi taleplerinden ve gereğinden fazla para toplanması hususundan bunaldığı bilinmektedir. Bu sebepten ötürü sorun yaşanmış ve darp vakası cinayetle sonuçlanmış olabileceği gibi, bu yüzyılda vergilerini vermeyen kişilerle Osmanlı Devleti'nin genelinde karşılaşıldığından, vergi toplamakla görevli kişinin herhangi bir suçunun olmama ihtimali de bulunmaktadır.

Suç dağılımlarına bakıldığında, daha çok merkez mahallelerine ait kayıtlarda asayiş sorunları yaşandığı görülmektedir. Sonrasında ise merkeze yakın kaza ve nahiyelere ait olaylar yer almaktadır. Bunun sebebi olarak, merkeze yakın yerlerdeki olayların mahkemelere daha kolay aksettirilmesi durumu düşünülebilir. Çünkü uzak yerlerde olan olaylar ya da yaşanan sorunlar mesafe sebebiyle Trabzon mahkemesinde yer almamış olabilir. Bu nedenle merkezde asayiş sorunlarının yoğun olduğu ile ilgili değerlendirme mahkeme kayıtlarında yer alan olaylar üzerinden yapılmıştır.

Asayiş sorunlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında, bazı dönemlerde arttığı görülmektedir. Artışların ya da azalmaların sebebi bilinmemekle birlikte bununla ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. Asayiş sorunlarının özellikle 1694 yılında en fazla olmasına rağmen merkezden gönderilen asayiş ile ilgili hükümler daha çok 1695 tarihlidir. Osmanlı Devleti bu tarihlerde savaş içerisinde olduğundan, bazı dönemlerde asayiş tesis etmede zorluklar yaşamış ve asıl önemi iç meseleler yerine dış meselelere vermiş olduğu düşünülebilir. Bu suçların yıllara göre artması ve azalması sebeplerinden biri olarak bundan başka asker ihtiyacı sebebiyle kuvvetlerin cephelere aktarılması ve halktan da bazı şartlarla kişilerin askere alınması ile şehirlerde asayiş sağlayacak kişilerin yetersiz kalması ihtimalinden söz edilebilir. Bundan dolayı sefere gitmeyen askerlerin ya da halk içerisinde kişilerin, ortaya çıkan boşlukta asayiş bozacak olayları meydana getirmeleri de mümkün olmaktadır.

Merkezi otoritenin zayıflığı, savaş dönemi, iktisadi durum ve bunlar gibi birçok sorundan kaynaklı yaşanan asayiş sorunları, bireysel suçların yaşanmasında, düzen bozucu hareketlerin ve olayların meydana gelmesinde etkili olmuştur. Tüm bu değerlendirmeler, asayiş sorunlarıyla ilgili mahkeme kayıtları ve XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genel durumundan yola çıkarak yapılmıştır. XVII. yüzyıl sonları önce savaş dönemini daha sonra da Karlofça Antlaşmasını içermektedir. Osmanlı Devleti için oldukça önemli olan ve birçok değişikliğe neden olan antlaşma döneminde, bir Osmanlı şehrinde meydana gelen asayiş problemleri incelenmiştir. Asayişle alakalı yapılmış çalışmaların yanında yerini alarak, önemli bir tarih aralığı içinde yaşanmış olan asayiş

sorunlarını içeren vakalar ortaya konulmuştur. Yerel tarih çalışması olmasına rağmen elde edilen bilgiler, farklı şehirlerde meydana gelen olaylarla karşılaştırma fırsatını sunmaktadır. Ayrıca merkezden asayiş sorunlarıyla ilgili gönderilmiş olan hükümlerin ayrı bir şekilde incelenmiş olması daha önceki asayiş sorunlarıyla ilgili çalışmalardan farklı olmasını da sağlamaktadır.

XVII. yüzyıl sonlarında Trabzon'daki asayiş olaylarını ele alan bu çalışmada, Trabzon şer'iyye sicillerindeki ilgili kayıtlar dikkate alınarak, şehrin toplumsal düzenini bozan genel ve bireysel asayiş meseleleri tespit edilmiş ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Arşiv kaynaklarından olan şer'iyye sicillerini esas alması itibariyle Trabzon'un siyasi, iktisadi, hukuki ve sosyal tarihine küçük de olsa bir katkı sunmak amaçlanmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

TŞS, Defter no. 1860 (1104-1106/1692-1694)

TŞS, Defter no. 1861 (1105-1106/1694-1695)

TŞS, Defter no. 1862 (1107-1108/1695-1697)

TŞS, Defter no. 1863 (1109-1110/1697-1699)

TŞS, Defter no. 1864 (1110-1112/1699-1700)

Diğer Kaynaklar

Acar, İsmail (2002), “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 10 (83-90), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Acun, Fatma (2002), “Celâli İsyânları (1591-1611)”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 9 (695-708), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Açık, Turan (2012), **Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Siyaset**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2014a), “Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu’nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme”, **OTAM**, 35, 1-39.

_____ (2014b), “Beylikten Ağalığa: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Unvan Enflasyonu”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 16, Bahar, 9-38.

_____ (2016), “Beşe Unvanı Hakkında”, **Tarih Dergisi**, 62, İstanbul, 37-64.

_____ (2017), “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Osmanlı Hukukunda Kadından Eşkıya Olup Olamayacağına Dair Bir Tartışma: Havva Hatun Örneği”, **Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör**, Osman Köse (Ed.), 2. Baskı, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 27-72.

Sertoğlu, Midhat (1986), **Osmanlı Tarih Lugatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Afyoncu, Erhan (2009), “Sipahi”, **DİA içinde**, 37 (256-258), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akbulut, İlhan (2003), “İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, **AÜHFD**, 52 (1), Ankara, 167-181.

- Akdağ, Mustafa (1964), “Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)”, **DTCF TAD**, 2 (2), 1-49.
- _____ (1966), “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 4 (6), 201-247.
- _____ (1995), **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1990), **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 1, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1992), **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 4, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- _____ (1996), “Gedik”, **DİA içinde**, 13 (541-543), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1999), “Osmanlı Kanunnamelerinin Şer’i Sınırları”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı içinde**, 6 (401-417), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2002), “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 10 (54-68) , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Akman, Mehmet (1999), “Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hâkim Olan İlkeler”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı içinde**, 6 (470-477), Ankara.
- _____ (2005), “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”, **TALİD**, 3 (5), 489-512.
- _____ (2007), “Örf”, **DİA içinde**, 34 (93-94), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akşit, Mustafa Cevat (2011), **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Gümüşev Yayınları, İstanbul.
- Hamid Algar, “Molla”, **DİA**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 238-239.
- Ali Cevad (H. 1313/M. 1895), **Memâlik-i Osmâniye’nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı**, İstanbul.
- Arslantürk, Zeki (2017), **Yokuşun Başında Naima’ya Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, 3. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Âşık Mehmed, **Menâzirü’l-Avâlim**, 3, Mahmut Ak (Haz.), TTK Yayınları, Ankara, 2007.
- Atar, Fahrettin (1995), “Fetva”, **DİA içinde**, 12 (486-496), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2009), “Sulh”, **DİA içinde**, 37 (481-485), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. Akif (1993), “Ceza (Osmanlı Ceza Hukuku)”, **DİA içinde**, 7 (478-482), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- _____ (1999) “Osmanlı’da Hukuk”, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Devleti Tarihi içinde**, 2 (375-429), Feza Gazetecilik, İstanbul.
- _____ (2002), “Osmanlı Hukuku’nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 10 (15-20), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2003), “Mahkeme”, **DİA içinde**, 27 (341-344), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2005), **Türk Hukuk Tarihi**, 5. Baskı, Hars Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2007), “Osmanlılar (Hukuki-Adli Yapı)”, **DİA içinde**, 33 (515-521), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Şükrü (2017), “Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (54), 959-968.
- Aygün, Necmettin (2005), **On Sekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon.
- Bardakoğlu, Ali (1993), “Ceza”, **DİA içinde**, 7 (470-478), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994), “Diyet”, **DİA içinde**, 9 (473-479), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995), “Eşkıya”, **DİA içinde**, 11 (463-466), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1996), “Had”, **DİA içinde**, 14 (547-551), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997), “Hapis”, **DİA içinde**, 16 (54-64), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001), “Kasame”, **DİA içinde**, 24 (528-530), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Barkey, Karen (1999), **Eşkıyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, (Çev. Zeynep Altok), 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Başoğlu, Tuncay (2011), “Tazir”, **DİA içinde**, 40 (198-202), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bebek, Adil (1993), “Ceza”, **DİA içinde**, 7 (469-470), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (2001), **Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Tatav Yayınları, İstanbul.
- Bostan, Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Yayınları, Ankara.
- Boynukalın, Mehmet (2009), “Suç”, **DİA içinde**, 37 (453-457), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Bozkurt, Nurgül (2016), “Anadolu’da Bir Osmanlı Mahallesinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı: Kütahya-Bölücek Örneği (1834-1835)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 111-131.
- Canatar, Mehmet (2002), “Kethüda”, **DİA içinde**, 25 (332-334), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet (1990), **Türk Hukuk Tarihi**, 1, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Çalışkan, İbrahim (1990), “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, **AÜİFD**, 31, 367-397.
- Çiçek, Kemal (2002), “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 9 (746-764), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Çolak, Ali (1997), **1868 No’lu Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı (1703-1705)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağcı, Şamil (2002), “Kıyas”, **DİA içinde**, 25 (488-495), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Demir, Abdullah (2010), **Osmanlı Mahkemesi**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.
- Demirci, Süleyman ve Arslan, Hasan (2013), **Osmanlı Türkiye’sinde Eşkıya, Devlet ve Siyaset**, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Demirsoy, Muhammet H. (2001), **109 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derviş Ahmed Âşıkî (2018), **Âşıkpaşazade Tarihi**, Ayşenur Kala (Haz.), Kamer Yayınları, İstanbul.
- Dursun, Yücel (2009), **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2016), “XVII. Yüzyılın Ortasında Trabzon Eyaleti’nde Köy Terklerine Dair Bazı Gözlemler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9 (42), 593-604.
- Ekiz, Zeki (2003), **1828 Nolu Trabzon Kadı Sicili (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elmalılı Hamdi Yazır (2012), **Kuran-ı Kerim**, Express Basımevi, İstanbul 2012.
- Emecen, Feridun (1992), “Bedel”, **DİA içinde**, 5 (301), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2012), **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.

- Ergenç, Özer (1982), “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları**, 3, İstanbul, 105-118.
- Erkek, Mehmet Salih (2016), “Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür”, **Tarih Okulu Dergisi**, 9 (28), 223-247.
- Erturhan, Sabri (2000), **İslâm Hukukunda Suça İştirak**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (2006), 2. Kitap, Zekeriya Kurşun vd., (Haz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya (2006), “Krizler ve Değişim”, Halil İncelik ve Donald Quataert (Ed.) **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 2, 2. Baskı içinde (543-769), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Gedikli, Fethi (2005), “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iye Sicilleri”, **TALİD**, 3 (5), 2005, 187-213.
- _____ (2007), “Şer’iye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar”, Ali Akyıldız vd. (Ed.), **Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gelir, Burcu (2006), **1680-1670 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam-Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, Mehmet (2016), **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, 13. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2003), “Malikâne”, **DİA içinde**, 27 (516-518), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut (2013), **Trabzon Tarihi**, 2. Baskı, Serander Yayınevi, Trabzon.
- Gökbilgin, M. Tayyip (1962), “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, **Belleten**, 26 (102), Ankara, 293-337.
- Gökbunar, Ali Rıza (2007), “Celâli Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, **Yönetim Ve Ekonomi**, 14 (1), 1-24.
- Gökbunar, Ramazan vd. (2010), “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, **Maliye Dergisi**, 159, 70-87.
- Griswold, William J. (2002), **Anadolu’da Büyük İsyân (1591-1611)**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gül, Abdulkadir (2013), “Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7 (1-2), 1-29.

- Güler, İbrahim (1995), “XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri”, **OA**, 15, İstanbul, 187-219.
- Halaçoğlu, Yusuf (1988), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerinin Yerleştirilmesi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- Heyd, Uriel (1983), “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şer’iat”, (Çev. Selahaddin Eroğlu), **AÜİFD**, 26, Ankara, 633-652.
- Hezarfen, Ahmet (2003), **Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkıyası Osmanlı Arşiv Belgeleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- İlgürel, Mücteba (1993), “Celâli İsyancıları”, **DİA içinde**, 7 (252-257), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1958), “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, **AÜSBFD**, 13 (2), Ankara, 102-126.
- _____ (1988), “Adâletnâme”, **DİA içinde**, 1 (346-347), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997), “Mahkeme”, **İA içinde**, 7 (149-151), Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir.
- _____ (2003) **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____ (2009), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle” **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, 3. Baskı içinde (139-186), Eren Yayıncılık, İstanbul,
- _____ (2012), “Timar”, **DİA içinde**, 41 (168-173), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Devlet-i Aliyye**, 3, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016a), **Devlet-i Aliyye**, 1, 56. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016b), **Devlet-i Aliyye**, 4, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017a), “Şer’iat ve Kanun, Din ve Devlet”, **Osmanlı’da Devlet Hukuk ve Adalet**, 4. Baskı (47-60), Kronik Kitap, İstanbul.
- _____ (2017b), “Şikâyet Hakkı: Arz-i Hal ve Arz-i Mahzarlar”, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet**, 4. Baskı içinde (61-92), Kronik Kitap, İstanbul.
- _____ (2017c), “Adâletnâmeler”, **Osmanlı’da Devlet Hukuk ve Adalet**, 4. Baskı içinde (93-234), Kronik Kitap, İstanbul.
- İnan, Kenan (2013a), “Trabzon’un Fethi”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde** (15-28), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

- ____ (2013b), “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (29-56), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- ____ (2013c), “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (97-120), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- ____ (2013d), “Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafı ve Faaliyetleri”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (57-82), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- ____ (2013e), “Trabzon’da Yönetici-Yönetilen İlişkileri”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (195-234), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- ____ (2013f) “Taşrada Bir Yeniçeri Zabiti, Ebubekir Çavuş”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (253-274), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- ____ (2013), “17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Taşrasında Hayat”, “**Mahmiye-i Trabzon Mahallatından**” Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat içinde (307-350), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- İpşirli, Mehmet (1991), “Arzuhal”, **DİA içinde**, 3 (447-448), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ____ (1999) “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed), **Osmanlı Devleti Tarihi içinde**, 1 (139-282), Feza Gazetecilik, İstanbul.
- İşbilir, Ömer (2002), “Kuyucu Murad Paşa”, **DİA içinde**, 26 (507-508), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Jennings, Ronald C. (1986), “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640”, A. Bryer and H. Lowry (Ed.), **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, Washington, 129–154.
- Kaya, Ali İrfan (2015), **II. Süleyman’ın Hükümdarlığı ve Osmanlı Devleti (1687-1691)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, Mustafa (1996), **107 Numaralı Mühimme Defteri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılınç, Ahmet (2015), “Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Teşhir Cezası”, **International Journal of Science Culture and Sport**, Özel Sayı, 4, 447-456.

- Kırpık, Cevdet (1998), **1830 Numaralı Trabzon Şer'îye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, Ümit (2002), "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12 (2), Elazığ, 395-420.
- Koç, Yunus ve Tuğluca, Murat (2006), "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2, 7-24.
- Koçi Bey, **Koçi Bey Risaleleri**, Seda Çakmactıoğlu (Haz.),Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Kolçak, Özgür (2012), "Vasvar Antlaşması", **DİA içinde**, 42 (560-562), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kolodziejczk, Dariusz (2002), "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 9 (679-685), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Konan, Belkıs (2011a), "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (4), 253-288.
- _____ (2011b), "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", **OTAM**, 29, 149-172.
- _____ (2015), "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", **AÜHFİD**, 64 (1), 171-193.
- Korkmaz, Yaşar (2018), **Viyana Kuşatması'ndan Sonraki Harp Yıllarında Bosna Eyaleti'nde Asayiş ve Düzen (1683-1699)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurat, Akdes Nimet (2011), **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798- 1919)**, TTK Yayınları, Ankara.
- Kur'an, Bakara Suresi 178. ve 217. Ayetler; Enam Suresi 164. Ayet; İsrâ Suresi 33. Ayet; Mâide Suresi 33, 38 ve 44. Ayetler; Nisa Suresi 92. Ayet; Nur Suresi 4. Ayet.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri (2009), "Seyyid", **DİA içinde**, 37 (40-43), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübahat (1999), "Osmanlı İktisadi Yapısı", Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.) **Osmanlı Devleti Tarihi içinde**, 2 (513-649), Feza Gazetecilik, İstanbul.
- _____ (2011), "Temessük", **DİA içinde**, 40 (413-414), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Levy, Noemi ve Toumarkine, Alexandre (Der) (2007), **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Lowry, Heath W. (1981), **Trabzon Şehrinin İslâmlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583**, (Çev. Demet Lowry ve Heath Lowry), Boğaziçi Yayınevi, İstanbul.
- Lowry Heath W. ve Emecen Feridun (2012), “Trabzon”, **DİA içinde**, 41 (296-301), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Majer, Hans Georg (1981), “17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, **OA**, 2, İstanbul, 185-194.
- Maşalı, Münteha (2007), “Ölüm Cezası”, **DİA içinde**, 34 (40-43), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul.
- Maydaer, Saadet (2017), **XVI. Yüzyılda Bursa’da Asayiş**, Emin Yayınları, Bursa.
- Mehmed Neşri (1957), **Kitab-ı Cihannüma**, 2, Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen (Yay.), TTK Yayınları, Ankara.
- Menekşe, Ömer (1998), **XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu ve Cezası**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mumcu, Ahmet (1985), **Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl**, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- _____ (2007), **Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı**, 3. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Ocak, Mehmet Ali (2015), **Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 1115-1133/1703-1721 Yılları Arasında Trabzon Eyaleti’nde Yaşanan Asayiş Olayları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, Mustafa ve Akgündüz, Ahmet (1998), “Hüccet”, **DİA içinde**, 18 (446-450), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Oğuzoğlu, Yusuf (1995), “Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)”, **OA**, 15, 157-186.
- Orhonlu, Cengiz (1998), “Hazine”, **DİA içinde**, 17 (130-133) , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2017), **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- _____ (2018), **Osmanlı Toplumunda Aile**, 18. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Osmanağaoğlu, Cihan (2008), “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, **İÜHFİM**, 66 (1), 109-177.
- Osmanzade Ahmed Taib (H. 1271/M. 1855), **Hadikatü’l Vüzera**, İstanbul.
- Öğün, Tuncay (1699), “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı içinde**, 6 (371-383), Ankara.

- Öksüz, Melek (2005), “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”, **Karadeniz Araştırmaları**, 6, 97-107.
- Öz, Mehmet (2002), “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler içinde**, 9 (711-729), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- (2015), **Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- (2017), “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkivalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, **Osmanlı’dan Günümüze Eşkivalık ve Terör içinde** (11-20), Osman Köse (Ed.), 2. Baskı, İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun,
- Özbilgen, Erol (2004), **Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye**, İz Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1991), “Asesbaşı”, **DİA içinde**, 3 (464), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (1995), “Çehrin Seferi”, **DİA içinde**, 8 (249-251), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (2001), “Karlofça”, **DİA içinde**, 24 (504-507), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (2004), “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, **DİA içinde**, 29 (246-249), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (2009a), “Sekban”, **DİA içinde**, 36 (326-328), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- (2009b), “Serdengeçti”, **DİA**, 36 (554-555), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Aslı (2018), **Trabzon Şeri’yye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Azmi (2000), “İngiltere”, **DİA içinde**, 22 (302-307), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Ruhi (2005), “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 17, 237-266.
- Özcan, Tahsin (2001), “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, Fikret Karapınar (Ed.), **Marife**, 1, 129-151.
- Özkaya, Yücel (2006), “Mütesellim”, **DİA içinde**, 32 (203-204), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özkorkut, Nevin Ünal (2009), **Türk Hukuk Tarihinde Zina**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, Özhan (2015), **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**,1, Heyamola Yayınları, İstanbul.

- Pamuk, Şevket (2000), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1991), “Avarız”, **DİA içinde**, 4 (108-109), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sander, Oral (2012), **Siyasi Tarih**, 23. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Selçuk, Hava (2008), “Osmanlı Devleti'nde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avarız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24, 159-202.
- Serdar, Murat (2009), **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuzey Seferlerinde Trabzon Eyaletinde Güvenlik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şafak, Ali (1991), “Bağy”, **DİA içinde**, 4 (451-452), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Gürsoy (2003), “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri”, **Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (1), 75-88.
- Şahin, İlhan (1979), “Timar Sistemi Hakkında Bir Risale”, **Tarih Dergisi**, 32, İstanbul, 905-936.
- Şekerci, Osman (1996), **İslam Ceza Hukukunda Tazir Suçları ve Cezaları, Yeni Ufuklar Neşriyat**, İstanbul, 1996.
- Şemseddin Sami (2014), **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şen, Muhammet (2012), “Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12 (1), 503-516.
- Şimşek, Eyyub (2007), **Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Borç-Alacak İlişkileri (1701-1714)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2013), “Şer'iyeye Sicillerine Göre 18. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vakaları”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 15, 9-26.
- Tabakoğlu, Ahmet (1985a), “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”, **İÜİFM**, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, 41 (1-4), İstanbul, 389-414.
- _____ (1985b), **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), “Öşür”, **DİA içinde**, 34 (100-103), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011), “Tekâlif”, **DİA içinde**, 40 (336-337), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Tekindağ, M.C. Şehabeddin (1997), “Trabzon”, **İA içinde**, 12/1 (455-457), Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir.
- Terzi, Arzu (1998), “Hazine-i Hassa”, **DİA içinde**, 17 (137-141), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Topaktaş, Hacer (2007), “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)”, **OA**, 29, İstanbul, 203-225.
- Topsakal, İlyas (2016), “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 3 (2), 33-53.
- Tuğluca, Murat (2016), **Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi**, TTK, Ankara.
- _____ (2016), “1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Amm Halkı”, **SUTAD**, 40, 87-110.
- Turan, Ali (2014), **1815 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Mustafa (1998), “II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözülme”, **OTAM**, 9 (9), Ankara, 389-429.
- Tursun Bey (2014), **Fatih'in Tarihi (Tarih-i Ebul'l Feth)**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, Nr. 82, İstanbul.
- Türkmenoğlu, Mehmet Ali (2016), **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'iyeye Sicillerine Göre)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, Yunus (2010), “Şer'iyeye Sicilleri”, **DİA içinde**, 39 (8-11), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Rifat (2015), “İslam hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 18 (37), 1049-1063.
- Uluçay, M. Çağatay (1955), **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri**, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.
- Usta, Sebahittin (2004), **Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri (1693-1700)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015), **Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, Veysel (1999), **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, 1.Baskı, Serander Yayınları, Trabzon.
- Uzun, Efan (2006), “Osmanlı Örneklemini Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bakış”, **TSA**, 3, 31-45.

- _____ (2008), **XVII. Yüzyıl Anadolu İsyancılarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2009), “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, **TÜBAR**, 25, 185-214.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (2011a), **Osmanlı Tarihi**, 2, 10. Baskı, TTK Yayınları, , Ankara.
- _____ (2011b), **Osmanlı Tarihi**, 3/1, 8. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- _____ (2011c), **Osmanlı Tarihi**, 3/2, TTK Yayınları, Ankara.
- _____ (2014), **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- Üçok, Coşkun (1946), “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **AÜHFD**, 3 (1), 125-146.
- _____ (1947), “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **AÜHFD**, 4 (1), 48-73.
- Üçok, Coşkun vd. (1999), **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali (1987), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 49, 95-111.
- Yakut, Esra (2006) “Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2, 2006, 25-40.
- Yaman, Ahmet ve Çalış, Halit (2014), **İslam Hukukuna Giriş**, 7. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Aydın (2013), “Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6 (24), 380-413.
- Yüksel, Sinan (2013), “Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Oldukları İlk Yayılma Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28, 101-116.
- Yıldırım, Kübra (2013), **Sivas'ta Asayiş ve Suç Olayları (1566-1630)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Mustafa (2001), “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13-14, İzmir, 31-52.
- Yıldız, Gültekin (2002), **Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yıldız, Özgür (2015), “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, **Akademik Bakış**, 9 (17), 91-111.

Yücel, Yaşar ve Pulaha, Selami (1995), **I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)**, TTK Yayınları, Ankara.

Zerey, Orhan (2003), **1824 Nolu Trabzon Kadı Sicili (Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 2: Maktul Olan Kişiyе Keşif Başvurusuyla İlgili Kayıt Örneği (TŞS, 1863, 25/1)

Medine-i Trabzon muhafızı olan kıdvetü'l-emâcîd ve'l-ekârîm Haseki Abdi Ağa hazretlerinin taraf-
 1 a'lilerinden Mehmed Beşe bin İbrahim nam kimesne meclis-i şer'i şerif lazim'üt-teşrifde takrir-i
 kelâm edüb ağa-ı mumaileyh medine-i mezbûre muzafatından Akçaabad nahiyesine tâbi Sera nam
 karyede sakin Çavuş oğlu İbrahim Beşe nam kimesneye bu tarafla şer'i davası olmağla esleme ile
 ihzâr için ittibândan İsmail Beşe bin Abdullah irsâl edüb ol dahi karye-i mezbûreye varub tarihi
 kitab gecesi medine-i mezbûr mahallatından Ayasofya mahallesinde merhum bekâr Ali Odabaşının
 bağçesi ile Esmâ nam hatunun menzili divarı köşesi beyninde vâki' tarîk-i âmm üzerinde mecrûhen
 maktul bulunub savb-ı şer'i enveride üzerine varılıb keşf ve tahrir olunması matlubumdur dedikde
 kîbel-i şer'i mutaherede mevlana Ahmed Efendi bin Bünyamin Efendi irsâl olunup ol dâhi ağa-ı
 mumaileyh tarafından tâyin buyrulan odabaşı Mustafa Beşe bin Beşir ve bi'l-fiil ve medine-i
 mezbur mütesellimi olan umdetü'l-emâcîd ve'l-âyan Elhac Hasan Ağa tarafından tâyin buyrulan
 fahrü'l-akrân Mustafa Bey bin Hüseyin nam kimesneler ve zeyl-i kitabda mestûru'l esâmi olan
 müslimin ile maktul-ı mezbûr İsmail Beşe'nin üzerine varılıb cemi' cesedine nazar olundukda
 başının sağ canibinde sağ kaşının ucuna varıncaya değin bir kılıç yarası ve başı tepesinin sol
 canibinde bir kılıç yarası ve sağ memesine karîb bir hançer ve göğsü üzerinde bir hançer ve
 arkasında yedi mevazide yedi hançer yaraları olup zikr-i ubûr iden tarîk-i âmm üzerinde maktulen
 yatar olduğu muayene ve müşahede ettiklerini mevlana-ı mumaileyh mahallinde keşf ve tahrir
 badehu maan bais olunan Hasan Çelebi bin Mehmed ile meclis-i şer'iyeye gelüb a'li vukua inha ve
 takrir etmeleriyle ma vâki' bi't-taleb ketb olundu hurrîre fi'l-yevmü's-sâlis aşer min Şabanü'l
 muazzam sene aşer ve miete ve elf.

Ek 3: Kocası Tarafından Şiddete Uğrayan Kadınlı İlgili Kayıt Örneği (TŞS, 1860, 13/2)

هنگامی که من در این شهر ساکن بودم و در این شهر ساکن بودم و در این شهر ساکن بودم
 مدینه طبرستان شاه خضر خانی از مدینه طبرستان که خوانته در طبرستان خاتون طبرستان مخصوص
 او از کوه کبیر اولوب نهج شورا و نرکاتی ثابت اولوشد و کلمه ای که او و من ابراهیم چلبی بن قاسم
 افندی نام کسکه مجلسی شریعتی توتیر کلام ایدوب موکلام و زبور جو کلمه کسکه صلیح جاننده چور جاننده
 و در سینه کتاب یکجسی نزد جو غایب عز المجلد سلیمان بن حنون نام کسکه او طون یا چلیغ
 بغیر حوزب و جرح ایدوب اول فیلد من موکلام و زبور صاصد فراش اولمشد و قیر شو عوز او زمرینه
 و نیر یوب کشف و تحریر اولنما سی مطلوبیدر دینک قیر شرعی شریعت مولانا رضاه افندی
 نجر ارسالی اولوب اولد احرز و کیدور قوم ابراهیم چلبی و خام زبور ای بی بو کرامت و قوت و ذوق کینه
 عذر کلمه اولان مسلمان اید موکلام و زبور کسکه خایر و عتوبه واقع کسکه اولدی یومنه اولد و ایدوب
 رسو صلا کسکه نظر اید کسکه خایر و عتوبه وصول جاننده و ایدوب سند و ورت و عتوبه
 او دون پارچسی یاره کی اولدی غیر معاینه مت هذه ایدوب موکلام رسو صلابه واقع کسکه اولدی
 اید کسکه تاریخ کسکه نصف ایدوبه زوجم زبور سببی کسکه خوانشدن صاصد رسو عتوبه
 مسطر نام صغیر اعلا دقم بند اخرا عتوبه قوم یعقوب ارضاع ایدر ایکی زوجم رسو سببی
 سرح بو وقتند نیجوز قوم یوشک و یوب او حق ایچندن او طون یا ارضاع یا رسو سن اولوب بغیر
 بغیر صاصد باقیمه ضرب ایدوب ایدک صر عتوبه صاصد فراش اولدم مخصوص مذکور ایچون
 زوجم رسو سببی ایدم دعوا و نرا عتوبه یوقدر دیر یکنر مولانا مکرز بور طنده کتب و غیر
 و بعد کسکه رسو کلوب عتوبه و قسکه آنها و تقریر ایچکین ما هو الواقع بالطلب کتب اولدند هر طریقی
 اب دس والعشر رسو شهر ربع اولمشد ایدوب و ایدوب

Medine-i Trabzon'da Aşağı Hisar mahallatından Molla Siyah mahallesinde sakine Havva binti Mustafa nam hatun tarafından husus-ı ati'z-zikre vekil olup nehc-i şer'i üzere vekâleti sabite olan rızaen babası olan İbrahim Çelebi bin Kasım Efendi nam kimesne meclis-i şer'i şerife takrir-i kelâm edüb müvekkilem mezbûr Havva'nın başına sağ canibine ve sol canibine ve depesine tarih-i kitab gecesi zevce-i gaib-i ani'l meclis Süleyman bin Rıdvân nam kimesne odun parçasıyla bi gayr-ı hak darb ve cerh edüb ol cerhden müvekkilem mezbûre sahib-i firaş olmuşdur kibel-i şer'iden üzerine varılıb keşf ve tahrir olunması matlubumdur dedikde kibel-i şer'i şeriften mevlana Ramazan Efendi bin Mehmed irsâl olunub ol dahi vekil-i merkûm İbrahim Çelebi mahalle-i mezbûr imamı Ebubekir Efendi bin Kurt ve zeyl-i sahifeden muharirü'l esami olan müslimin ile müvekkile-i mersûmenin mahalle-i merkûmede vâki' sakine olduğu menziline varub mersûm Havva'nın başına nazar eylediklerinde fi'l-vâki' başının sağ ve sol caniblerinde ve depesinde dört mevzide odun parçası yarası olduğu muayene ve müşahede edüb müvekkile-i mersûm Havva'ya sual ettiklerinde tarih-i kitab gecesi nısfı'l-leylde zevcem mezbûr Süleyman'ın firaşında hasıl sadri oğlum Mustafa nam sagir ağladıkda ben dahi kalkub mum yakub irza' eder iken zevcem merkûm Süleyman sen bu vakitte niçün mum yakarsın deyüb ocak içinde odun yarması parçasını alub bi gayr-ı hak başıma darb edüb onun darbindan sahib-i firaş oldum husus-ı mezkûr için zevcem mezbûr Süleyman'dan gayrı kimesne ile dava ve nizam yokdur dediğin mevlana-ı mezbûr mahallatında ketb ve tahrir ve bade'l meclis-i şer'iyeye gelüb a'li vukua inha ve takrir etmeğin ma hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu hurrir fi'l-yevmü's-sâdis ve'l-işreyn min şehr-i rebiyülahir li sene erba' ve miete ve elf.

ÖZGEÇMİŞ

Mine KELEŞ, 10.07.1991 tarihinde Trabzon İli Arsin İlçesi'nde doğdu. 2010 yılında Trabzon İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni, 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü İkinci Öğretim Programı'nı bölüm ikincisi olarak bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı.

KELEŞ, bekâr olup orta düzeyde İngilizce bilmektedir.

